

TR

AVRUPA KOMİSYONU

Brüksel, 09 Kasım 2010
SEC(2010) 1327

**KOMİSYON TARAFINDAN KONSEYE VE
AVRUPA PARLAMENTOSUNA SUNULAN BİLDİRİM**

Genişleme Stratejisi ve Başlıca Zorluklar 2010-2011

{COM(2010) 660}

ekindeki

KOMİSYON ÇALIŞMA DOKÜMANI

TÜRKİYE 2010 YILI İLERLEME RAPORU

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ	4
1.1. Önsöz.....	4
1.2. Çerçeve.....	4
1.3. AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler	5
2. SİYASİ KRİTERLER.....	6
2.1. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü.....	6
2.2. İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması.....	16
2.3. Bölgesel Konular ve Uluslararası Yükümlülükler	36
3. EKONOMİK KRİTERLER	38
3.1. İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı.....	38
3.2. Birlik içinde rekabetçi baskı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesi.....	42
4. ÜYELİK YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ ÜSTLENEBİLME YETENEĞİ	44
4.1. Fası 1: Malların Serbest Dolaşımı.....	45
4.2. Fası 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı	48
4.3. Fası 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi	48
4.4. Fası 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı.....	49
4.5. Fası 5: Kamu Alımları.....	50
4.6. Fası 6: Şirketler Hukuku.....	51
4.7. Fası 7: Fikri Mülkiyet Hukuku	52
4.8. Fası 8: Rekabet Politikası	54
4.9. Fası 9: Mali Hizmetler.....	55
4.10. Fası 10: Bilgi Toplumu ve Medya.....	56
4.11. Fası 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma	57
4.12. Fası 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası.....	59
4.13. Fası 13: Balıkçılık	61
4.14. Fası 14: Taşımacılık Politikası.....	62
4.15. Fası 15: Enerji	64
4.16. Fası 16: Vergilendirme.....	65
4.17. Fası 17: Ekonomik ve Parasal Politika	67

4.18. Fası 18: İstatistik	68
4.19. Fası 19: Sosyal Politika ve İstihdam	68
4.20. Fası 20: İşletme ve Sanayi Politikası.....	72
4.21. Fası 21: Trans-Avrupa Ağları	73
4.22. Fası 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu	73
4.23. Fası 23: Yargı ve Temel Haklar	75
4.24. Fası 24 Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	80
4.25. Fası 25: Bilim ve Araştırma	87
4.26. Fası 26: Eğitim ve Kültür	88
4.27. Fası 27: Çevre	89
4.28. Fası 28: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması.....	91
4.29. Fası 29: Gümrük Birliği.....	93
4.30. Fası 30: Dış İlişkiler	94
4.31. Fası 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası.....	95
4.32. Fası 32. Mali Kontrol	97
4.33. Fası 33: Mali ve Bütçesel Hükümler	98
İSTATİSTİKİ EK.....	99

KOMİSYON ÇALIŞMA DOKÜMANI

TÜRKİYE 2010 YILI İLERLEME RAPORU

1. GİRİŞ

1.1. Önsöz

Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi Sonuç Bildirgesini takiben, Komisyon, Konseye ve Parlamenta düzenli olarak rapor sunmaktadır.

Türkiye'nin, AB üyeliğine hazırlık sürecinde kaydettiği ilerleme hakkındaki bu Rapor, büyük ölçüde önceki raporlardaki yapıyı takip etmektedir. Rapor:

- Birlik ve Türkiye arasındaki ilişkilere kısaca değinmekte;
- üyelik için karşılanması gerekli siyasi kriterler açısından Türkiye'deki durumu incelemekte;
- üyelik için karşılanması gerekli ekonomik kriterler açısından Türkiye'deki durumu incelemekte;
- Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini, diğer bir ifadeyle, Antlaşmalar, ikincil mevzuat ve Birlik politikalarından oluşan AB müktesebatını üstlenme kapasitesini gözden geçirmektedir.

Bu rapor, 2009 yılının Ekim ayının başından 2010 yılının Ekim ayına kadar olan dönemi kapsamaktadır. İlerleme, alınan kararlar, kabul edilen mevzuat ve uygulanan tedbirler temelinde değerlendirilmiştir. Kural olarak, hazırlık aşamasında olan veya Parlamento'da kabul edilmeyi bekleyen mevzuat ve düzenlemeler dikkate alınmamıştır. Bu yaklaşım, tüm raporların eşit ve objektif bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanımaktadır.

Rapor, Komisyon tarafından toplanmış ve incelenmiş bilgilere dayanmaktadır. Buna ilaveten, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin ve Üye Devletlerin katkıları, Avrupa Parlamentosu raporları¹ ve çeşitli uluslararası kuruluşlardan ve sivil toplum kuruluşlarından gelen bilgiler dâhil olmak üzere, pek çok kaynaktan faydalanılmıştır.

Komisyon, bu Rapordaki teknik incelemeye dayanarak, genişlemeye ilişkin ayrı bir bildirimde² Türkiye hakkında ayrıntılı sonuçlara varmıştır.

1.2. Çerçeve

Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmiştir. Türkiye ile katılım müzakereleri Ekim 2005'te başlamıştır.

Türkiye ile o tarihteki AET arasında Ortaklık Anlaşması 1963 yılında imzalanmış ve Aralık 1964'te yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve AB, 1995 yılında bir gümrük birliği oluşturmuşlardır.

¹ Türkiye raportörü Bayan Oomen-Rujiten'dir.

² Genişleme Stratejisi 2010 ve Başlıca Zorluklar 2010 (COM (2010)660,09. 11. 2010).

1.3. AB ve Türkiye arasındaki ilişkiler

Türkiye ile katılım müzakereleri devam etmiştir. Hazırlık niteliğindeki analitik evrede, münferit fasıllarda müzakerelere başlamak için gerekli hazır olma düzeyi tarama raporlarına dayanarak değerlendirilmiştir. Toplam 33 tarama raporundan biri Komisyon tarafından Konsey'e sunulmayı beklerken, dokuzu Konsey'de görüşülmektedir.

Bugüne kadar on üç fasıl (Bilim ve Araştırma, İşletme ve Sanayi Politikası, İstatistik, Mali Kontrol, Trans-Avrupa Ağları, Tüketicinin ve Sağlıkın Korunması, Fikri Mülkiyet Hukuku, Şirketler Hukuku, Bilgi Toplumu ve Medya, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Vergilendirme, Çevre ve Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası) müzakereye açılmış olup, bunlardan biri (Bilim ve Araştırma) geçici olarak kapatılmıştır. Aralık 2006 tarihli Konsey Kararı³ halen yürürlüktedir.

AB ile Türkiye arasındaki güçlendirilmiş siyasi diyalog devam etmiştir. Siyasi diyalog toplantıları 26 Kasım 2009 ve 13 Temmuz 2010 tarihlerinde Bakanlar seviyesinde yapılmıştır. 10 Şubat 2010 tarihinde ise siyasi direktörler seviyesinde bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantılarda, Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterleri çerçevesinde karşılaştığı başlıca zorluklara odaklanılmış, Katılım Ortaklığı Belgesi önceliklerini yerine getirme yönünde kaydedilen ilerleme değerlendirilmiştir. Irak, İran, Orta Doğu ve Kafkaslar gibi AB ve Türkiye'nin ortak ilgi alanına giren bölgelere ilişkin dış politika konuları da düzenli olarak görüşülmüştür. Ekonomik diyalog, Komisyon ve Türkiye'den üst düzey yetkililerinin katılımı ile Şubat 2010'da yapılan ikili toplantılarla gerçekleştirilmiştir. Buna ilaveten, çok taraflı ekonomik diyalog, Mayıs ayında Brüksel'de bakanlar seviyesinde yapılan toplantı da dâhil olmak üzere, Komisyon ile AB'ye üye ülkeler ve Aday Ülkeler arasında katılım öncesi mali gözetim çerçevesinde devam etmiştir. Ayrıca, Rapor döneminde, Türkiye'den Avrupa kurumlarına bir dizi üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir.

AB-Türkiye Gümrük Birliği, 2009 yılında 80 milyar avro'yu aşan AB-Türkiye ikili ticaretinin daha fazla geliştirilmesine katkıda bulunmaya devam etmiştir. Türkiye AB'nin yedinci en büyük ticari ortağı, Avrupa ise Türkiye'nin en büyük ticari ortağıdır. Türkiye'nin toplam ticaretinin yarıya yakını AB ile gerçekleşmekte iken doğrudan yabancı yatırımların üçte ikisi de AB'den gelmektedir. Ancak, Türkiye Gümrük Birliğinden kaynaklanan yükümlülüklerini ihlal eden mevzuat ve kısıtlamaları muhafaza etmekte ve yenilerini getirmektedir. Türkiye'nin, uygunluk değerlendirmesi kontrolleri, ithalat ve ihracat lisansı şartları, AB'de serbest dolaşımda olan üçüncü ülke mallarının ithalatı üzerindeki kısıtlamalar, devlet yardımları, fikri mülkiyet haklarının etkili biçimde uygulanması ve yeni farmakolojik ürünlerin kaydedilmesi için gerekli koşullar gibi ticarete yönelik teknik engellerin kaldırılması yönünde verdiği bir dizi taahhüt hâlâ yerine getirilmemiştir. Türkiye'nin, uzun süreden beri devam eden canlı büyükbaş hayvan, sığır türü ve diğer hayvan ürünleri üzerindeki ithalat yasağı konusunda gelişme kaydedilmemiştir. Türkiye'nin Gümrük Birliğini tam olarak uygulaması ve serbest dolaşımda olan AB ürünleri üzerindeki bir dizi engeli kaldırması gerekmektedir. AB, Türkiye'den, Güney Kıbrıs Rum Yönetimine yönelik taşımacılık alanındaki kısıtlamalar da dâhil, malların serbest dolaşımına ilişkin olarak geriye kalan tüm kısıtlamaları kaldırmaya ve Gümrük Birliği'ni tam olarak uygulamaya davet etmiştir.

³ Söz konusu Karar, Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimine yönelik kısıtlamaları ile bağlantılı sekiz fasılda müzakerelerin açılmamasını ve Ortaklık Anlaşmasına Ek Protokolün Türkiye tarafından tamamen uygulandığı Komisyon tarafından teyit edilinceye kadar hiçbir fasılın geçici olarak kapatılmamasını öngörmektedir.

AB, Şubat 2008’de kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesi vasıtasıyla reform önceliklerine ilişkin olarak yetkili otoritelere rehberlik yapmaktadır. Söz konusu reform önceliklerindeki ilerleme, Ortaklık Anlaşması uyarınca oluşturulan yapılar aracılığıyla izlenmekte ve teşvik edilmektedir. Ortaklık Komitesi 27 Mart 2010, Ortaklık Konseyi ise 19 Mayıs 2010 tarihlerinde toplanmıştır. Kasım 2009’dan bu yana sekiz sektörel alt komite toplantısı düzenlenmiştir

Mali yardım konusunda, Türkiye’ye, 2010 yılında Katılım Öncesi Mali Yardım Aracından (IPA) yaklaşık 654 milyon avro tahsis edilmiştir. Ulusal düzeydeki bütün programlar (beş IPA bileşeninin tümünü kapsayan) için stratejik çok yıllık çerçeveyi belirleyen 2011-2013 Çok Yıllı Endikatif Planlama Belgesi’nin, Türk kurumlarından sağlanacak girdilere dayanarak taslağı hazırlanacak ve IPA Yönetim Komitesi’ne 2011 yılı başında sunulacaktır. Mali yardım, temel haklar ve hukukun üstünlüğü, kamu yönetiminde yapılacak reformlar, rekabet edebilirlik, çevre, ulaştırma, enerji, sosyal kalkınma ve tarım ve kırsal kalkınma konularına yoğunlaşacaktır. Ayrıca Türkiye, IPA kapsamında sınır ötesi işbirliği desteğinden ve bir dizi bölgesel ve yatay programdan istifade etmektedir.

Sivil Toplum İmkânları kapsamında *sivil toplumun* geliştirilmesine yönelik AB mali desteği, özellikle sivil toplum kuruluşlarının kapasitelerinin artırılması konusunda sağlanmıştır. Ayrıca, Türk kamu yönetimine aktif vatandaşlığı destekleme konusunda iyi uygulamaları teşvik için teknik yardım sağlanmıştır. 2010 yılında siyasi kriterler ve medya alanlarında Türkiye ve AB arasında sivil toplum diyalogunu desteklemek için de finansman ayrılmıştır. Buna ilaveten, Türkiye’nin AB programlarına katılımı ortaklaşa finanse edilmiş ve medya, gençlik, akademik kurumlar, yerel idareler, kültür kuruluşları/merkezleri ve sivil toplum kuruluşları gibi alanlardaki projeler desteklenmiştir.

IPA kapsamındaki yardım, merkezi olmayan yönetim vasıtasıyla uygulanmış, bir başka ifadeyle Komisyon tarafından yürütülen ve 2009 yılında IPA I. ve IV. bileşenleri için tamamlanan akreditasyon süreci sonucunda Türk otoritelerince yönetilmiştir. 2010 yılında bu bileşenler altında uygulamanın başlatılmasına odaklanılmıştır. Türkiye fonların kullanılması, I.-IV. bileşenlerin zamanında uygulanması ve netice alınması konusunda kapasitesini artırmak zorundadır. Ayrıca, kırsal kalkınmaya ilişkin bileşenin (V) yetki devri için yapılan hazırlıkların tamamlanması gerekmektedir. Ulusal Yetkilendirme Görevlisi tarafından yapılan denetim, izleme ve kontrol de dahil, sistemin zayıf yönlerini ele almalı ve proje ve program döngülerinin kalitesini ve etkinliğini artırmalıdır.

2. SİYASİ KRİTERLER

Bu bölüm Türkiye’nin demokrasiyi güvence altına alan kurumların istikrarını, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmalarını gerekli kılan Kopenhag Siyasi Kriterlerini karşılamada kaydettiği ilerlemeyi incelemektedir. Bu bölümde ayrıca, uluslararası yükümlülüklere riayet, bölgesel işbirliği ve genişleme kapsamındaki ülkelerle ve Üye Devletlerle iyi komşuluk ilişkileri gözden geçirilmektedir.

2.1. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü

İç siyasi gündemi en fazla meşgul eden konular Anayasa reform paketi, hükümetin özellikle Kürt meselesini ele alan demokratik açılımı ve iddia edilen darbe planları hakkında genişletilen soruşturmalar olmuştur. Ana siyasi partiler ve Hükümet arasında diyalog ve uzlaşma ruhu

eksikliğinin ve başlıca siyasi kurumlar arasındaki gergin ilişkilerin damgasını vurduğu kutuplaşmış bir siyasi ortam hâkim olmuştur.

Ordu mensuplarınca hazırlandığı iddia edilen darbe planları hakkında yeni adli soruşturmalar açılmıştır. Askeri hiyerarşi dışında bir yapı kurmak, hükümeti devirmeye ve anayasal düzeni yıkmaya çalışmakla suçlanan ve 19 emekli ve 28 muvazzaf general ve amirali kapsayan 196 sanık hakkındaki iddianame, Temmuz ayında İstanbul'daki bir ceza mahkemesi tarafından kabul edilmiştir. İddialara göre, "Balyoz" olarak adlandırılan darbe planı, 2003 yılında Birinci Ordu himayesinde hazırlanmıştır. 16 Aralık 2010 tarihindeki duruşmanın başlangıcına kadar bütün sanıklar serbesttir.

Suç örgütü olduğu iddia edilen Ergenekon'a karşı soruşturmalar genişletilmiş olup, dava devam etmektedir. Yedi ayrı iddianameyle, aralarında 116 ordu görevlisi ve altı gazeteci bulunan toplam 270 kişi hükümeti devirmeye çalışmak ve silahlı isyanları teşvik etmekle suçlanmıştır. Kıdemli bir hâkimin ölümüyle sonuçlanan 2006 Danıştay saldırısıyla ilgili dava, Ergenekon davasıyla birleştirilmiştir. Ergenekon şüphelilerinde "Kafes" olarak adlandırılan 2009 tarihli bir darbe planı tahkikatı yürütenler tarafından ele geçirilmiştir. Gayrimüslim azınlık mensuplarının öldürülmesi yoluyla ülkeyi istikrarsızlaştırmayı amaçladığı iddia edilen "kafes planı" davasında Hava, Deniz ve Kara Kuvvetleri eski komutanları ifade vermiş ve ilk kez aktif görevde bulunan bir general olan Üçüncü Ordu Komutanı, Erzincan'daki Ergenekon oluşumunun bir üyesi olarak ifade vermeye celbedilmiştir. 2009 yılında başlayan, "İrtica ile Mücadele Eylem Planı" olarak adlandırılan darbe planı soruşturması devam etmiştir.

Bu soruşturmalarda tutuklamalar ile iddianamelerin mahkemeye sunulması arasında geçen zaman, tüm sanıklar için etkili yargısal güvenceler konusunda endişelere yol açmıştır. Yargılama öncesi tutukluluk süresinin uzunluğu endişeye sebebiyet vermektedir.

Anayasa Mahkemesi, Aralık ayında oybirliğiyle Demokratik Toplum Partisi'nin (DTP) kapatılmasına karar vermiş ve aralarında parlamentodaki koltuklarını kaybeden iki milletvekilinin bulunduğu otuzyedinci parti üyesine beş yıllık siyaset yasağı getirmiştir. Bu karar, Hükümetin demokratik açılım çabaları açısından önemli bir gerileme teşkil etmiştir. Anayasa'nın 68. ve 69. maddeleri ve Siyasi Partiler Kanunu'nun ilgili hükümleri gereğince, partinin "Devletin bölünmez bütünlüğüne aykırı eylemlerin odak noktası" haline geldiğine hükmedilmiştir. Eski DTP Milletvekilleri yeni kurulan Barış ve Demokrasi Partisi'ne (BDP) katılmış ve BDP olarak yeni bir meclis grubu oluşturmuşlardır.

Sonuç olarak, suç örgütü olduğu iddia edilen Ergenekon adlı oluşuma ilişkin soruşturma ve birçok başka darbe planının araştırılması, demokratik kurumların düzgün işleyişine ve hukukun üstünlüğüne duyulan güvenin güçlendirilmesi bakımından Türkiye için bir fırsat olmayı sürdürmektedir. Ancak, tüm sanıklar için yargı güvenceleri konusunda endişeler mevcuttur. Türkiye'nin halen siyasi partilerin kapatılması konusundaki usul ve dayanaklara ilişkin mevzuatını Avrupa standartlarına uygun hale getirmesi gerekmektedir.

Anayasa

Hükümet, Mayıs ayında Parlamento'da kabul edilen ve Eylül ayında yapılan referandumda %58 oranında oy çokluğuyla ve yüksek katılım oranıyla (%73) onaylanan bir dizi anayasa değişikliği teklif etmiştir. Paketin ana hükümleri, Anayasa Mahkemesi ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun oluşumunu değiştirmekte, Askeri Mahkemelerin yetkilerini kısıtlamakta, Yüksek Askeri Şura'nın ihraç kararlarına karşı sivil mahkemelerde temyize başvurma hakkı tanımakta, Kamu Denetçiliği hizmeti için anayasal zemin oluşturmakta, kamu

görevlilerine toplu görüşme hakkı getirmekte ve kadın, çocuk ve yaşlılara yönelik pozitif ayrımcılık önlemlerine olanak sağlamaktadır.

Hükümet anayasa değişikliklerinin uygulanması için gerekli mevzuata dair bir eylem planı oluşturmuş ve ilgili paydaşlarla istişarede bulunacağını açıklamıştır. Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu'yla yargıya ilişkin anayasa değişikliklerine dair istişareler sürdürülmektedir.

Ancak, pakette ilk başta yer alan ve siyasi partilerin kapatılmasını daha da zorlaştıran temel hükümlerden biri TBMM'de yeterli oyu alamayınca paketten çıkarılmıştır.

Anayasal reformların taslağı hazırlanmadan ve kabul edilmeden önce siyasi partileri ve sivil toplumu içeren bir istişare sürecinden geçilmemiştir.

Ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Anayasa Mahkemesine tüm paketin iptali için başvuruda bulunmuştur. Mahkeme iptal isteğini kabul etmemiş ancak Anayasa Mahkemesi ile Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun üyelerinin atanmasına ilişkin iki hükmü değiştirmiştir.

Sonuç olarak, anayasa değişiklikleri doğru yönde atılmış bir adımdır ve Katılım Ortaklığı'nın, yargı, temel haklar ve kamu yönetimi alanlarındaki bir dizi önceliklerini karşılamaktadır. Ancak anayasa reformu için desteğin güçlendirilmesi bakımından tüm siyasi partiler ve sivil toplum dahil, ve bunların tam katılımıyla, kamuoyuyla geniş istişarelerde bulunulması gerekmektedir. Değiştirilmiş anayasa hükümlerinin, Avrupa standartlarıyla uyumlu yasama faaliyetleriyle uygulanması kilit nitelik taşımaktadır.

Parlamento

Başlıca siyasi partiler arasındaki siyasi uzlaşmazlık ortamı siyasi reform çalışmalarını yavaşlatmaya devam etmiştir. Ana muhalefet partisi CHP Mayıs ayında yeni bir parti lideri seçmiştir. Anayasayı değiştiren kanun dışında Parlamento, Kopenhag siyasi kriterlerine ilişkin alanları kapsayan sınırlı sayıda yasa kabul etmiştir.

Ekim ayında, milletvekili seçimlerine ilişkin kanunda bir değişiklik yapılmıştır. Buna göre, Anayasada yıl içinde daha önce yapılan bir değişikliğe uygun olarak, milletvekili seçimleri her beş yılda bir yerine her dört yılda bir yapılacaktır.

Mart ayında, seçimlere ve seçmen kütüklerine ilişkin yasa değiştirilerek, seçim kampanyalarında yazılı ve sözlü olarak Türkçe dışındaki dillerin kullanımına izin verilmiştir. Yasadaki ilave değişiklikler seçim kampanyaları sırasında adayların ve siyasi partilerin harcamaları ve gelirlerine ilişkin şeffaflığı sağlama amaçlıdır.

Seçim sistemine ilişkin bir değişiklik yapılmamıştır. Parlamentoda temsil için gerekli bulunan ve Avrupa Konseyi üye devletlerindeki en yüksek oran olan %10'luk ülke barajı mevcudiyetini korumaktadır.

Milletvekili dokunulmazlıklarının kapsamı kaygı yaratmaya devam etmektedir. Dokunulmazlıkların kapsamı yolsuzluk olaylarında çok geniş olup, şiddet içermeyen düşüncelerin ifadesini yeterince korumamaktadır. DTP/BDP milletvekillerinin çoğu, "ülkenin bütünlüğü"ne karşı suçlar sözkonusu olduğunda dokunulmazlıkları sınırlayan Anayasanın 14.

maddesinin yorumuna dayanarak mahkeme önüne çıkarılmışlardır (*Bkz. yolsuzlukla mücadele siyasetine ilişkin bölüm*).

TBMM İç Tüzüğü'nün iyileştirilmesi yönünde ilerleme sağlanamamıştır. Bu konuda İç Tüzük Uzlaşma Komisyonu tarafından 2009'un Şubat ayında nihai hale getirilen taslak, siyasi partiler arasında uzlaşma olmaması nedeniyle hala beklemektedir.

TBMM, idari kapasitesine yönelik kaygılar, yürütme-yasama ilişkileri ve meclis denetimi ve gözetimi gibi çeşitli alanlarda devam etmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye'nin katılım stratejisinin belirlenmesi ve uygulanmasında sınırlı bir rol oynamaktadır.

Cumhurbaşkanı

Cumhurbaşkanı başlıca siyasi partiler arasındaki diyalogun teşvik edilmesi ve Devlet organlarının güçlü bir şekilde işlemesi yönünde aktif bir uzlaştırıcı rol oynamaya devam etmiştir. Ancak, Cumhurbaşkanının özellikle yargı ve üniversiteler gibi bazı kilit Devlet kurumlarına yaptığı atamalara ilişkin kaygılar dile getirilmiştir. Cumhurbaşkanı, Kürtlerin sorunlarıyla ilgilenmeye kararlı olduğunu beyan etmiş ve dış politikadaki aktif rolünü sürdürmüştür.

Hükümet

Ocak ayında, Türkiye'nin AB'ye katılımı konusunda, katılım müzakerelerini hızlandırmak ve katılıma yönelik kamuoyu ilgisi ve desteğini artırmak için yeni bir strateji oluşturulmuştur. Bu bağlamda, Bakanlar Kurulu müzakerelerin her bir faslı için yürütülecek çalışmalara ve yapılacak yasama faaliyetlerine ilişkin 2010-2011 Eylem Planını 15 Mart'ta kabul etmiştir.

Dışişleri Bakanı, Devlet Bakanı ve Başmüzakereci, Adalet Bakanı ve İçişleri Bakanından oluşan Reform İzleme Grubu (RİG), 2003 yılında kurulduğundan bu yana ilk defa Şubat ayında Başbakanın başkanlığında toplanmış, Hükümetin AB katılım sürecine olan bağlılığını belirtmiştir. RİG düzenli olarak ülkenin farklı bölgelerinde toplanmaya devam etmiş, Hükümetin, halkı katılım sürecine daha fazla dâhil etme kararlılığının altını çizmiştir.

RİG'in önerilerinden bazıları hayata geçirilmiştir. Yüksek düzeyli bürokratlardan oluşan siyasi işlerle ilgili bir alt komite, siyasi alandaki reform çalışmalarını hızlandırmak için oluşturulmuştur. Her ilde bir vali yardımcısı AB temas noktası olarak görevlendirilmiştir. Katılım sürecine ilişkin temel reformlar Anayasa değişiklikleri paketine eklenmiştir.

Devlet Bakanı ve Başmüzakereci, katılım müzakerelerine ilişkin bakanlıklararası eşgüdümü daha da güçlendirmiştir. Bakan, sivil toplum paydaşlarıyla sık sık bir araya gelerek katılım sürecine iştirak etmelerini teşvik etmiştir.

Ancak, özellikle temel hakların korunması başta olmak üzere daha fazla yasal değişiklik gerekmektedir. AB'ye katılım sürecine ilişkin TBMM'de AB reformlarını hızlandıracak özel bir yasama usulü kabul edilmemiştir.

Yerel yönetimlere ilişkin olarak, 2007 yılında yapılan tavsiyeleri takip etmek amacıyla Mayıs ayında Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Kongresinden bir heyet Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

Şeffaflığın, hesap verilebilirliğin ve katılımcı mekanizmaların özellikle daha fazla kaynak ve sorumluluk aktarılan yerel yönetimlerde güçlendirilmesi gerekmektedir. Stratejik planlar, performans göstergeleri, mali kontrol sistemleri oluşturulması, proje yönetimi, kriz yönetimi, çevre yönetimi ve bilgi teknolojileri yönetimi yerel düzeyde henüz oluşturulmamıştır.

Sonuç olarak, geçen birkaç yıl içinde reform gündemindeki belirgin yavaşlamadan sonra, Hükümet kapsamı sınırlı da olsa birtakım temel anayasal reformlar ve tedbirler ortaya koymuştur. Temel devlet organları arasındaki gergin ilişkiler siyasi kurumların düzgün şekilde işlemesi üzerinde olumsuz bir etki yapmaya devam etmektedir.

Kamu Yönetimi

Kamu hizmetleri hususunda Hükümet tarafından bir envanter çalışması gerçekleştirilmiştir. Prosedürler, kalite, seçilebilme kriterleri ve şikâyetler hakkında belirli kamu hizmet standartları geliştirilmiştir. Temel kamu hizmetlerinin internet üzerinden sağlanması hususunda çalışmalar, hizmetlerin kalitesini, şeffaflığını ve hesap verilebilirliğini arttırmak amacıyla devam etmektedir.

Anayasal reform, Kamu Denetçiliği kurumu kurulması için zemin teşkil etmektedir.

Anayasa değişiklikleri kişisel verilerin korunmasını ve bilgiye erişimi anayasal haklar olarak getirmiştir.

Ancak, kamu hizmetleri sisteminin reformu kapsamında, özellikle aşırı bürokrasinin azaltılması, düzenleyici etki analizlerinin (DEA) hayata geçirilmesi, şeffaflığın sağlanması ve üst düzey görevlerde liyakate dayalı ilerleme ve atamalar bakımından ilerleme sağlanmamıştır. Aynı zamanda, kamu tarafından ilgili paydaşlarla politika ve mevzuat hazırlanması hususunda istişare eksikliği mevcuttur. Tüm kamu görevlileri arasında ortak standartlar ve yeknesak kuralların uygulanmasının sağlanması gerekmektedir.

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun uygulanması konusunda, tüm devlet kurumları içerisindeki özerk birimler şeklinde etkili bir iç denetim sistemi henüz hayata geçirilememiştir.

Belediyeler tarafından kamu hizmeti sunmak üzere bir şirketin ya da tüzel kişiliğin kurulması için net kuralların belirlenmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Bu tarz kurallar ile yandaşlara istihdam sağlanması ve etkin kontrol olmadan kamu harcaması yapılması imkânları azaltılabilecektir.

Sonuç olarak, özellikle Kamu Denetçiliği kurumunun kurulması, kişisel verilerin korunması ve bilgiye erişim hususlarına yönelik birtakım ilerlemeler kaydedilmiştir. Özellikle Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun hayata geçirilmesi ve kamu hizmetleri reformu konularında daha fazla çaba sarfedilmesi gerekmektedir. Kamu yönetimi reformuna daha fazla siyasi destek sağlanması gerekmektedir.

Güvenlik güçlerinin sivil denetimi

Şubat ayında, TBMM, sivil makamların rızası olmaksızın askeri operasyonlar yürütülmesine imkân tanıyan emniyet, asayiş ve yardımlaşmaya ilişkin EMASYA gizli Protokolünü yürürlükten kaldırmıştır. Yürürlükten kaldırma kararının uygulanma süreci henüz tamamlanmamıştır.

Şubat ayında, Parlamento terörle mücadeleye ilişkin politikalar geliştirmek ve Terörizmle Mücadele Koordinasyon Kurulu'na sekreteryaya görevi yapmak üzere İçişleri Bakanlığına bağlı

Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığının Kurulmasına ilişkin Kanunu kabul etmiştir. Sözkonusu kanunla birlikte, ilgili güvenlik kurumları arasında istihbarat paylaşımını güçlendirmek için bir İstihbarat Değerlendirme Merkezi kurulmuştur.

Anayasal reform askeri mahkemelerin yetki alanını, “askeri hizmetler ve askeri görevlerle” sınırlandırmaktadır. Yeni sistemle birlikte, devlet güvenliği, anayasal düzen ve anayasal düzenin işlemlerine karşı suçlara ilişkin davalar sivil mahkemelerce görülecektir.

Anayasada yapılan değişiklikler, YAŞ’ın (Yüksek Askeri Şura) askeri personelin Orduyla ilişkisini kesen kararlarını yargı denetimine açmıştır. 1980 darbesini gerçekleştirenlere dokunulmazlık sağlayan hüküm Anayasa’dan çıkartılmıştır. Ayrıca, Genelkurmay Başkanı, Kara, Hava, Deniz ve Jandarma Kuvvetleri Komutanları resmi görevleri süresince işledikleri suçlardan ötürü Yüce Divan’da yargılanabileceklerdir.

Silahlı Kuvvetler, Milli İstihbarat Teşkilatı ve Emniyet Genel Müdürlüğü’nün taşınabilir mallarının yönetimi konusundaki yönetmeliğin Temmuz ayında kabulünü müteakiben, güvenlik kurumlarında Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun getirdiği iç denetimler alanında ilerleme kaydedilmiştir. Sayıştay, bütçe dışı nitelikli Savunma Sanayi Destekleme Fonu’nun (SSDF) denetlenmesine ilişkin planlama aşamasını başlatmıştır.

Şemdinli’deki⁴ bir kitapçının bombalanmasına ilişkin olarak iki astsubay ve bir PKK terör örgütü muhbiri aleyhine açılan dava halen devam etmektedir. Dava, Van Askeri Mahkemesi’nin davalıların adam öldürmeyle suçlanmaları gerektiği ve Türk Ceza Kanunu’nun 302. Maddesi’nce düzenlenen “devletin bütünlüğünü bozma” suçunu işlediklerine dair herhangi bir delil bulunmadığı kararına istinaden Hakkari’deki bir ceza mahkemesinde görülmektedir. Askeri mahkeme davalıların tutuksuz yargılanmasına karar vermiştir.

Polisin ve jandarmanın kentsel ve kırsal alanlarda sahip olduğu yetkilerin düzenlenmesine ilişkin yönetmeliğin uygulanmasına devam edilmiştir. 31 ildeki, toplam bir milyon civarında sivilin yaşadığı meskûn alan jandarmanın kontrolünden sivil denetim altındaki polis kontrolüne devredilmiştir. Ancak, jandarmanın kolluk kuvveti faaliyetleri üzerinde sivil denetim oluşturulması konusunda herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

1990’larda Güneydoğu’da yargısız infazlara karıştığı iddia edilen ve halihazırda görev yapmakta olan bir jandarma albayının yargılanması devam etmiştir. Sözkonusu davanın uygun şekilde sürdürülmesi, suçun cezasız kalmasıyla mücadele hayati önem taşımaktadır.

Silahlı kuvvetlerin sorumluluk alanlarının ötesindeki siyasi konulara resmi ya da gayri resmi şekilde nüfuz ettikleri durumlarda azalma görülmüştür. Bununla birlikte, Genelkurmay Başkanı devam eden davalar ve soruşturmalar hakkında çeşitli vesilelerle yorumda bulunmuştur. Bu tür demeçler hakkında vatandaşlar ve sivil toplum örgütleri tarafından suç duyurusunda bulunulmuştur. Bununla birlikte adli takibat yapılmamıştır. Ordunun bazı medya kuruluşlarına yönelik seçici akreditasyonu ise sürmüştür.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin görevlerini tarif eden ve askerlere siyasete müdahil olacak şekilde geniş bir hareket alanı sağlayan bir madde içeren Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet

⁴ Davalılar Kasım 2005’te Türkiye’nin Güneydoğu bölgesindeki Şemdinli kasabasında bir kişinin ölümü ve diğerlerinin yaralanmasıyla sonuçlanan bombalama eylemiyle suçlanmaktadır.

Kanunu'nda değişiklik yapılmamıştır. Milli Güvenlik Kurulu Kanunu ise “yoruma bağlı olarak neredeyse tüm siyasi alanları kapsayacak geniş bir “güvenlik” kavramı içermektedir.

Savunma bütçesinin TBMM tarafından denetimi ve Sayıştay'ın Silahlı Kuvvetler'in sahip olduğu mallar üzerindeki denetimi konularında ilerleme kaydedilmemiştir. Sayıştay Kanun Tasarısı, Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından Mayıs ayında kabul edilmiş olup, Genel Kurul tarafından onaylanmayı beklemektedir.

Sonuç olarak, güvenlik güçlerinin sivil denetimi konusunda ilerleme sağlanmıştır. Askeri mahkemelerin yargı yetkisi sınırlandırılmış, YAŞ kararlarına karşı temyiz yolu açılmış ve yüksek rütbeli subayların sivil mahkemelerde yargılanabilmeleri konusunda düzenlemeler yapılmıştır. Ancak, silahlı kuvvetlerin kıdemli mensupları, özellikle yargısal konularda olmak üzere, sorumluluk alanlarının ötesine geçen bir dizi açıklama yapmışlardır. TBMM'nin bütçe dışı askeri fonlar üzerindeki denetimi alanında ilerleme kaydedilmemiştir.

Yargı Sistemi

Yargı reformu konusunda ilerleme kaydedilmiştir. 2009 yılı Yargı Reformu Stratejisinin uygulanmasına devam edilmektedir. Sözkonusu reformun bazı temel unsurları, Anayasa'da yapılan değişikliklerle tesis edilmiştir.

Yargı *bağımsızlığı* konusunda, anayasa değişiklikleri Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun (HSYK) asil üyelerinin sayısını 7'den 22'ye çıkarmıştır. Yargıtay ve Danıştay üyelerinin yanısıra, yeni üyeler birinci derece hâkimlerin, Adalet Akademisinin, hukuk fakültelerinin ve avukatların temsilcilerini kapsamaktadır. Bu yeni üyelik sistemi, HSYK'nın yargının tümünü temsil etmesinin temelini oluşturmaktadır.

Yeni anayasa değişiklikleri, HSYK'nın yargı mensuplarına yönelik meslekten ihraç kararlarını yargı denetimine açmaktadır. Bu, Yüksek Kurulun kararlarına karşı etkin bir yolun tesisi yönünde atılmış bir adımdır. Yüksek Kurulun bünyesinde kurulan Genel Sekreterlik, Kurula mesleki destek ve sekreteryaya desteği sağlayacaktır. Daha önceden, Kurula mesleki destek ve sekreteryaya desteği Adalet Bakanlığınca sağlanmaktaydı. Sözkonusu sekreteryaya hâkim ve savcı atamaları ise Yüksek Kurul tarafından yapılacaktır. Bu, yürütmenin Kurul'un idaresine müdahale olanaklarını azaltacaktır.

Hâkim ve savcılarının performansını değerlendiren adalet müfettişleri artık Adalet Bakanlığı'na değil, HSYK'ya rapor verecek; böylece HSYK görevlerini siyasi müdahale riski olmaksızın yerine getirebilecektir. Ancak, Adalet Bakanı halen HSYK'nın başkanıdır ve HSYK'nın soruşturma yetkisi Bakan onayına tabidir⁵.

Şemdinli Davası halen devam etmektedir. (*Bkz. Güvenlik Güçlerinin Sivil Denetimi bölümü*) Davayı yürüten sivil savcının görevden alınması ve davanın bugüne kadarki ele alınış şekli,

---

⁵ Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanun taslağı, Bakanın bu kararlarının yargısal denetime tabi olmasını öngörmektedir.

HSYK'nın bağımsızlığı konusunda bazı soru işaretleri oluşturmaktadır.⁶

Tarafsızlık açısından, askeri mahkemelerin sivilleri yargılamasını olanaklı kılan hükümler Anayasa'dan çıkartılmış olup, yeni hükümler bu tür davaları açıkça yasaklamaktadır. Devletin güvenliğine ve anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı işlenen suçlara ilişkin davalar artık sivil mahkemelerde görülecektir. Bu, Anayasa Mahkemesi'nin Ocak 2010'da Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu'nun organize suç ve devlete karşı suç hallerinde silahlı kuvvetler mensuplarının sivil mahkemelerde yargılanmasına izin veren hükümlerini o dönemdeki anayasal hükümlerle çeliştiği gerekçesiyle iptalinin ardından gerçekleşmiştir. Bu tür davaların sivil mahkemelerde görülmesine dair yeni hükümler olumludur.

Anayasa'da yapılan değişikliklerin kabulüyle birlikte, Anayasa Mahkemesi, Cumhurbaşkanı ve Parlamento tarafından görevlendirilen 17 asıl üyeden oluşacaktır. On üye Yargıtay, Danıştay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, Askeri Yargıtay ve YÖK tarafından aday gösterilen kişiler arasından Cumhurbaşkanınca seçilecek ve dört üye Cumhurbaşkanı tarafından üst düzey yöneticiler, avukatlar ve Anayasa Mahkemesi Raportörleri arasından doğrudan atanacaktır. TBMM, Anayasa Mahkemesinin üç üyesini Sayıştay ve Barolar tarafından gösterilen adaylar arasından seçecektir. TBMM'de üç tur oylama yapılacaktır. Üçüncü turda adaylar basit çoğunlukla seçilmektedir. Yedek üyelik öngörülmektedir. Anayasa Mahkemesi hâkimlerinin seçiminde TBMM'nin de yer alması, Türkiye'deki uygulamayı AB Üyesi Ülkelerdeki uygulamalara yakınlaştırmıştır. Bununla birlikte, hâkimlerden ikisi halen askeri hâkimdir. Demokratik bir sistemdeki anayasa içtihadı sivil bir husus olduğu cihetle, askeri hâkimlerin mevcudiyeti tartışmalıdır. Ayrıca, yeni değiştirilmiş Anayasaya göre, bir kereliğine oniki yıllık görev dönemi için seçilecek hâkimlerin en az 45 yaşında olmaları gerekmektedir. Bu durum, askeri hâkimlerin görev sürelerinin bitiminde tekrar askeri yargı sistemine dönebilecekleri anlamına gelmekte olup, Anayasa Mahkemesi hâkimleri olarak tarafsızlıkları hakkında soru işaretleri uyandırabilecektir.

Üst düzey yargı ve ordu mensupları, önemli davalarda yargı bağımsızlığını tehlikeye düşürebilecek açıklamalar yapmışlardır.

Yargı *etkinliğiyle ilgili olarak*, yargı sisteminde bilgi teknolojisinden faydalanılması adli işlemleri hızlandırmış ve üçüncü tarafların adli işlemlere erişimini kolaylaştırmıştır. Yargı mensuplarının sayısı artmaya devam etmektedir. 20 Eylül 2010 tarihi itibarıyla toplam 11.394 hâkim ve savcı bulunmaktadır. (1 Mayıs 2009 itibarıyla 11.121 hâkim ve savcı). Çocukların yargılanması konusunda gelişme kaydedilmiştir. (*Bkz. Çocuk Hakları bölümü*)

Bununla birlikte, hâkimler ve savcı açığı 20 Eylül 2010 tarihi itibarıyla 3299'dur. (1 Mayıs 2009 da bu sayı 3875'ti). Bölge Adliye (İstinaf) mahkemeleri halen faaliyete geçmemiştir. Kanuna göre, bu mahkemelerin Haziran 2007'de faaliyete geçmeleri gerekmektedir.

Bölge Adliye (istinaf) mahkemeleri henüz kurulmamıştır. Kanun gereğince, bu mahkemelerin Haziran 2007'de faaliyete geçmeleri gerekmektedir.

⁶ Bu davaya bakan sivil savcı 2006 yılında iddianamesini yayınlamıştır. İddianamede yüksek rütbeli komutanlara yönelik suçlamalar yer almıştır. Genel Kurmay iddianameyi eleştirmiş ve anayasal sorumluluk taşıyan yetkilileri harekete geçmeye çağırmıştır. HSYK, Nisan 2006'da görevden alma kararını vermiştir.

Erzincan Cumhuriyet Başsavcısının örgütlü suça karıştığı iddiasıyla tutuklanması, HSYK'nın tutuklama kararını veren özel yetkili Cumhuriyet savcısının yetkilerini elinden almasına yol açmıştır. Yüksek yargı mensupları, HSYK'nın bu kararını destekleyen açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu durum, yargı içinde ve HSYK ile Adalet Bakanlığı arasında gerginlik yaratmış ve yargının adil yargılama yeteneğine dair soru işaretlerine yol açmıştır.

Yüksek görünürlüğe sahip bazı davalardaki soruşturmalar endişe yaratmaya devam etmektedir. Bu durum, polis ve jandarmanın çalışmalarını geliştirme gereğinin yanısıra, polis ve jandarma ile yargı arasındaki çalışma ilişkilerinin geliştirilmesi ihtiyacına da işaret etmektedir. AIHM'nin *Dink* davasına⁷ ilişkin 14 Eylül 2010 tarihli Daire kararı, Türk makamlarının Sayın Dink'in suikastini önlemede makul ölçüler çerçevesinde kendilerinden beklenebilecek her şeyi yerine getirmemiş olduklarını ve Dink'in hayatının korunması bağlamındaki başarısızlığa ilişkin etkin bir soruşturma sürdürülmediğini değerlendirmiştir. Dolayısıyla, 2. Madde'nin (yaşama hakkı) ihlali sözkonusudur. Buna ilaveten, Mahkeme 10. Madde (ifade özgürlüğü) ve 2. Madde'yle bağlantı olarak 13. Madde'nin (etkili başvuru hakkı) ihlal edildiğini tespit etmiştir. Türkiye, Daire kararını temyiz etmeyeceğini bildirmiştir.

Arabuluculuk yönteminin hukuk yargılamasına dâhil edilmesinde herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir. Ceza yargılamasına 2005'de eklenen uzlaşma yöntemi etkili bir şekilde kullanılmamaktadır. Adli yardım temini, kapsamı ve sunulan hizmetlerin kalitesi bakımından yetersizdir. Yargılama öncesi tutukluluk uygulaması, kamu yararı bakımından kesin gereklilik içeren durumlarla sınırlı değildir. Bu, mahkûmların yarından fazlasının duruşmasını beklediği hapisanelerdeki aşırı kalabalıklaşmayı artırmaktadır. Hâkimler, şartlı tahliye sistemini etkin şekilde kullanmamaktadır.

Adli Tıp Kurumu'nun işleyişine dair bazı endişeler bulunmaktadır. Kurum, birkaç kez aynı dava için değişik tarihlerde birbiriyle çelişen raporlar yayınlamıştır. Ayrıca Kurum'un birikmiş işyükü, adli soruşturmalarda gecikmelere sebep olmaktadır.

2009 tarihli bir Danıştay kararı, hizmet içi eğitim sağlanması konusunda Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi ile Adalet Akademisi arasında birbiriyle çakışan yetkilere dikkat çekmiştir. Gerek hazırlayıcı gerek hizmet içi eğitim, Adalet Akademisi'nin sorumluluğu altındadır.

Sonuç olarak, yargı alanında ilerleme kaydedilmiştir. HSYK'nın oluşumu ve askeri mahkemelerin yetkilerinin kısıtlanması konularındaki anayasa değişikliklerinin kabulü olumlu bir adımdır. Bununla birlikte, Adalet Bakanı halen HSYK'ya başkanlık etmekte ve soruşturmalara dair son sözü söylemektedir. Tüm ilgili paydaşlar arasında etkin bir diyalogun tesisine ve bu reformların Avrupa standartlarına uygun, açık, şeffaf ve kapsayıcı şekilde uygulanmasına dikkat edilmesi gerekmektedir.

Yolsuzlukla Mücadele Politikası

Hükümet, Şubat 2010'da Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Stratejisini (2010-2014) kabul etmiştir. Aralık 2009'da ilave yolsuzlukla mücadele stratejileri oluşturmak, bunların uygulanmasını yönetmek ve izlemek amacıyla bir Bakanlar seviyesinde bir Komisyon⁸ ve kamu kurumları, sendikalar ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)

⁷ 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 ve 7124/09 sayılı başvurular.

⁸ Bakanlar Komitesi Başbakan Yardımcısı ve dört Bakandan (Adalet Bakanı, İçişleri Bakanı, Maliye Bakanı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı) oluşmaktadır.

temsilcilerinin katılımıyla bir icra kurulu oluşturulmuştur.

Strateji, yolsuzlukla mücadelede önleyici ve baskılayıcı önlemler geliştirmeyi ve kamu yönetiminde daha fazla şeffaflık, hesap verebilirlik ve güvenilirlik sunarak kamu yönetişimini ilerletmeyi amaçlamaktadır.

Nisan 2010'da her önlemin kabulü ve uygulanması için takvim belirleyen bir eylem planı Bakanlar seviyesindeki Komisyon tarafından onaylanmıştır. Etkin uygulama, kamu yönetimi davranışlarının değişimine katkı sağlayabilecek ve böylelikle dürüstlüğü teşvik edecek, koruyacak ve usulsüz uygulama fırsatlarını azaltacaktır. Bununla birlikte, sivil toplumun katılımının ve icra kurulundaki ve stratejinin uygulanmasındaki rolünün güçlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Türkiye, 2010 yılı Haziran ayı itibarıyla Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubu'nun (GRECO) 2005 değerlendirme raporundaki 21 tavsiyeden 15'ini uygulamaya geçirmiştir. GRECO raporu özellikle yolsuzlukla mücadele denetim yapısının temsilinin genişletilmesi, yargı bağımsızlığının geliştirilmesi, dokunulmazlık sisteminin reformu ve son olarak Kamu Denetçiliği Kurumunun tesisi konuları başta olmak üzere daha fazla çaba gösterilmesini tavsiye etmektedir. Anayasa değişiklikleri, yargı bağımsızlığının güçlendirilmesi ve Kamu Denetçiliği Kurumu bakımından ilerlemeye zemin sağlamaktadır.

Aralık 2009'da, Başbakanlık Teftiş Kurulu, Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Bürosu'nun (OLAF) muadil kurumu olarak tayin edilmiş ve AB ve Türkiye arasındaki mali işbirliği kapsamındaki düzensizliklerin teftişinden sorumlu Dolandırıcılığa karşı Koordinasyon Yapısı (AFCOS) olarak görevlendirilmiştir. (*Bkz. 32. Fasal – Mali Kontrol*).

Şubat 2010'da, Anayasa Mahkemesi, Etik Kurulu Kanunu'nun etik kodunu ihlal eden devlet memurlarının isimlerinin yayınlanmasına dair hükmünü, yargı kararı olmaksızın isimlerin yayınlanmasının masumiyet karinesini tehlikeye soktuğu gerekçesiyle iptal etmiştir. Etik eğitimi halen devam etmekte olup, merkezi ve yerel yönetimlerde görevli 7000 memur Ekim 2009 ile Eylül 2010 tarihleri arasında eğitim görmüştür. Hükümet Eylül ayında müfettişlerin ve denetçilerin görevlerini ifa ederken uymaları gereken etik koda ilişkin yönetmeliği kabul etmiştir. Buna rağmen, etik kurallarının akademisyenler, askeri personel ve yargıya teşmilinde herhangi bir gelişme kaydedilememiştir.

Milletvekillerinin yolsuzlukla ilişkili suçlarda dokunulmazlıklarının sınırlandırılmasında herhangi bir gelişme kaydedilmemiştir.

Siyasi partilerin ve seçim kampanyalarının finansmanının şeffaflığının artırılması amacıyla mevcut mevzuatın tamamlanması ve etkin bir şekilde uygulanması için ilave tedbirler gerekmektedir. Yasa dışı uygulamaların daha iyi tespit edilmesi ve özellikle mevcut denetim mekanizmasının partilerin ve adayların seçim kampanyalarının finansmanını içerecek şekilde genişletilmesi için daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır.

İlk kez bir Büyükşehir Belediye Başkanının (Adana) Belediye Başkanlığına ilişkin görevleri hakkındaki ciddi yolsuzluk iddiaları nedeniyle 2010 Mart ayında İçişleri Bakanlığı tarafından görevden uzaklaştırılmıştır. İdari ve adli soruşturma devam etmektedir.

Almanya'daki bir dolandırıcılık davasıyla ilgili olarak Deniz Feneri adlı hayır kurumuna yönelik 2009'da başlayan soruşturma devam etmektedir. Polis dernek binalarında ve şüphelilerin evlerinde aramalar yapmıştır. Ancak, henüz mahkemeye iddianame sunulmamıştır.

Sayıştay'ı güçlendirmeyi ve görev alanını genişletmeyi öngören Sayıştay Kanunu Tasarısı, Mayıs ayında TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından kabul edilmiş olup, Genel Kurul tarafından onaylanmayı beklemektedir (*Bkz. 23.Fasıl – Yargı ve Temel Haklar*).

Sonuç olarak, kapsamlı bir yolsuzlukla mücadele stratejisi ve eylem planının geliştirilmesi, bunun uygulanmasını denetleyecek ve izleyecek bir kurulun oluşturulması ve böylelikle Katılım Ortaklığı önceliklerinin yerine getirilmesi bakımından ilerleme kaydedilmiştir. Bununla beraber, halen pek çok alanda yaygın olan yolsuzluğun azaltılması için stratejinin etkin uygulanması gerekmektedir. Türkiye'nin soruşturma, iddianame ve mahkûmiyet kararlarına ilişkin izleme mekanizması geliştirmeye ihtiyacı bulunmaktadır.

2.2. İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması

Uluslararası İnsan Hakları Hukukuna Riayet

İnsan haklarına ilişkin belgelerin onaylanması ile ilgili olarak, BM İşkenceyi Önleme Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolü (OPCAT) halen Parlamentoda onay için beklemektedir. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) üç ek protokolünü onaylamamıştır⁹.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) Türkiye'nin AİHS'ni ihlal ettiğine ilişkin kararlarının sayısı artmaya devam etmektedir. Rapor dönemi boyunca Mahkeme, Türkiye'nin AİHS'i ihlal ettiği yönünde 553 karar vermiştir. AİHM'e yapılan yeni başvuruların sayısı dördüncü müteakip yılda da artmıştır. Ekim 2009'dan sonra AİHM'e toplam 5.728 yeni başvuru yapılmıştır. Bunların büyük bir kısmı, adil yargılama hakkı ve mülkiyet haklarının korunmasına ilişkindir. Eylül 2010 itibarıyla, Türkiye'ye ilişkin 16.093 dava AİHM'de beklemektedir. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı getiren anayasa değişikliği, AİHM'e yapılacak başvuru sayısını azaltacak önemli bir adımdır.

Türkiye 2009 yılında, toplam 6,1 milyon avro tutarında tazminat ödemesi dahil olmak üzere, AİHM kararlarının çoğuna uymuştur. Mahkeme kararlarının uygulanmasıyla ilgili Kanun'da yapılan değişiklikler, Türkiye aleyhine hükmedilen çeşitli AİHM kararlarında tespit edilen yargı sürecindeki eksiklikleri ele almaktadır. Bununla beraber, Türkiye yıllardır bazı kararları icra etmemektedir.¹⁰ Hükümetin bu konuların ele alınacağına dair açıklamalarını takiben gerekli tedbirler alınmamıştır.

Kıbrıs - Türkiye davasında, kayıp kişiler ve Kıbrıs'ın kuzeyinde daimi olarak ikamet eden Kıbrıslı Rumların mülkiyet haklarına getirilen kısıtlamalar sorunları sürmektedir. 2010 yılı Eylül ayındaki bir toplantıda, Bakanlar Komitesi bu konuların incelenmesinin 2010 yılı Aralık ayına kadar ertelenmesine karar vermiştir. AİHM, *Demopoulos-Türkiye* davasındaki 5 Mart 2010 tarihli

⁹ 4,7 ve 12. Protokoller.

¹⁰ Hulki Güneş, Göçmen ve Söylemez kararlarının uygulanmaması davalıların normal kanun yolu olmaksızın yıllarca özgürlüklerinden mahrum kalmalarına neden olmuştur. Bu duruma çare bulunması için yasal değişiklikler gerekmektedir. Buna ek olarak, Türkiye vicdani retçilerin tekrar eden kovuşturulmasını ve mahkûmiyetini önleyici yasal tedbirleri kabul etmemiştir. Güvenlik güçlerinin faaliyetlerinin denetimi kötü muameleye karşı etkin önlemler alınması, ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar ve duruşma öncesi uzun tutukluluk süresi Türkiye'nin yasal düzenlemeler yapması gereken diğer konulardır.

Büyük Daire Kararında, AIHS’de öngörülen amaçlar doğrultusunda, hukuki yolların, AIHM’e başvurunun kabul edilebilmesi için, başvurulmadan önce tüketilmiş olması gereken etkin ve erişilebilir iç hukuki yollar olarak değerlendirilebileceğine hükmetmiştir. Bununla beraber, Mahkeme bu kararın başvuru sahibinin Taşınmaz Mal Komisyonu usulünü kullanması gerektiği şeklinde yorumlanmaması gerektiğini vurgulamıştır. Başvuru sahipleri bu şekilde hareket etmemeyi ve siyasi bir çözümü beklemeyi seçebilirler. Mart ayından beri, Taşınmaz Mal Komisyonu’na yapılan başvuruların sayısında önemli artış bulunmaktadır.

İnsan haklarını geliştirme ve uygulama konusunda, hükümet çeşitli insan hakları kurumları tesis etmeyi planlamaktadır. Özellikle, bağımsız bir Türkiye İnsan Hakları Kurumu’nun Kurulmasına ilişkin Kanun Tasarısı, Şubat 2010’da TBMM’ye sunulmuştur. STK’ların görüşleri TBMM’nin ilgili alt komisyonlarında ele alınmıştır. TBMM’deki kanun tasarısının BM çerçevesi ile uyumlu hale getirilmesi için, özellikle bu yeni kurumun bağımsızlığı ve işlevsel özerkliği açısından, değiştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sürecin STK’lar ile yakın iştişare halinde yürütülmesi önem taşımaktadır.

Anayasa reformu Kamu Denetçiliği Kurumu oluşturulması için zemin sağlamaktadır.

Kamu görevlileri, hâkimler, savcılar ve polis memurlarına insan hakları konusunda eğitim verilmesine devam edilmiştir. Jandarmaya yönelik hizmet içi ve görev sırasında eğitim, insan hakları ihlali iddialarının incelenmesi teknikleri konusunda uzman eğitimi dâhil insan hakları eğitimini kapsamaktadır.

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu 13 rapor yayınlamıştır. Ancak, Komisyon politika oluşturma ve yasama sürecine odaklanmaktadır.

İnsan hakları savunucuları cezai takibatlarla karşılaşmaya devam etmektedir. Terörle mücadelenin bir parçası olarak yürütülen soruşturmalar, sendika ve insan hakları eylemcilerinin tutuklanmalarını takiben endişe yaratmıştır. Terörizmin, Terörle Mücadele Kanunu’ndaki geniş tanımlanması kaygı sebebi olmaya devam etmektedir (*Bkz. Güneydoğu’daki durum bölümü*).

İnsan hakları kurumları kaynak, bağımsızlık ve etkiden yoksundur.

Genel olarak, uluslararası insan hakları hukukuna riayette bazı ilerlemeler sağlanmıştır. Bununla beraber, birçok reform yıllardır beklemededir. İnsan hakları kurumları mevzuatının BM ilkeleri ile tamamen uyumlu hale getirilmesine ihtiyaç duymaktadır.

Medeni ve siyasi haklar

Hükümet, *işkence ve kötü muameleyi* önlemek için yasal güvencelerle uyum sağlamak üzere çabalarını sürdürmüştür. Uygulanan bu politika, olumlu sonuçlar vermeye devam etmiştir. İşkence ve kötü muamele davalarında etkin soruşturma ve belgeleme konularında sağlık personeli, hâkimler ve savcılarının eğitimi, İstanbul Protokolü’nün¹¹ Türkiye’de uygulanması amacıyla devam etmiştir.

¹¹ İstanbul Protokolü: BM İnsan Hakları Komiserine sunulan, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı, Aşağılayıcı Muamele veya Cezaların Etkin Biçimde Soruşturulması ve Belgelendirilmesi için El Kılavuzu, 9 Ağustos 1999.

Kolluk Gözetim Komisyonu'nun kurulmasına dair kanun tasarısı Ekim ayında TBMM'ye sunulmuştur. Tasarı, kolluk kuvveti mensuplarına uygulanacak disiplin prosedürleri ve önlemlerinin kaydı ve denetlenmesini teminen bir Denetleme Komisyonu'nun kurulmasını öngörmektedir.

Bununla birlikte, kolluk güçleri tarafından orantısız kuvvet kullanımı devam etmiştir. Güvenlik güçleri tarafından ateşli silahların ölümlü sonuçlanan orantısız kullanımına ilişkin STK'larca sunulan raporlar artmıştır.

OPCAT'ın onaylanması 2005'ten beri beklenmemektedir (*Bkz. Uluslararası İnsan Hakları Hukukuna Uyum bölümü*).

Kolluk kuvvetleri, işkence ve kötü muamele iddiasında bulunan şahıslara karşı sıklıkla dava açmaktadır. Bu gibi adli takibatlar şikâyetleri caydırabilir. Birçok durumda Türk Mahkemeleri tarafından bu davalara öncelik verilmektedir.

Adalet Bakanlığı'na bağlı Adli Tıp Kurumu haricindeki hiçbir adli tıp hekimi mahkemeler tarafından tanınmamaktadır. Kolluk kuvvetleri bazen mahkûmların tıbbi muayenelerinde hazır bulunmaktadır.

İnsan hakları ihlallerinin cezasız kalmasıyla mücadele ile ilgili olarak, Engin Çeber'in¹² gözetiminde ölümüne ilişkin dava 2010 yılının Haziran ayında karara bağlanmıştır. Mahkeme, üç gardiyani ve hapisane müdür yardımcısını, cinayetten ötürü müebbet hapse mahkûm etmiştir. İki polis memuru 7.5 yıl ve bir polis memuru ise 2.5 yıl hapis cezası almıştır. Bu, bir mahkemenin üst düzey bir hapisane yetkilisini mahkûm ettiği ilk karardır. Buna rağmen, insan hakları ihlallerinin cezalandırılmamasıyla mücadele çabalarında, adli kovuşturmalardaki biriken işler hususu yeterince ele alınmamıştır. AİHM, Diyarbakır Hapishanesi'nde gerçekleştirilen ve sekiz mahkûmun ölümüne ve altısının yaralanmasına neden olan 24 Eylül 1996 tarihli operasyonda yer alan güvenlik güçlerine ilişkin cezai takibatların henüz tamamlanmadığını tespit etmiştir. AİHM, bu davaya ilişkin etkin bir soruşturmanın eksikliği dahil çeşitli nedenlerden ötürü Türkiye'yi mahkûm etmiştir (AİHS'nin 3. Maddesi). 2009 yılında, TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, polis memurları hakkında kötü muamele ve işkenceden açılan davaların çok azının mahkûmiyetle sonuçlandığını tespit etmiştir.¹³ İşkence veya kötü muamele suçlamalarına ilişkin idarî soruşturmalar halen diğer polis memurları tarafından yapılmaktadır.

Genel olarak, işkence ve kötü muamelelerin önlenmesine yönelik olumlu eğilim devam etmiştir. İnsan hakları ihlallerine dair bazı yüksek profilli davalar, mahkûmiyetle sonuçlanmıştır. Öte yandan, kolluk kuvvetleri yetkililerince orantısız güç kullanımı devam etmiş olup, endişe yaratmaktadır. İnsan hakları ihlallerinin cezasız kalmasıyla mücadele çabaları, adli kovuşturmalarda biriken işler hususuna yeterince eğilmemiştir.

Kırsal bölgelerde *adalet erişimi* ile ilgili olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Buna rağmen, özellikle güneydoğuda ücretsiz adli yardıma erişim sınırlı kalmıştır. İstanbul Barosu, 2009 yılının Haziran ayından 2010 yılının Mart ayına kadar adli yardım planını boykot etmiş ve bu dönemde

¹² Engin Çeber, 28 Eylül 2008 tarihinde yasal bir gazeteyi dağıtmaktan ötürü tutuklanmıştır. İstanbul'daki bir karakolda ve Metris hapishanesinde gördüğü işkenceden kaynaklanan yaranmalardan ötürü ölmüştür.

¹³ İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, kötü muamele veya işkenceden ötürü 431 İstanbul Polis Teşkilatı mensubu aleyhine açılan 35 davanın hiçbirinin mahkûmiyetle sonuçlanmadığını tespit etmiştir. Komisyon, bu durumun kolluk kuvvetlerine karşı başlatılan kovuşturmaların etkinliğine ilişkin şüphe uyandırdığı sonucuna varmıştır. Aynı rapora göre, kötü muamele veya işkence ile suçlanan polis memurlarının yalnızca %2'si işkence veya kötü muamele suçlamaları ile ilgili olarak açılan idari soruşturmalar sonucu disiplin cezasına çarptırılmıştır. Komite, bu tür soruşturmaların diğer polis memurları tarafından yapılmaması gerektiği sonucuna varmıştır.

İstanbul mahkemelerine avukat atanmamıştır. Çok sayıda tutuklunun, herhangi bir yasal yardım almadığına ve talep ettiği takdirde bir avukatın hizmetlerinden yararlanabilecek olduğunu bilmediğine dair deliller mevcuttur. İlgili mevzuatın uygulanmasına ilişkin olarak, uygulamanın kapsamına veya adli yardım avukatlarınca sağlanan hizmetlerin kalitesine dair denetim bulunmamaktadır. Dolayısıyla, kullanılabilir fonların ve tahsil edilen ücretlerin yeterli olup olmadığına dair bir değerlendirme bulunmamaktadır. Buna ek olarak, bu konuyu izlemekle sorumlu, bağımsız veya Hükümete bağlı bir yapı mevcut değildir.

Sonuç olarak, az ilerleme kaydedilmiştir. Adli yardım imkânları, kapsam ve sağlanan hizmetin kalitesi bakımından yetersizdir. Sorunların ele alınmasını sağlayacak etkili bir izleme mekanizması bulunmamaktadır.

Cezaevi reform programı devam etmiştir. Dört eğitim merkezi 2009'da 8249 cezaevi görevlisine yönelik eğitim kursları düzenlemiş ve ilave 4929 kişi atanmıştır.

Hapishanelerde Türkçe dışındaki dillerin kullanımı genişletilmiştir. Tutuklu veya ziyaretçisinin Türkçe bilmediği hallerde, başka bir dilin kullanımına izin verilmektedir. İnfaz Hakimliği Kanunu mahkûmlara karşı disiplin yaptırımlarının uygulanması durumunda davalının haklarını güçlendirmektedir.

Adalet Bakanlığı, öncelikle reşit olmayanlar, ardından bütün hapishaneler için olmak üzere bir dava idare modeli geliştirmektedir. Bu, rehabilitasyon hizmetlerini geliştirmektedir. Kimi yüksek güvenli hapishanelere getirilen mimarî değişiklikler, daha çok sayıda toplu faaliyet düzenlenebilmesini sağlamıştır. Adalet Bakanlığı, çocuk ıslahevlerinin inşaatına başlamıştır.

Öte yandan, duruşma öncesi tutukluluk halinde olanların oranının yüksek olması hala önemli bir sorundur. Türkiye'de tutuklu bulunanların yarısına yakını ya duruşmalarını ya da davalarında nihaî kararı beklemektedir.¹⁴ Durum, ıslahevlerinde bulunan çocuklar için daha da endişe vericidir. Bunların yalnızca %12'si mahkûm olup, kalanı duruşmalarını beklemektedir.

Çocuk ıslahevlerinin sayısı yetersizdir. Çocuklar bütün hapishanelerde yetişkinlerden tam anlamıyla ayrılmamaktadır. Bu tespit, özellikle genelde kadınlarla birlikte hapsedilen kız çocukları için geçerlidir.

Hapishanelerin yetersiz kaynakları endişe yaratmaya devam etmektedir. Birkaç yıl içinde ikiye katlanan tutukluların sayısındaki ani artış, büyüyen bir aşırı kalabalıklaşma sorununu beraberinde getirmiştir. Hapishane görevlilerinin sayısı ve nitelikleri yetersizdir. Halen 7981 boş kontenjan bulunmaktadır.

Ulusal hapishanelerin denetlenmesine ilişkin standartlar, BM standartlarına uyacak şekilde geliştirilmemiştir.

Tutuklular için sağlanan yetersiz sağlık hizmetleri endişe vermeye devam etmektedir. Adalet ve Sağlık Bakanlıkları arasında 2009 yılının Nisan ayında imzalanan ve hapishanelerdeki sağlık hizmetlerine ilişkin sorumluluğu Sağlık Bakanlığı'na veren protokolün etkisi sınırlı olmuştur. Daimi doktorların sayısı yetersizdir.

---

¹⁴ Adalet Bakanlığı istatistiklerine göre, Türkiye'deki hapishanelerde halihazırda 119.145 kişi bulunmakta olup, bunların 56.557'si henüz bir cezaya çarptırılmamıştır.

Sonuç olarak, cezaevi reform programının uygulanmasına devam edilmektedir. Buna rağmen, duruşma öncesi gözaltında bulunan tutukluların yüksek oranı en önemli sorunlardan biri olmayı sürdürmektedir. Hapishanelerdeki sağlık hizmetleri geliştirilmelidir.

İfade özgürlüğü ile ilgili olarak, Kürt meselesi, azınlık hakları, Ermeni meselesi ve ordunun rolü gibi hassas addedilen konularda giderek daha açık ve serbest hale gelen tartışmalar medya ve toplumda geniş ölçekte sürmüştür.

2008 yılının Mayıs ayında değiştirilmesinin ardından, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 301. Maddesi'ne dayanılarak açılan birkaç dava bulunmaktadır.¹⁵

Öte yandan, halen AİHM'ye Türkiye tarafından ifade özgürlüğünün ihlaline ilişkin olarak çok sayıda başvuru yapılmaktadır.

Hakaret, Türk hukukuna göre ceza gerektiren bir suçtur. TCK'nın 125. Maddesi, hakaretin hapis veya para cezasıyla cezalandırılabilmesine hükmetmektedir. Bu hüküm uyarınca devam eden birçok dava ve mahkûmiyet kararı mevcuttur. Türk milletine hakaret, TCK'nın 301. Maddesi'ne göre halen suçtur. TCK'nın diğer hükümleri¹⁶, Terörle Mücadele Kanunu ve Basın Kanunu da ifade özgürlüğünü kısıtlamada kullanılmaktadır.

Ergenekon davası hakkında yayın yapan gazetecilere karşı açılan çok sayıda dava, bir endişe unsurudur.¹⁷ Sözkonusu gazeteciler, devam eden yargı sürecinin gizliliğini ihlal suçlamasından ötürü takibat ve davalarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu, kendi kendilerini sansürlemeleriyle sonuçlanabilir.

Kürt meselesini tartışan veya Kürtçe yayın yapan gazeteler üzerindeki baskı artmıştır. Yıl boyunca, Diyarbakır'daki Azadiya Welat gazetesinin yayımı birkaç defa yasaklanmış ve gazetecileri terör propagandası yapmak suçlamasıyla hapis cezalarına çarptırılmıştır. AİHM, *Ürper ve diğerleri – Türkiye* davasında, Türkiye'nin Terörle Mücadele Kanunu'nun 6.(5) Maddesini gözden geçirmesi gerektiğine hükmetmiştir.

Adalet Bakanlığı'nca ifade özgürlüğünün yasal çerçevesine dair sürdürülen gözden geçirme çalışması henüz tamamlanmamıştır.

Nefret söylemi ile ilgili olarak, Avrupa Konseyi¹⁸, Türkiye'nin, medyayı dinî azınlıklara saygı konusunda bir etik kod geliştirmeye teşvik etmesini ve medya aracılığıyla nefretin kışkırtılmasının kovuşturulmasını tavsiye etmiştir.

---

¹⁵ Adalet Bakanlığı'na göre, Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi'ne getirilen değişikliğin ardından açılan davaların sayısında bir düşüş gözlemlenmiştir. Aşağıdaki sayılar, 1 Ocak 2010 ile 31 Temmuz 2010 tarihleri arasında tamamlanan incelemeleri kapsamaktadır: İncelenen dosyaların sayısı: 369

İzin verilmeyen dosyaların sayısı: 270

İzin verilen dosyaların sayısı: 10

İzin verilen dosyaların yüzdesi: %3,57

¹⁶ Örnekler kamu düzenine (TCK'nın 214, 216, 217, 218 ve 220. Maddeleri), Devletin güvenliğine (305.Madde) veya anayasal düzene (312 ve 314. Maddeler) karşı suçları ve müstehcenliği (226. Madde) içermektedir. Buna ilaveten, TCK'nın (insanları askerlik hizmetinden caydırmaya dair) 318. Maddesi uyarınca yapılan takibatlar ve ve mahkûmiyet kararları sürmektedir.

¹⁷ Ergenekon davası ile ilgili yaptıkları yayınları müteakiben soruşturmaların gizliliğinin ihlali veya adil yargılamaya müdahale etmeye teşebbüs suçlamalarıyla (Türk Ceza Kanunu'nun 285 ve 288. Maddeleri) 4.091 gazeteciye karşı soruşturma başlatılmıştır.

¹⁸ AK'nin 1704 (2010) sayılı Kararı.

Ekim ayında Yargıtay, Nobel Ödülü sahibi Orhan Pamuk'un 2005 yılında sarf ettiği ve Kürt ve Ermeni konularında bir İsviçre dergisinde yer alan sözleri nedeniyle dava edilebileceğine hükmetmiştir.

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun belli maddelerinin yorumlanması ve yayıncılara uygulanan yaptırımlar endişe uyandırmıştır. (Bkz. 10. Fasıl- Bilgi Toplumu ve Medya)

İnternet siteleri sıklıkla yasaklanmakta olup, bu yasaklar kapsam ve süre bakımından orantısızdır. Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanunu ihlal ettiği öne sürülen bazı videoların yayımlanmasının ardından, Mayıs 2008 ile Kasım 2010 arasında Türkiye'den Youtube'a resmen erişim sağlanamamıştır. Video paylaşım sitesine dair diğer davalar sürmekte olup, başka ana internet portalları yıllardır yasaklıdır. İnternete ilişkin 5651 sayılı Kanun, ifade özgürlüğünü sınırlamakta ve vatandaşların bilgiye erişimini kısıtlamaktadır.

Basın özgürlüğü ile ilgili olarak, basına yönelik siyasî saldırılarla ilgili endişeler devam etmektedir. Hükümeti eleştiren Doğan Medya Grubu'na 2009 yılında verilen vergi cezasıyla ilgili dava sürmektedir. Basın, bu davanın başlamasının ardından haber yaparken kendi kendini kısıtlamaktadır.

Askerî yetkililer dahil olmak üzere üst düzey yetkililer ve siyasetçiler tarafından gazetecilere karşı işleriyle ilgili davalar açılmıştır.

Sonuç olarak, açık ve serbest tartışma sürmüş ve genişlemiştir. Bununla birlikte, gazetecilere karşı açılan yüksek sayıdaki hukuki dava ile medya üzerindeki yersiz baskı basın özgürlüğünü uygulamada zayıflatmaktadır. Türk hukuku, AİHS ve AİHM içtihadına uygun şekilde ifade özgürlüğünü yeterli ölçüde güvence altına almamaktadır. İnternet sitelerinin sıklıkla yasaklanması endişe sebebidir.

Toplanma özgürlüğü konusunda, bazı olumlu gelişmeler kaydedilmiştir. Nevruz (Kürtlerin Yeni Yılı) ve 1 Mayıs gösterileri, rapor dönemi itibarıyla çoğu yerde olaysız bir şekilde geçmiştir. 24 Şubat'ta "Sözde Ermeni Soykırımını Anma Günü" adıyla sembolik olarak bazı toplu etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Kalabalık için gerekli durumlarda polis güvenliği sağlanmıştır.

Bununla birlikte, Kürt sorunuyla ilgili ülkenin güneydoğusunda yapılan bazı gösteriler şiddetle gölgelenmiştir.

2007 yılında kabul edilen Polis Vazife ve Selahiyet Kanununun uygulanmasına ilişkin, başta güneydoğu bölgesinde olmak üzere, hala sıkıntılar bildirilmeye devam edilmektedir.

Cezasız kalma, aşırı güç kullanımında bulunan güvenlik gücü mensuplarına yönelik adli ve idari soruşturmaların etkin bir şekilde yürütülmesi konusunda bir sorun olmayı sürdürmektedir. (Bkz. *Suçun cezasız kalması bölümü*)

Örgütlenme özgürlüğü konusunda, Türkiye'de önemli sayıda sivil toplum kuruluşu ve diğer örgütler bulunmaktadır.

Demokratik Toplum Partisi (DTP)'nin kapatılması davası, Anayasa hükümleri dahil olmak üzere yasal çerçeve değişikliğine olan ihtiyacı teyit etmiştir. Bu amaçla Mayıs ayında Hükümet tarafından önerilen anayasa değişikliği Meclis tarafından reddedilmiştir.

Yargıtay, 2009 yılı sonunda lezbiyen, eşcinsel, biseksüel, transseksüel ve travesti (LGBTT) Lambda Derneğinin kapatılması kararını bozmuştur. Benzer bir olayda İzmir Valiliği, Siyah Pembe Üçgen LGBTT Derneği hakkında ahlak kurallarının çiğnendiğini iddia ederek yeni bir

kapatma davası açmıştır. Mahkeme, Cumhuriyet Savcısının davanın düşürülmesi istemini kabul etmiştir.

İnsan Hakları Derneğinin İstanbul Şubesine karşı İstanbul Valiliğinin şikâyeti üzerine açılan adli soruşturma 1 yıldır beklemededir. Düşünce Özgürlüğü ve Eğitim Hakkı Derneği Özgür-Der aleyhinde açılan kapatma davası mahkeme tarafından reddedilmiştir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Ankara’da Kurtuluş Protestan Kilisesi Vakfının kurulması konusunda verdiği *Özbek ve diğerleri* kararıyla Türkiye’nin 11. Maddeyi ihlal ettiğine hükmetmiştir. Mahkeme, ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmek amacıyla bir tüzel kişilik kurabilmenin, dernek kurma özgürlüğünün en önemli boyutlarından biri olduğuna hükmetmiştir.

Ülke içinde yerinden olma ve göç konusunda faaliyetler yürüten Diyarbakır Göç-Der’in yöneticileri hakkında açılan dava, derneğin kapatılmasıyla sonuçlanmış olup, temyize başvurulmuştur.

Sivil toplum kuruluşlarının, katılım süreci de dâhil olmak üzere, kamu kurumlarında ve kamuoyunda oynadığı rol konusunda artan bir bilinçlenme devam etmektedir. Hükümet (AB Genel Sekreterliği), AB’ye katılım süreci konusunda sivil toplum temsilcileriyle birlikte istişari toplantılar düzenlemiştir.

Bununla birlikte, sivil toplum örgütleri orantısız bir şekilde idari teftişler ve para cezaları ile karşılaşmaya devam etmektedirler. Buna ilaveten, bağış toplama, kamu yararı statüsü kazanmada karşılaşılan bürokratik zorunluluklar ve küçük ve orta büyüklükte dernekler için basitleştirilmiş kuralların eksikliği dernekler için daha sağlıklı bir çevrenin oluşmasının önünde engel teşkil etmektedir. Yabancı derneklere yönelik olarak daha da kısıtlayıcı bir mevzuat mevcuttur.

Sonuç olarak, derneklere ilişkin yasal çerçeve büyük ölçüde AB standartları çizgisindedir. Bununla birlikte, dernekler, yasal zorunlulukları yerine getirmede zorluklarla karşılaşmakta ve bazıları orantısız denetimlere maruz kalmaktadır. Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin yasal düzenlemenin değiştirilmesi konusunda herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır. LGBTT dernekleri hakkında açılan kapatma davaları dernek kurma özgürlüğünün tam olarak uygulanmasını engellemektedir. Toplanma özgürlüğü konusunda sahada ilerlemeler gözlenmiştir. Bununla birlikte, Kürt konusuyla ilgili olarak ülkenin Güneydoğusunda yapılan bazı gösterilerde polis şiddeti devam etmiştir.

Din özgürlüğü konusunda, ibadet özgürlüğüne genel olarak saygı duyulmaktadır. “Ekümenik” Patrik Bartholomeos, yaklaşık doksan yıl sonra 15 Ağustos tarihinde Karadeniz’in Trabzon ilindeki Sümela Manastırı’nda ayin (Theotokos’un Ölümü Kutsal Litürjisini) gerçekleştirmiştir. 19 Eylül tarihinde Van Gölü’ndeki Akdamar adasındaki Ermeni Kutsal Haç Kilisesi’nde 1915 yılından bu yana ilk dini ayin düzenlenmiştir.

Türk makamları, 14 Rum Ortodoks din adamına Türk vatandaşlığı vermiştir. Bu, Patrikhane ve Kutsal Sinod’un işleyişini kolaylaştırmaktadır.

AB İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı, AB Genel Sekreterliği ve ilgili Bakanlıklar dahil olmak üzere, Türk makamları gayrimüslim toplulukların liderleriyle sık sık toplantılar yapmışlardır.

Başbakan, 2010 yılı Mayıs ayında, gayrimüslim Türk vatandaşlarının problemlerine gerekli ilginin gösterilmesi yolunda ilgili makamlara talimat içeren ilk genelgeyi yayınlamıştır. Genelge, denetimi belediyelere verilen gayrimüslim mezarlıklarının korunması ve bakımı; gayrimüslim topluluklarına ait vakıfların lehine verilen mahkeme kararlarının tapu sicil müdürlüklerinde uygulanması ve gayrimüslim topluluklara yönelik kin ve düşmanlığa sebep olan yayınlar konusunda yasal süreçlerin derhal başlatılmasına ilişkin konuları içermektedir.

Alevi toplumuna yönelik açılım devam etmektedir. Başlangıçta planlandığı üzere, farklı sosyal ve meslek gruplarından ve Alevi temsilcilerinden oluşan yedi çalıştay yapılmıştır.

Şubat 2008 tarihli Vakıflar Kanunu'nun uygulanmasına bazı gecikmelere ve usule dair sorunlara rağmen devam edilmiştir. (*Bkz.Mülkiyet hakkı bölümü*)

Bununla birlikte, Türkiye Anayasasının 24. maddesi ve Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 12. maddesi uyarınca, din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri ilk ve ortaöğretimde zorunlu olmaya devam etmektedir. AİHM'nin 2007 yılı Ekim ayında verdiği karar, bu derslerin sadece dinler hakkında genel bir bakış vermediğini ve Müslüman inancının temel prensipleri konusunda eğitim verdiğini belirterek, Türkiye'den, eğitim sistemini ve iç mevzuatını AİHS'ye ekli 1 no'lu Protokolün 2. maddesiyle uyumlu hale getirmesini talep etmiştir. Bu karar henüz uygulanmamıştır.

Protestan öğrencilerin sözkonusu din derslerini alması zorunlu kılınmıştır. Yehova şahitleri toplulukları muafiyet taleplerinin reddedilmesi sonrasında il milli eğitim müdürlüklerine karşı iki yeni idari dava açmıştır. Aynı konuda, Yehova Şahitleri ailelerinin açmış olduğu davalar Danıştay'da devam etmektedir.

Gayrimüslim cemaatler, örgütlü dini gruplar olarak, tüzel kişiliklerinin olmamasından dolayı hala sorunlar yaşamaktadırlar. Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu Mart ayında, AİHS'nin 11. maddesiyle birlikte değerlendirildiğinde, AİHS 9. Maddesiyle korunan din özgürlüğü hakkının dini toplulukların tüzel kişilik kazanabilmesini de kapsadığı sonucuna varmıştır¹⁹.

Din adamı eğitimine ilişkin kısıtlamalar sürmektedir. Türk mevzuatı bu topluluklar için dini özel yüksek öğrenime müsaade etmemekte ve kamu eğitim sisteminde de bu imkan tanınmamaktadır. Yüksek düzeyli devlet yetkililerinin tekrar açılabilmesine yönelik olumlu beyanları olmakla birlikte, Heybeliada Ruhban Okulu kapalı kalmaya devam etmektedir. Ermeni Patriğinin, Ermeni dili ve din adamları için bir üniversite bölümü açılması önerisi 3 yıldır beklemektedir. Süryaniler, eğitimlerini sadece resmi okulların dışında ve gayri resmi olarak sağlayabilmektedir.

Ekümenik Patrikhane 'Ekümenik' unvanını her zaman kullanma konusunda serbest değildir. Mart ayında Venedik Komisyonu bu hakka müdahale edilmesinin AİHS'nin 9. Maddesine göre Ortodoks Kilisesi'nin özerkliğini ihlal ettiği sonucuna varmıştır.

---

¹⁹ Venedik Komisyonu bunun mahkemelere en azından erişim ve mülkiyet haklarının korunması bakımından önemli olduğunu değerlendirmiştir. Bu hakkın gayrimüslim topluluklara verilmemesinde AİHS'nin 9(2) ve 11(2) maddelerindeki açık hükümler uyarınca meşruiyet görmemiştir.

Temmuz 2007’de Yargıtay, Patrikhanede yapılan dini seçimlerde yer alan ve seçilen kişilerin Türk vatandaşı olması ve seçim sırasında Türkiye’de istihdam ediliyor olması gerektiğine hükmetmiştir. Bununla birlikte, AİHS ve AİHM içtihadı uyarınca Türklerin ve yabancı uyrukluların örgütlenmiş dini topluluklara katılarak din özgürlüğü hakkını kullanma ehliyeti konusunda eşit tutulması gerekmektedir.

Nüfus cüzdanı gibi kişisel belgelerde hala dini ayrımcılığa neden olabilecek dine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Ocak ayında AİHM *Sinan Işık* davasında, nüfus cüzdanlarında kişinin dininin gösterilmesinin Sözleşmenin ihlali anlamına geldiği kararını vermiştir.

İbadet yerleri konusunda, gayrimüslim cemaatler sık sık görülen ayrımcılık ve idari belirsizlikler bildirmektedir. Dini ibadet yerleri tahsisi için yetkili makamlara başvuruların reddedilmesine devam edilmektedir. Alevi ibadethaneleri (Cem Evleri) ile ilgili olarak, iki dava sonuçlanmış ve başvurular reddedilmiştir. Mayıs 2010’da bir Cem evi iç hukuk yollarını tükettikten sonra AİHM’ye başvurmuştur. Cem Evlerinin bazı belediye meclisleri tarafından *füilen* ibadet yeri olarak tanınmasına rağmen, bunların ibadet yeri olarak tanınmaması yönündeki genel siyaset değişmemiştir.

Protestan ve diğer kiliseler (Ankara’daki Kurtuluş ve Batıkent Kiliseleri gibi) yerel sınırlar dahilinde ibadet yeri için izin alamamaktadır. Yehova Şahitleri de, mahkemelerin Mersin’deki ibadet yerlerini imar kanununa aykırı bulması nedeniyle benzer sorunlarla karşılaşmıştır. Bu dava AİHM’e taşınmıştır. Aynı dini topluluğun, İzmir’deki bir ibadethaneyle bağlantılı olarak benzer bir davası mahkemededir.

Yehova şahitleri İstanbul ve Ankara belediyelerinin vergi talepleriyle karşı karşıyadır. Yargıtay’ın kendilerini Hıristiyan dininden sayan kararı doğrultusunda vergiden ilkesel olarak muaf olmalarına rağmen, Belediye makamları ibadet yerlerinin emlak vergisinin ödenmesi talebini kendilerine iletmiştir. Vergi konusunda birçok dava halen sürmektedir.

Misyonerler toplumun geniş bir kesimi tarafından ülkenin bütünlüğüne ve İslam dinine yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Silivri’de iki misyonere karşı açılan dava devam etmektedir.

Nisan 2007’de Malatya’da üç Protestan’ın öldürülmesiyle ilgili dava sürmektedir. İstanbul Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının talebi doğrultusunda hazırlanan polis raporu protestanların öldürülmesiyle Ergenekon davası arasındaki bağlantıya dikkat çekmiştir.

Vicdani retçilere yönelik dini temelli adli takibatlar devam etmektedir. Vicdani ret hakkının kamu önünde savunulması mahkûmiyete neden olmuştur. AİHM’nin *vicdani retçilere* ilişkin verdiği kararları hala uygulanmamıştır. Türkiye vicdani retçilerin mükerrer yargılanmasını ve mahkûm edilmesini önleyecek yasal bir düzenleme yapmamıştır. Yehova şahitlerinin birçok üyesi hakkında vicdani retçi olarak mahkemelerde dava açılmaktadır. Askeri bir mahkeme vicdani ret hakkını reddetmiştir.

Sonuç olarak ibadet özgürlüğüne saygı duyulmaya devam edilmektedir. Vakıflar Yasasının uygulanması bazı gecikme ve usul sorunlarına rağmen sürmüştür (*Bkz. Mülkiyet Hakkı bölümü*). Aleviler ve gayrimüslim topluluklarla olan diyalog devam etmekle birlikte henüz sonuçlarını vermemiştir. Heybeliada Ruhban Okulu’na ilişkin beyanlar takip edilmemiştir. Azınlık dinlerine mensup kişiler aşırı eğilimli kişilerin tehdidine maruz kalmaya devam

etmektedir. Tüm gayrimüslim azınlıkların ve Alevilerin, din adamlarının eğitimi de dahil olmak üzere, yersiz bir kısıtlama olmaksızın faaliyet göstermelerine imkan tanıyacak şekilde AİHS ile uyumlu bir yasal çerçeve henüz oluşturulmamıştır.

Ekonomik ve Sosyal Haklar

Kadın Hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Anayasa`da yapılan bir değişiklikle kadınlara yönelik olarak pozitif ayrımcılığa ilişkin önlemler alınabilmesi benimsenmiştir. Kadınların özellikle işgücü piyasasında istihdamını ve fırsat eşitliğini teşvik eden bir Başbakanlık genelgesi yayımlanmıştır. Genelge, kadınların istihdamının izlenmesi ve koordine edilmesiyle görevli ulusal bir kurulun kurulması, sosyal ortaklar ve STK`ların kurul çalışmalarına katılması ve ilgili mevzuat ve siyasaaların hazırlanmasında toplumsal cinsiyet eşitliğinin gözetilmesi ve cinsiyet düzenlemeleri yapılmasını öngörmektedir.

Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Meclis Komisyonu çalışmalarına devam etmiştir. Komisyon kadına karşı şiddet, erken evlilikler ve küçüklere yönelik okulda cinsel taciz gibi konularda bazı araştırmalar gerçekleştirmiş, raporlar hazırlamış ve STÖ`ler de dahil olmak üzere ilgili organlarla danışmalar yapmıştır.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Emniyet Genel Müdürlüğü arasında aile içi şiddet kurbanı kadınlara ve çocuklara yönelik hizmetlerin iyileştirilmesi hakkında 3 taraflı bir protokol imzalanmıştır. Polis risk değerlendirmesi ve daha sonraki takibat için kurbanlardan standart kabul formları almaya başlamıştır. Polis memurlarının eğitimine devam edilmiştir. Özellikle küçük bölgelerde kamu görevlilerine yönelik bilinçlendirme faaliyetlerine devam edilmiştir.

İlköğretimde cinsiyetler arasındaki dengesizlik azalmaya başlamış ve ulusal düzeyde neredeyse kapanmıştır.²⁰ Kırsal alanlarda kızların kaydının teşviki ve okulu bırakma olaylarının önüne geçilmesiyle bu durum sürdürülmelidir.

Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddet Türkiye için büyük bir sorun olmaya devam etmektedir.

Kadınların siyasette, kamu yönetiminde üst düzey mevkilerde ve sendikalarda²¹ temsili çok düşüktür.

Kadınların işgücü piyasasına katılımı konusunda, yeterli çocuk bakımı imkânlarının yokluğu, orta ve daha ileri öğretime erişimde zorluklar ve kalıplaşmış örneklerin varlığı bu duruma katkıda bulunmaktadır. Ücretsiz geçimlik tarım işçiliği ve kayıt dışı sektörde istihdam devam eden zorluklar arasındadır. Kadınlar için yoksulluk, göç ve diğer sosyo-ekonomik sorunları dengeleyebilecek hiçbir sosyal kapsayıcılık mekanizması mevcut değildir.

Yatılı ilköğretim okullarındaki çocukların, özellikle kız çocuklarının durumuna okulu bırakmalarını önlemek ve eğitim kalitesini yükseltmek için ihtimam gösterilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kurumlarda reşit olmayanların, özellikle kız çocuklarının, güvenliği kaygı uyandırmaktadır ve bu konu basında tartışılmıştır. Sistemin şeffaf ve nesnel bir şekilde gözden

²⁰ İlkokula kayıt oranları (1-8. Sınıf) erkek öğrenciler için % 98.47'ye, kız öğrenciler için %97.48'e yükselmiştir.

²¹ 2009'un sonunda parlamentoda yöneltilen bir soruya cevap olarak Devlet Bakanı Selma Aliye Kavaf devlet kurumlarındaki yönetici sayısının 2.282 olduğunu söylemiştir. Bunların 1.995'i erkek, 287'si kadındır. Kadınlar, üst düzey Devlet yöneticilerinin sadece % 12,5'ini oluşturmaktadır.

geçirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Orta öğretim ve diğer eğitim kademelerindeki cinsiyet eşitsizliği sürmektedir.

Okul kitapları halen kadınların rol ve statülerine ilişkin önyargılar içermektedir.

Töre cinayetlerinde artış olduğuna dair kanıt mevcuttur. Kadınlar için sığınma evlerinin sayısı²² ile diğer önleyici ve koruyucu hizmetler sınırlı kalmaktadır. Sığınma evleri ve belediyelerin yürüttüğü faaliyetlere ilişkin etkili devlet denetimi mevcut değildir. Kuruluşlar arasında işbirliğinin kuvvetlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Kolluk kuvvetlerinin ve kamu kurumlarının, özellikle kadına yönelik şiddet alanında eğitimlerinin sürdürülmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Aile içi şiddete ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) *Opuz* davasına ilişkin hükmü henüz uygulanmamıştır. Aile içi şiddet ve töre cinayetlerine ilişkin davalarda aile mahkemeleri sert yaptırımlar uygulamaktadır. Ancak, bu uygulamanın sürekli olarak tatbikine ihtiyaç vardır. Töre cinayetine ilişkin bir davada, temyiz mahkemesi “haksız tahrik” nedeniyle cezayı hafifletmiştir.

Erken ve zorla yaptırılan evlilikler ciddi sorunlar olmaya devam etmektedir. Bu tip evlilikler üreme sağlığı risklerine ve aile içi istismara yol açabilmektedir. Gerçekleşen bu tip evlilikler hakkında güvenilir rakamlar mevcut değildir.

Kadın örgütleri, merkezi ve yerel düzeyde ilgili kamu kuruluşlarıyla olan diyalog ve işbirliğinde gerileme olduğunu bildirmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadına yönelik şiddete ilişkin eylem planının uygulanması yeterli insan kaynağından ve mali kaynaktan yoksundur. Eylem planı, kesin ve ölçülebilir hedefler içermemektedir. Bazı yargı mensupları Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ile Adalet Bakanlığı arasında imzalanan protokol uyarınca toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitim almışlardır. Ancak, bu eğitimin sürdürülmesini teminen ek ulusal kaynaklara ihtiyaç bulunmaktadır. Kadın örgütlerinin katılımıyla, kadın haklarına ilişkin kapsayıcı bir yaklaşım henüz benimsenmemiştir.

Sonuç olarak, kadın haklarını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini güvence altına alan yasal çerçeve büyük ölçüde yürürlüktedir. Bu çerçeve, kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık tedbirlerinin kabul edilmesine izin veren anayasa değişikliğiyle güçlendirilmiştir. Bununla birlikte, kadın haklarının ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin uygulamada güvence altına alınması Türkiye için başlıca zorluklardır. Özellikle, sözkonusu yasal çerçeveyi siyasi, sosyal ve ekonomik gerçekliğe dönüştürecek sürekli ilave çabaya ihtiyaç duyulmaktadır. Töre cinayetleri, erken ve zorla yaptırılan evlilikler ve kadına yönelik aile içi şiddet ciddi sorunlar olmaya devam etmektedir. Mevzuatın, ülke genelinde sürekli olarak uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında ilave eğitim ve farkındalık yaratılması gerekmektedir.

Çocuk hakları konusunda, Anayasa’da yapılan bir değişiklik, çocuk haklarının uygulanmasını garanti altına alacak tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağı taahhüt etmiştir. Bu değişiklik, çocuklara yönelik pozitif ayrımcılık tedbirlerinin benimsenmesini sağlayacaktır.

4-5 yaş arasındaki çocuklar için okul öncesi eğitime kayıt oranı 2008-2009’da %33’ten 2009-2010’da yüzde 39’a yükselmiştir. İlköğretime kayıt oranları (1. - 8. sınıflar) kız ve erkek öğrenciler için artmış ve ulusal düzeyde ilköğretimde cinsiyetlerarası fark neredeyse kapanmıştır.

²² Ekim 2010 itibarıyla, bu sığınma evlerinin sayısı 62 olup, bunlardan 11’i 2010 yılında açılmıştır. Ancak, 2005 tarihli Belediyeler Kanunu nüfusu 50.000 ve daha fazla olan belediyelerde kadınlar için sığınma evleri kurulmasını öngörmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı, okuldan ayrılma riski bulunan çocuklar için erken uyarı sistemi geliştirmiştir. Orta öğretimde (9. – 12. sınıflar), 2008-2009 için %59 olan net kayıt oranı 2009-2010'da % 65'e yükselmiştir.

Devlet düşük gelirli ailelerin ve sosyal güvenlik sistemi kapsamında olmayan kişilerin çocuklarının sağlık masraflarını karşılamaktadır. Aile hekimliği sistemi giderek genişletilmekte ve çok sayıda ili kapsamaktadır. Bu, gerekli uygulama kapasitesinin tesisi halinde, çocukların sağlığının daha iyi gözetlenmesini sağlayacaktır.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde Dezavantajlı Gruplar Daire Başkanlığı kurulmuştur. Dairenin görevlerinden biri çocuk işçiliğiyle mücadele eden kuruluşların aldığı tedbirlerin eşgüdümünü sağlamaktır.

Meclis Çocuk Hakları İzleme Komitesi daha aktif hale gelmiştir. Bu meyanda, çocukların Komisyon üyeleriyle görüşlerini paylaşabilecekleri interaktif bir internet sitesi kurulmuştur. Her mesaj değerlendirilmekte ve cevaplanmaktadır. Ancak, Komite halen gayri resmidir ve önerilen tüm mevzuatın çocuk haklarına uygunluğunun incelenmesinden sorumlu değildir.

Kayıp çocuklar ve çocukların mağdur olduğu diğer davalar için meclis araştırma komitesi kurulmuştur. Komitenin raporunun Parlamentoda 2010 yılı içerisinde tartışılması beklenmektedir.

Çocuklar için daha iyi eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin sağlanmasını da içeren, mevsimlik göçmen tarım işçileri ile ailelerinin durumlarının iyileştirilmesi amacıyla Başbakanlık genelgesi yayımlanmıştır.

Türkiye, çocuk haklarına ilişkin Sözleşmenin uygulanmasına yönelik ikinci ve üçüncü birleştirilmiş devlet raporlarını Birleşmiş Milletlere sunmuştur.

Çocuk adaleti konusunda, Terörle Mücadele Kanununda ve bazı kanunlarda değişiklik yapan Temmuz 2010 tarihli kanun, teröre ilişkin suç işlemekle itham edilen çocukların çocuk mahkemelerinde yargılanmalarını sağlamaktadır²³. Bu yasa, benzer suçların yetişkinlerle beraber işlenmesi durumunda dahi geçerlidir. Ayrıca, terör örgütü propagandası yapmaktan veya toplantı ve gösteriler sırasında güvenlik güçlerine direnmekten mahkûm olan çocuklar bundan böyle terör örgütü üyesi olmaktan hüküm giyemeyeceklerdir. Genel olarak, bu yasa Terörle Mücadele Yasasında yer verilen bazı ağırlaştırıcı durumların çocuklar için uygulanmamasını sağlamaktadır. Uygulamada, bu durumun toplantı ve gösterilere katılan çocuklara verilen hapis cezalarını önemli ölçüde azaltması beklenmektedir. Son olarak; yasayla, çocuk mahkemelerine kararın açıklanmasını erteleme, hapis cezasını diğer bir yaptırıma dönüştürme veya teröre ilişkin suçlar için verilen hükümlerin ertelenmesi kararını alma imkânı vermektedir.

Yeni olmasına rağmen, şartlı tahliye sistemi her ilde kurulmuş ve psikologlar ile sosyal hizmet çalışanları atanmıştır. 17 Eylül 2010 tarihi itibariyle şartlı tahliye edilmiş 6.233 çocuk bulunmaktadır.

---

²³ 2005 tarihli çocuk koruma kanununda, 18 yaşına kadar olan tüm Türk vatandaşları çocuk olarak sayılmışlardır ve çocuk haklarından faydalanabilmektedirler. Ancak, 2006 Terörle Mücadele Yasasında yapılan değişikliklerle on beş ve on sekiz yaş arasındaki çocuklar yetişkin olarak yargılanabilmekteydiler. Sonuç olarak, özellikle güneydoğuda gösterilere katılan reşit olmayan kişiler “terör örgütü üyesi olmak” suçuyla ve orantısız hapis cezalarıyla karşı karşıya kalmaktaydılar.

Ancak, 200.000'e yakın çocuk – özellikle doğu ve güneydoğu illerindeki kız çocukları – halen okula devam etmemektedir. Orta öğretime devam konusunda coğrafi farklılıklar vardır. Ayrıca; erkek çocuklar için %68, kız çocukları için % 62 olan okula net kayıt oranıyla, cinsiyetler arasında önemli dengesizlik mevcuttur. Eğitim kurumlarında şiddetle mücadele stratejisinin uygulanması kısıtlı kalmakta ve takip gerektirmektedir. Çocuk evleri ve yatılı okullardaki bazı şiddet ve istismar vakaları basın organlarında kapsamlı olarak yer almış ve kamuoyunda eleştirilmiştir. Çocuklara yönelik şiddetle etkin şekilde mücadele edebilmek için, ilgili kurumların taahhüt ve eşgüdümüne ihtiyaç duyulmaktadır.

Çocuk işçiliğinin önlenmesinde kısıtlı ilerleme kaydedilmiştir. Mevcut durumda etkili hiçbir izleme sistemi bulunmamaktadır.

15 yaş altındaki çocuklar arasında yoksulluk oranı % 24,4'e düşmüştür. Ancak, bu oran halen genel yoksulluk oranından % 7,3 daha yüksektir. Kırsal bölgelerde, bu oran % 44,9'a çıkabilmektedir. Kırsal bölgelerdeki çocuklar arasında görülen yoksullukla mücadele için özel tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından sağlanan hizmetlerin yeniden yapılandırılması çabalarına ilişkin olarak öz ve manevi ebeveynlere yönelik danışmanlık, rehberlik ve mali desteğin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. SHÇEK'in idari kapasitesi kısıtlı kalmaktadır.

2008 yılı nüfus ve sağlık araştırması²⁴ 5 yaşın altındaki çocukların % 6'sının kayıtlı olmadığını göstermiştir. Bu oran, doğu bölgelerinde % 11'e yükselmektedir.

Çocuk haklarına ilişkin belli başlı uluslararası hukuki belgelere ilişkin çekincelerin kaldırılmasına yönelik hiçbir ilerleme olmamıştır²⁵.

Çocuklar, halen çoğunlukla, çocuklar (veya çocuklar ve gençler) için yapılmamış hapisaneler ve gözaltı merkezlerinde tutulmaktadır. Çocukların gözaltına alındığı birçok kuruluştaki, vasıfsız personel oranı yüksektir.

Çocuk Koruma Kanunu 81 ilde çocuk mahkemesi kurulmasını gerektirmektedir. Eylül 2010 itibarıyla, yalnızca 30 ilde 95 adet bu tür mahkeme kurulmuş olup, bu mahkemelerin yalnızca 72'si faaliyettedir.

Sonuç olarak, çocuk hakları, çocuk adaleti ve ilköğretimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine ilişkin hukuki çerçevede gelişme olmuştur. Ancak, eğitim, çocuk işçiliği, sağlık, çocuk adaleti, idari kapasite ve eşgüdümü içeren tüm alanlarda uygulamaya ilişkin çabaların güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Sosyal bakımdan korunmaya muhtaç ve/veya engelli kişiler konusunda, bu kişiler için alınan özel tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağını belirten Anayasa değişikliği engelli kişilere yönelik pozitif ayrımcılık için yol açmıştır. 2010, "Tüm Yıl Erişilebilirlik" yılı olarak ilan edilmiştir. Ancak, erişilebilirliğe dair strateji kâğıdı ve ilgili eylem planı henüz kabul

²⁴ 2008 Nüfus ve Sağlık Araştırması Sonuçları: <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/index.html>

²⁵ Türkiye, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesini 1995'te onaylamıştır. Ancak Sözleşmenin 17 inci, 29 uncu, ve 30 uncu maddelerinin –bu maddelerin hepsi lisan hakları ve/veya kültürel kimliğe atıfta bulunur– yorumlanması ve uygulanması hakkını, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve 1923 Lozan Anlaşması'nın lafız ve ruhuna uygun olarak saklı tutmuştur.

edilmemiştir. Engelli kişiler hakkında Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve İhtiyari Protokolünün uygulanmasını izlemek amacıyla ulusal mekanizma henüz oluşturulmamıştır.

Engelli kişilerin kamu kurumlarında istihdam edilmeleri, bütçedeki istihdam kısıtlamalarından muaf tutulmuş, böylece bu kişilerin istihdam beklentileri iyileştirilmiştir. Hem özel sektörde hem de kamuda engelli kişilerin istihdam edilebilirliklerini artıracak, farklı istihdam yöntemlerinin teşvik edilmesini de içeren ileri tedbirlerin alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Engelli kişiler ve zihin sağlığı hastaları hakkında bilgi ve araştırma eksikliği, bilinçli politika oluşturma önünde bir engel olarak kalmayı sürdürmektedir.

Bu sahada mevcut mevzuata karşın, engelli insanların eğitim, sağlık ve kamu hizmetlerine erişimi hala kritik meseleler arasında yer almaktadır. Kamu binalarına ulaşmada karşılaşılan fiziksel engeller önemli bir sorun teşkil etmektedir²⁶. Engelli insanlar hakkındaki önyargılarla mücadele etme yolundaki bilinçlendirme çabaları, sosyal ve ekonomik hayata katılımlarını artırmaya yönelik olarak yoğunlaştırılmalıdır.

Zihin sağlığı hastaları için bakım koşulları, bir endişe sebebi olmaya devam etmektedir.

İşçi hakları ve sendikalar hususunda, anayasal değişikliklerle, kamu görevlileri ve diğer kamu çalışanlarına toplu sözleşme hakkı tanınmış ve kamu görevlilerine karşı disiplin kararları yargısal denetime tabi tutulmuştur. Siyasi amaçlı grev ve lokavtlar, dayanışma grevleri ve lokavtları, genel grevler ve lokavtlar, işyeri işgalleri, iş yavaşlatma, verimlilik yavaşlatma ve diğer direniş biçimleri üzerindeki yasaklar kaldırılmıştır. Aynı faaliyet alanında birden fazla sendikaya eş-zamanlı üye olabilme mümkün hale getirilmiştir. Ekonomik ve Sosyal Konsey anayasal bir temel kazanmıştır. Başbakanlık tarafından yayımlanan bir genelgeyle kamu sektöründeki sendikal hakların uygulanmasını kolaylaştırma çağrısında bulunulmuştur. 1 Mayıs kutlama yürüyüşleri barışçıl şekilde gerçekleştirilmiştir. İşçi Bayramı gösterilerinde 34 kişinin öldüğü ve birçok yaralının olduğu 1977'den beri ilk kez Taksim Meydanı kutlamalar için açılmıştır.

Bununla birlikte, sendikal haklar halen AB standartlarıyla ve ILO Sözleşmeleriyle uyumlu değildir. ILO ikili üst düzey misyonu, hükümet ve işveren ve işçi sendikaları dâhil sosyal ortaklarını uzlaşmaya çağırması, aynı zamanda, bunun, hükümetin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeyi garanti altına almaya yönelik olduğu vurgulanmıştır.

TEKEL işçileri tarafından yapılan eylem, özelleştirme sonrası Devlet tarafından geçici süreliğine istihdam edilecek olan işçilerin hakları konusundaki kaygıları artırmıştır.

Sonuç olarak, anayasal düzenlemeler kamu hizmetindeki sendika haklarını genişletmektedir. Bununla birlikte, AB standartları ve ILO Sözleşmeleriyle aynı çizgide olmayan mevcut yasal çerçevede kısıtlayıcı düzenlemeler bulunmaktadır. Sosyal ortaklar ve hükümet arasındaki uzlaşma eksikliği yeni mevzuatın benimsenmesi önünde bir engel teşkil etmektedir. Anayasa değişiklik paketi, kamu çalışanları için grev hakkını kabul etmemiştir.

---

²⁶ 2005 Engelliler Yasası mevcut tüm kamu binaları ve yolları, kaldırımlar, yaya geçitleri, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve kamuya hizmet eden benzeri sosyal ve kültürel altyapının 2012 yılı itibarıyla engellilerin erişimine müsait hale getirilmesi hükmü getirmektedir. Bununla birlikte, 4 belediye'deki pilot erişim projeleri haricinde bu alanda ilerleme sağlanmamıştır.

Ayrımcılığın önlenmesi ilkesi Anayasada güvence altına alınmıştır ve bu ilke çeşitli kanunlarla da teyit edilmektedir. Hükümet, ayrımcılığın önlenmesi ve eşitlik kurulu tesis edilmesine yönelik taslak Kanun hakkında sivil toplum örgütleri, üniversiteler ve ilgili makamlarla danışmalarda bulunmuştur.

Bununla birlikte, mevcut yasal çerçeve AB *müktesebatıyla* yeterince uyumlu değildir. (Bkz. 19. Fasil- Sosyal politikalar ve İstihdam). Lezbiyen, eşcinsel, biseksüel ve transeksüellerin (LGBTT) cinsel tercihleri nedeniyle işten çıkarıldığı ayrımcılık vakaları görülmüştür. “Alenen teşhircilik” ve “genel ahlaka karşı işlenen suçlar” hakkındaki Türk Ceza Kanunu hükümleri zaman zaman LGBTT’ye karşı ayrımcılık yapmak amacıyla kullanılmaktadır. Kabahatler Kanunu sık sık travesti ve transeksüelleri para cezasına çarptırmak için kullanılmaktadır.

Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanı’nın eşcinselliğin bir hastalık olduğuna dair ifadeleri, LGBTT toplumu ve insan hakları örgütlerinde tepki yaratmıştır. Siyasi şahsiyetler tarafından yapılan olumsuz yöndeki bu klişeleştirmeler, LGBTT kişilerine karşı ayrımcılığa daha fazla yol açabilir.

LGBTT örgütlerinin kapatılması yönündeki mahkeme davaları, raporlama dönemi boyunca olumlu yönde sonuçlandırılmıştır. (Bkz. *Örgütlenme Özgürlüğü*)

Homofobi fiziksel ve cinsel şiddet vakalarıyla sonuçlanmıştır. Ahiren Ankara’da transeksüel kişilere karşı polis tarafından uygulanan şiddetin yanında, travesti ve transeksüellerin öldürülmesi endişe verici bir durumdur. Mahkemeler, transeksüel ve travestilere karşı işlenen suçların faillerine “haksız tahrik” ilkesini uygulamıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri yönergesinde, hala, eşcinselliği “psikoseksüel” bozukluk olarak tanımlamakta ve eşcinselleri askerliğe elverişsiz olarak addetmektedir. Askere çağrılan kişilerin, eşcinsel olduklarını beyan etmeleri halinde fotografik kanıt sunmaları gerekmektedir. Bazı kişilerinde aşağılayıcı tıbbi testlerden geçmeleri gerekmiştir.

Sonuç olarak, sosyal olarak savunmasız ve/veya engelli kişilerin durumunu geliştirme, sendika haklarını güçlendirme ve ayrımcılıkla mücadele etme çabaları devam etmektedir. Ancak, uygulamada bu alanlarda birçok sorunun ele alınması gerekmektedir.

Mülkiyet haklarına ilişkin olarak, rapor döneminde Şubat 2008 tarihli Vakıflar Kanunu’nun uygulaması bazı gecikmelere ve usule dair sorunlara rağmen devam etmiştir. Gayrimüslim cemaatlere ait vakıflara, temsili, uydurma adlar altında veya Hazine Müsteşarlığı ya da Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün adına kaydedilmiş taşınmaz mülklerin iadesi için ilk olarak 27 Ağustos 2009 olarak belirlenen son başvuru tarihi, gerekli tüm belgeleri sağlayabilmeleri için uzatılmıştır.

Türk yetkililerle gayrimüslim cemaatlere ait vakıfların üyeleri, Geçici 7. Madde’nin uygulanması hususunda birçok kez biraraya gelmişlerdir. İadeler için 107 vakıf tarafından toplam 1,410 başvuru yapılmıştır. Bugüne kadar, 131 olumlu karar verilmiş, 150 talep ise Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne götürülmeden yerine getirilmiştir.

943 başvuru hakkında Vakıflar Genel Müdürlüğü, dosyaların tamamlanması için gereken süreyi 16 Temmuz'a kadar iki ay uzatmıştır. Diğer 347 başvuruda ise olumsuz karara varılmıştır.

*Ekümenik Patrik-Türkiye*²⁷ davası ve adil tazmin meselesi ile ilgili olarak, 15 Haziran 2010 tarihli AİHM kararı, Türkiye'nin, davalı adına kayıtlı bahsekonu mülkü başvuran adına tescil etmesi gerektiğine hüküm kılmıştır." Büyükada Asliye Hukuk Mahkemesi, AİHM'in kararını ve Vakıflar Meclisi'nin tutumunu yansıtacak şekilde, "Ekümenik" Patrikhane lehine karar vermiştir.

Ancak, yasal çerçeve, el konulduktan sonra üçüncü kişilere satılan mülklerin veya Şubat 2008'de yeni mevzuatın kabul edilmesinden önce birleştirilen vakıflara ait mülklerin durumunu ele almamaktadır.

Süryaniler mülkiyet ve tapu işlemleri konusunda güçlüklerle karşılaşmaya devam etmektedir. Özel şahıslar ve dini kurumları ilgilendiren birkaç dava devam etmektedir. Özellikle Mor Gabriel Süryani Ortodoks Manastırı arazi mülkiyeti konusunda sorunlarla karşılaşmaya devam etmiştir.

Türkiye, Bozcaada'daki (Tenedos) Rum Ortodoks Kilisesinin mülkiyet haklarına ilişkin Mart 2009 tarihli AİHM kararını²⁸ henüz uygulamamıştır.

Yunan vatandaşlarınca mülkiyet mirası ve tescilinde, özellikle değiştirilmiş Tapu Kanunu'nun, mezkur kanunun karşılıklılık hükmünün yorumlanması dahil olmak üzere, Türk makamlarınca uygulanması alanında sorunlar bildirilmeye devam edilmektedir. Bu konuda, AİHM, AİHS'nin 1.Protokolü'nün 1.maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiş ve mülkün iadesi veya başvuranların mali olarak tazmin edilmesine karar vermiştir.

Sonuç olarak, Vakıflar Kanunu, bazı gecikmeler ve usul sorunları olsa da, uygulamaya konmuştur. Vakıflar Genel Müdürlüğü bu sorunların varlığını kabul etmekle beraber, gerekli işlemleri hızlandırmaya çalışmıştır. Ancak, el konulan ve üçüncü kişilere satılan veya yeni mevzuatın kabul edilmesinden önce birleştirilen vakıfların mülkleri hususu sözkonusu Kanun tarafından ele alınmamaktadır. Türkiye'nin tüm gayrimüslim cemaatlerin mülkiyet haklarının tam olarak korunmasını güvence altına alması gerekmektedir.

Azınlık Hakları, Kültürel Haklar ve Azınlıkların Korunması

Ülkede azınlıklara ilişkin konuların tartışma ortamı, hükümetin himayesi altında gelişmiş ve örneğin Mart ayındaki Roman buluşması gibi birkaç sembolik faaliyet gerçekleştirilmiştir. Ders kitaplarından ayrımcı ifadeleri kaldırmak amacıyla yapılan çalışma devam etmektedir.

²⁷ 8 Temmuz 2008 tarihinde, AİHM, 1902 yılında elde ettiği ve 1903 yılında Büyükada Rum Yetimhanesi Vakfi vasıtasıyla özel kullanıma tahsis edilen malvarlığından yoksun bırakılan Ekümenik Patrikhane'nin başvurusuna ilişkin kararını vermiştir. Davacı, özellikle gayrimenkulünün kaydının Vakıflar Genel Müdürlüğü yönetiminde olan Yetimhane adına düzenlenmesi kararını vermek suretiyle yerel mahkemelerin mülkiyet dokunulmazlığı hakkını ihlal ettiğini ileri sürmüştür. Mahkeme, Türk makamlarının mal sahibini uygun tazminat sağlamaksızın mülkünden mahrum etmeye yetkili olmadığı ve AİHS'nin ihlal edildiği hükmünü vermiştir.

²⁸ 2009 yılının Mart ayında, AİHM, Türkiye'nin Bozcaada'daki (Tenedos) bir Rum Ortodoks kilisesinin mülkiyet haklarını ihlal ettiğine hüküm vermiştir. Mahkeme oybirliğiyle, başvuru sahibi vakfın kendisine ait arazi üzerindeki taşınmaz malları adına tapuya kaydettirmesinin Türk yargı organları tarafından reddinin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin (AİHS) 1. Protokolünün 1. Maddesine (mülkiyet dokunulmazlığı) aykırı bulmuştur.

Ancak, Türkiye'nin azınlık haklarına yönelik yaklaşımı kısıtlayıcı kalmaktadır. Türkiye, BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesine (ICCPR) taraftır. Ancak, azınlıkların hakları konusunda ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesine (ICESCR) eğitim hakkı konusunda koyduğu çekinceler endişe sebebidir. Türkiye, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunması için Çerçeve Sözleşmesi ve Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı'nı imzalamamıştır.

Türkiye ile AGİT Milli Azınlıklar Yüksek Komiseri (MAYK) arasında, azınlıkların kamu hayatına katılımı ve azınlık dillerinde yayın konularında tesis edilecek yapıcı bir diyalog, uluslararası standartlara ve AB ülkelerindeki en iyi uygulamaya daha iyi uyum sağlayacaktır.

Rum azınlığının durumu değişmemiştir. Gökçeada (Imbros) ve Bozcaada (Tenedos) adaları dahil olmak üzere, eğitim ve mülkiyet haklarıyla ilgili sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir. Çift müdürlük²⁹ uygulaması da dahil olmak üzere azınlık okullarının yönetimi, uygulamaya ilişkin bir düzenleme yapılmasını bekleyen bir sorun teşkil etmektedir. Okullar, öğrenci sayısına (aynı azınlıktan olması koşuluyla kanun tarafından sınırlandırılmıştır) ek olarak idari ve eğitimle ilgili meseleler nedeniyle usule ilişkin sorunlarla ve kayıt, bütçe sorunları ve sürdürülebilirliğe ilişkin bürokratik sorunlarla karşı karşıyadır.

Anti-Semitizm özellikle İslamcı ve aşırı milliyetçi basında yer alan nefret içerikli söylemlerle bağlantılı olarak kaygı verici bir mesele olmayı sürdürmektedir.

Ermeni gazeteci Hrant Dink'in öldürülmesi davası önemli ilerleme olmaksızın devam etmektedir. Silivri'deki iki protestana karşı açılan dava, Adalet Bakanlığı'ndan alınan izinle, Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi uyarınca devam etmektedir. Malatya cinayeti davası devam etmektedir. Gayrimüslim azınlıkları hedef alan "kafes planı" olarak da ifade edilen darbe planına karşı açılan dava, Haziran'da başlamıştır (*Bkz. Güvenlik Güçlerinin Sivil Denetimi*)

Sonuç olarak, Türkiye'nin azınlıklara yaklaşımı kısıtlayıcı kalmaktadır. Avrupa standartlarıyla uyumlu şekilde, dil, kültür ve temel haklara, tam olarak saygı gösterilmesi ve bu hakların korunması henüz tam olarak sağlanmamıştır. Türkiye, azınlıklara ilişkin olarak hoşgörünün geliştirilmesi ve azınlıkların topluma dahil edilmesi hususlarında daha çok çaba göstermelidir.

Kültürel haklarla ilgili olarak, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Tüzüğü, Kasım ayında, yerel düzeyde özel ve kamu kanalları tarafından Kürtçe ve diğer dillerde yayın yapma önündeki tüm engelleri kaldıracak şekilde tadil edilmiştir. 14 radyo istasyonu ve TV kanalına Kürtçe ve Arapça yayın yapma izni verilmiştir. Sınırlamalar kaldırılmıştır. (*Bkz. 10. Fasıl*)

İlk kez, Diyarbakır Belediye Tiyatrosu'nda Kürtçe bir oyun sahnelenmiştir. Haziran ayında, AB İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı tüm AB Büyükelçiliklerini Van'ın Bahçesaray köyünde düzenlenen bir Kürtçe edebiyat etkinliğine davet etmiştir.

Mardin Artuklu Üniversitesi ilk Kürtçe ve Asuri dili bölümlerini kurmuş ve bu bölümlerce düzenlenen yüksek lisans programlarına öğrenci kabul etmeye başlamıştır.

TRT uydu üzerinden üç milyondan fazla kişi tarafından izlenebilen TRT El Türkiye kanalı ile günde 24 saat Arapça yayın yapmaya başlamıştır.

²⁹ Bu okulların Müdür Yardımcıları, Milli Eğitim Bakanlığı'nı temsil eden bir Müslüman olup, Müdürdan daha fazla yetkiye sahiptirler.

Gözden geçirilmiş Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun 10 Nisan 2010'da yürürlüğe girmiş, seçim kampanyalarında Kürtçe kullanılmasını *fiilen* mümkün hale getirmiştir.

Ancak, siyasi hayatta Türkçe'den başka bir dil kullanımı Seçimler ve Siyasi Partiler Kanunu'na göre halen yasadışıdır. Mahkemeler Kürt politikacılara karşı açılan davalarda birbiriyle çelişen kararlar vermektedirler.

Diyarbakır 4. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından Bahar Kültür Merkezi'nin (BKM) 13 üyesine bir yıl süresince sanatsal faaliyette bulunma yasağı getirilmiştir. Mahkeme 13 sanatçının "hiçbir sosyal ve sanatsal etkinliğe katılamayacağı" kararını vermiştir. BKM Müzik ve Tiyatro Grubu üyeleri, Batman Kültür Festivali'nde, Nevruz kutlamalarında ve basın toplantılarında gösteri yaptıkları gerekçesiyle cezalandırılmıştır. Müzisyenler ve sanatçılar, '*Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun ihlaliyle*' suçlanmışlardır. Bir müzisyen gözaltındadır. 13 sanatçı ve müzisyenin her birine 10'ar ay hapis cezası verilmiştir.

Uygulamada, anadilleri Türkçe olmayan çocuklar gerek özel gerek devlet okullarında anadillerini öğrenememektedirler.

Türkçe konuşmayan kişilerin kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak için önlem alınmamıştır. Yürürlükteki mevzuat gereği soruşturma safhası ve duruşma süresince sanık, mağdur ve tanıklar için çeviri imkânı bulunmasına rağmen, tutarlı bir şekilde uygulanmamaktadır.

Cezaevlerinde Kürtçenin kullanımında ilerleme kaydedilmiştir. Ancak bu, güvenlik mülahazalarıyla halen kısıtlı durumdadır ve uygulama cezaevi yönetimleri arasında farklılık göstermektedir. (*Bkz. Cezaevleri bölümü*)

Romanlara ilişkin olarak, hükümet bir çalıştay ile Mart ayında Başbakanla gerçekleştirilen bir toplantıyı da içeren bir "açılım" başlatmıştır.

Hükümet, Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'da³⁰ "İçişleri Bakanlığına vatansızları, Türk olmayan *çingeneleri* ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancıları sınırdışı etme yetkisini tanıyan" ayrımcı hükümle ilgili Meclise değişiklik tasarısı sunmuştur.

Haziran ayında, İçişleri Bakanlığı tüm valilerden her ildeki Roman nüfusun barınma ihtiyaçları hakkında bilgi talep etmiştir. Ayrıca yayımladığı bir genelge ile valilerden "Nüfus Müdürlüğü'nde kaydı bulunmayan kişilerin" kayıt işlemlerinin kolaylaştırılması istenmiştir. Romanların nüfus kütüğüne kaydı, kamu hizmetlerine erişimlerini sağlamak açısından önemli bir adımdır.

Bununla birlikte, Romanların durumunu ele alacak kapsamlı bir politikanın yokluğunda, Romanlar halen sosyal dışlanma, eğitime erişimde marjinalleşme, sağlık hizmetlerinde ayrımcılık, istihdam olanaklarından dışlanma, kimlik kartlarına sahip olmada zorluklar ve kamu işleri ile kamu hayatından dışlanma gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Romanlar, çeşitli şehirlerdeki kentsel dönüşüm programları kapsamında Roman mahallelerinde gerçekleştirilen yıkım sonrasında yoksulluk, yerlerinden edilme, sosyal hizmetlerin eksikliği gibi sosyo-ekonomik sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedirler. Ocak

³⁰ 5683 Sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun

ayında, Batı'daki Manisa ilinde Romanlar ile diğer vatandaşlar arasında Romanların yerlerinden edilmesiyle sonuçlanan pek çok olay yaşanmıştır.

Türkiye, Roman toplumunun hükümete bu yöndeki çağrularına rağmen, 2005-2015 “Uluslararası Roman Katılımının On Yılı Girişimi”ne katılmamaktadır.

Sonuç olarak Türkiye, özellikle Kürtçenin özel televizyon ve radyo yayınları ile hapishanelerde kullanımını biraz daha serbestleştirmek suretiyle, kültürel haklar alanında ilerleme kaydetmiştir. 2010 yılında, önceki yıl Kürt dilinde yayın yapmaya başlamış TV kanalına ilaveten 24 saat Arapça yayın yapan bir TV kanalı yayın faaliyetlerine başlamıştır. Ancak, Türkçe dışındaki dillerin özellikle siyasi hayat, eğitim ve kamu hizmetleriyle temas alanlarında kullanımında kısıtlamalar devam etmektedir. Türkçe dışındaki dillerin kullanımına ilişkin mevzuat kısıtlayıcı yorumlara açıktır ve uygulama tutarsızdır. Romanlara ilişkin konuların daha açık tartışılır hale gelmesiyle birlikte Romanların durumunda birtakım ilerlemeler kaydedilmiştir ve bazı önlemlerin uygulanması için çalışmalar devam etmektedir. Romanlar sık sık ayrımcı muameleye tabi olmaya devam etmektedirler.

Doğu ve Güneydoğu'daki Durum

Hükümetin, bölgenin *sosyo-ekonomik kalkınmasına* katkıda bulunacak önemli bir proje olan Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) 2012'ye kadar tamamlamaya yönelik planının uygulanması devam etmiştir. Resmi istatistiklere göre, GAP'ın toplam kamu yatırımları içindeki oranı (2008 yılında %12'den) 2009 yılında %14,4'e yükselmiştir. İş geliştirme, insan kaynakları geliştirme ve kadının güçlendirilmesine yönelik özel programların yanı sıra sulama, karayolu taşımacılığı, sağlık ve eğitim alanlarında yapılan yatırımlar devam etmiştir. Tekrar canlandırılan GAP'ın değerlendirilmesine yönelik ilk toplantı, Şubat 2010'da gerçekleştirilmiş ve 2009 yılı izleme raporu yayınlanmıştır.

Hükümetin özellikle Kürt meselesini ele almaya yönelik demokratik açılımına dair tartışmaları müteakiben, yayıncılıkta Kürtçe dilinin ve bölgede otlak arazilerinin kullanımına yönelik bazı kısıtlamalar kaldırılmıştır. Halkın talepleri doğrultusunda bazı yerlere eski isimleri geri verilmiştir³¹.

Ancak, AB'nin terör örgütleri listesinde yer alan PKK'nın *terör saldırıları* sadece Güneydoğu'da değil, tüm Türkiye'de birçok can almaya devam etmiştir. Yaz boyunca terörist saldırılar büyük şehir merkezleri de dâhil olmak üzere tüm Türkiye'de önemli ölçüde artmıştır. Türkiye, TBMM'nin 2007'de Hükümete vermiş olduğu TSK'yı sınır ötesi harekât için görevlendirme yetkisini uzatmasının ardından, Mayıs ayında Kuzey Irak'taki terörist sığınaklarına hava saldırıları düzenlemiştir. Aynı zamanda, çeşitli illerde sivillerin erişimini kısıtlayan geçici güvenlik bölgeleri oluşturulmuştur.

PKK üyeleri ile mültecilerin Mahmur Kampı'ndan dönüşleri durdurulmuştur. Hükümetin demokratik açılımı kapsamında 2009 yılı Ekim ayında, 34 kişiden oluşan bir grup Irak'tan Türkiye'ye geçmiştir. Temmuz ayında mültecilerin bazıları Irak'a dönüş yapmıştır.

Demokratik açılım çerçevesinde açıklanan somut tedbirler, beklentilerin gerisinde kalmış, gereği yapılmamış ve uygulanmamıştır.

³¹ Hâlihazırda yasa yalnızca Bakanlar Kurulu Kararı ile köy isimlerinin değiştirilmesine izin vermektedir.

Seçilmiş BDP belediye başkanları da dâhil olmak üzere çok sayıda idareci ve politikacı, KCK-PKK'ya karşı yapılan operasyonlar kapsamında tutuklanmıştır. İnsan Hakları Derneği ile Göçder Diyarbakır üyeleri de tutuklanmıştır.

Terörle Mücadele Yasası'ndaki terörizmin geniş tanımından kaynaklanan, ifade özgürlüğü başta olmak üzere temel özgürlüklerin kullanımındaki kısıtlamalar endişe kaynağı olmayı sürdürmektedir.

Kara mayınları pek çok yaralanmaya sebebiyet vermesinin ardından, askeri personel ve siviller için güvenlik açısından endişe kaynağı olmayı sürdürmektedir. Hükümet anti-personel mayınlarının PKK tarafından kullanımının devam ettiğini bildirmiştir. Türkiye, anti-personel mayınların kullanımının, depolanmasının, üretiminin ve devredilmesinin yasaklanması ve bunların imhası ile ilgili Ottawa Sözleşmesi uyarınca, mayınlı alanlardaki anti-personel mayınlarını, 1 Mart 2014 tarihini geçmemek kaydıyla, en kısa sürede temizlemeyi taahhüt etmiştir.

Sınır bölgelerindeki kara mayınlarının temizlenmesi bir öncelik olmayı sürdürmektedir. Türkiye ile Suriye Arasındaki Kara Sınırı Boyunca Yapılacak Mayın Temizleme Faaliyetleri ile İhale İşlemleri Hakkında Kanun'un kabulünü müteakiben, Milli Savunma Bakanlığı'nda özellikle Türkiye-Suriye sınırının yeniden belirlenmesi konusu üzerinde çalışan bir "proje yönetim grubu" oluşturulmuştur. Özellikle Irak ve İran'la sınırlar başta olmak üzere, ülkedeki sınır alanlarının mayından arındırılması için ilave eylemler gerekmektedir.

Devletten maaş ve silah alan köy korucuları sorunuyla ilgili olarak herhangi bir adım atılmamıştır.

Genel olarak, kamuoyu önünde verilen taahhütlere rağmen, özellikle Kürt meselesini ele almak amacıyla 2009 yılı Ağustos ayında ilan edilen demokratik açılım kısmen uygulanmıştır. Terörist saldırılar artmıştır. Kürt meselesine yönelik yürütülen çabaların sürdürülmesi önemlidir. Terörle Mücadele mevzuatının geniş bir terör tanımından kaçınacak, bölgede insan haklarıyla ilgili durumu iyileştirecek ve iddia edilen terör eylemleriyle bağlantılı olarak gözaltına alınanların orantısız ölçüde yüksek sayısını azaltacak şekilde değiştirilmesi gereklidir. Kara mayınları ve köy koruculuğu sistemi endişe kaynağı olmayı sürdürmektedir.

Mülteciler ve Yerlerinden Olmuş Kişiler

Terör ve terörle mücadele nedeniyle ortaya çıkan kayıpların tazmin edilmesi sürecinde 2004'ten bu yana aralıksız ilerleme kaydedilmiştir. Yasanın 2008 yılı Mart ayında yürürlüğe girmesinden bu yana, 360.660 başvurunun 247.729'u sonuçlandırılmıştır. Bu başvuruların 139.832'sinde olumlu karar verilmiş ve 106.887'si reddedilmiştir. Bugüne kadar başvuruda bulunanlara toplam 2.096.521.347 Türk Lirası ödeme yapılmıştır. Başvuruları reddedilenlerce idare mahkemelerinde çok sayıda dava açılmıştır. Bunların bazıları AİHM'ye başvurmuştur.

Zarar Tespit Komisyonları, kaynak yetersizliği ve ağır iş yüküyle karşı karşıya olmayı sürdürmekte, bu durum değerlendirme ve tazminat ödemelerinde yavaş ilerleme kaydedilmesine yol açmaktadır.

Kentsel alanlardaki yerlerinden olmuş kişilerin durumu endişe unsuru olmaya devam etmektedir. Yerlerinden olmuş kişiler, yetersiz güvenlik durumu, mayınlar, temel altyapı ve sermayenin mevcut olmayışı, kısıtlı istihdam imkânları ve köy koruculuğu sisteminin yarattığı tehdit gibi çeşitli nedenlerden ötürü geri dönememektedir.

2010 yılı Mart ayında, iltica işlemleri ve yasadışı göçle mücadele süreçlerine daha iyi erişim ile süreçle ilgili bilgi sağlama amacıyla iki genelge kabul edilmiştir. Bunlar, olumlu önlemlerdir ve bazı gelişmeler gözlenmektedir.

UNICEF, sığınmacıların çocuklarının sağlık ve eğitim haklarının korunmasına yönelik bazı çabaların sarfedildiğini belirtmiştir³².

Bununla birlikte, mülteciler ve sığınmacılarla ilgili kapsamlı bir yasal çerçevenin bulunmaması, bu kişilerin çocukları için hizmet sağlanmasının önünü kesmektedir. Mali, dil kaynaklı, bürokratik engeller ile talep yetersizliğinden dolayı, sığınmacı ve mülteci çocuklarından 7 ile 14 yaş arasında bulunanların yalnızca dördte biri düzenli olarak okula devam etmektedir. Refakatsiz sığınmacı çocuklar Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun (SHÇEK) bakım hizmetlerinden yararlanmaktadır. Refakatsiz sığınmacı çocuklarının ailelerinin yerlerinin belirlenmesine dair çalışmalar BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) ve Türk Kızılayı tarafından yürütülmektedir.

Genel olarak, yerlerinden olmuş kişilerin zararlarının tazmin edilmesi sürmüştür. Ancak, etkili uygulama sağlanamamıştır. Hükümetin yerlerinden olmuş kişilerin durumunu ele alan genel bir ulusal stratejisi mevcut değildir. Hükümetin yerlerinden olmuş kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için gösterdiği çabayı arttırması gerekmektedir. Mülteci ve sığınmacılara yönelik yasal çerçeve ile başvuru sürecine ilişkin genelgelerin uygulamasının güçlendirilmesi gerekmektedir. Geri gönderme merkezlerindeki genel koşulların daha da geliştirilmesi de önem arz etmektedir.

2.3. Bölgesel Konular ve Uluslararası Yükümlülükler

Kıbrıs

Türkiye, BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu çerçevesinde iki toplum lideri arasındaki müzakerelere yönelik açık desteğini beyan etmeyi sürdürmüştür. Müzakere çerçevesi ve Konsey Bildirileri'nde vurgulandığı gibi Türkiye'den BM çerçevesinde adil, kapsamlı ve yaşayabilir çözümü amaçlayan ve ilgili BMGK kararları ve AB'nin üzerine kurulduğu ilkeler doğrultusunda adil, kapsamlı ve yaşayabilir çözümü hedefleyen müzakereleri aktif olarak desteklemesi beklenmektedir. Türkiye'nin kapsamlı bir çözüme somut anlamda bağlılığı hayati önemi haizdir.

Konsey ve Komisyon'un müteaddit çağrılarına rağmen, Türkiye halen Avrupa Topluluğu ve Üye Devletleri'nin 21 Eylül 2005 tarihli deklarasyonunda ve Aralık 2006 ve Aralık 2009 tarihli sonuçlar dahil, Konsey sonuçlarında belirtilen yükümlülüklerini yerine getirmemiştir.

Türkiye Ortaklık Anlaşması'na Ek Protokolü tam olarak ve ayırım yapmaksızın uygulama yükümlülüğünü yerine getirmemekte olup, GKRY'yle doğrudan ulaştırma bağlantıları dahil, malların serbest dolaşımı önündeki tüm engelleri kaldırmamıştır.

³² UNICEF: 'Kaçak olarak zorla fuhuş için Türkiye'ye getirilen -çoğu eski-Sovyet ülkelerinden- yabancı kadınlar arasında 18 yaşın altındaki kızlar da bulunmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) – Türkiye Temsilciliği'ne göre, 2004 yılından 2009 yılı ortalarına kadar IOM'in yardım ettiği 706 insan ticareti mağdurundan 31'i 18 yaşın altındadır. İnsan ticareti mağdurlarına yönelik sağlık ve rehabilitasyon hizmetleri Sağlık Bakanlığınca, çocuklar içinse SHÇEK tarafından sağlanmaktadır. İnsan ticareti Türk Ceza Kanunu'nda özel olarak yasaklanmıştır. Ticarete maruz kalan tüm yetişkin kadınların üçte biri çocuk sahibidir.

Buna ilaveten, Türkiye, GKRY ile ikili ilişkilerin normalleştirilmesi hususunda bir ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye, GKRY'nin OECD ve konvansiyonel silahların ihracatına yönelik ihracat denetimi ve çift kullanımlı malzemeler konusundaki Wassenaar Düzenlemesi dahil muhtelif uluslararası örgütlere üyeliğini veto etmeye devam etmektedir. Komisyon, Aralık 2006 Konsey sonuçlarına uygun şekilde, Avrupa Topluluğu ve üye devletlerince 21 Eylül 2005'te yapılan bildiriye tüm konuları yakından izlemeye ve bunlar hakkında özel olarak rapor sunmaya devam edecektir.

GKRY, karasularında ve hava sahasında Türkiye tarafından ihlaller gerçekleştirildiğini bildirmiştir.

Sınır Uyuşmazlıklarının Barışçıl Yollardan Çözümü

Türkiye ile Yunanistan, ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çabalarını yoğunlaştırmışlardır. 13-15 Mayıs tarihlerinde Başbakan Erdoğan Atina'da Yunanistan Başbakanı Papandreou ile görüşmüştür. Ticaret, eğitim, ulaşım, enerji, kültür ve çevre alanında birçok işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Belli sayıda yasadışı göçmenin Türkiye'ye geri kabulü konusunda ikili anlaşmaya varılmış, ancak anlaşma henüz uygulamaya geçirilmemiştir.

İstikşafi görüşmelerin 47. turu 2010 yılının yaz aylarında Atina'da yapılmıştır. İstikşafi görüşmeler 2002'den beri sürmekte olup, yoğunlaşmıştır. Yunan karasularının genişletilmesi ihtimali karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1995 yılında alınan "casus belli" kararıyla ilgili tehdit geçerliliğini korumaktadır. Müzakere Çerçevesi'ne uygun olarak, Aralık 2009 Konsey sonuçlarına göre, Türkiye'nin kesin surette, gerekirse Uluslararası Adalet Divanı'na başvuru dahil, BM Şartı'yla uyumlu olarak, iyi komşuluk ilişkileri ve sorunların barışçıl şekilde çözümüne bağlı kalmasına gerekmektedir. Bu kapsamda, Birlik, iyi komşuluk ilişkileri ve sorunların barışçıl şekilde çözümünü olumsuz etkileyebilecek tehdit veya eylemlerden kaçınılması çağrısında bulunmaktadır. Yunan adaları üzerindeki uçuşlar dahil, Türkiye'nin devam eden hava sahası ihlalleri konusunda Yunanistan tarafından önemli sayıda resmi şikayette bulunulmuştur. Yunanistan, ayrıca karasularının ihlaline dair şikâyetlerde bulunmuştur.

Bölgesel İşbirliği

Türkiye, bölgesel inisiyatiflere aktif olarak katılmaya devam etmektedir. Bölgesel İşbirliği Konseyi üyesi olup, Güney Doğu Avrupa İşbirliği Süreci'nin (GDAÜ) Haziran ayında İstanbul Zirvesiyle sona eren bir yıllık dönem başkanlığını üstlenmiştir.

Diğer genişleme ülkeleri ve komşu üye devletlerle ikili ilişkiler olumlu bir gelişim göstermektedir. Türkiye *Batı Balkanlar*'da barış ve istikrarın geliştirilmesine olan bağlılığını gösteren çeşitli inisiyatifler almıştır. Türkiye, bölgedeki bütün ülkelerin hem Avrupa Birliği ve hem de Avrupa-Atlantik kurumları ile bütünleşmelerini desteklemektedir. Türk Dışişleri Bakanı, 2010 yılı boyunca çeşitli temas ve arabuluculuk faaliyetlerinde bulunmuştur. Türkiye, Sırbistan ve Bosna-Hersek Dışişleri Bakanları arasında düzenli üçlü toplantılar gerçekleştirilmiştir. Buna paralel olarak da Türkiye, Hırvatistan ve Bosna-Hersek arasında düzenli olarak üçlü görüşmeler yapılmıştır. Türkiye'nin girişimiyle, Bosna-Hersek ve Sırbistan Devlet Başkanları savaştan bu yana ilk defa bir araya gelmişlerdir. Nisan'da İstanbul'daki görüşmelerinde, üç ülke "İstanbul Bildirgesi"ni kabul etmiş ve müşterek amaçlarının Avrupa Birliği ile bütünleşmeleri olduğunu vurgulamışlardır. Taraflar, bölgesel siyasetin, güvenliğin sağlanması, kalıcı siyasi diyalog ve bölgenin çok etnisiteli, çok kültürlü ve çok dinli doğasının korunması üzerine inşa edilmesi gerektiği konusunda mutabakata

varmışlardır. Bilahare, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Eylül ayında Bosna-Hersek'e ziyarette bulunmuştur.

Ayrıca, Arnavutluk, Makedonya, Kosova³³, Karadağ ve Sırbistan'la üst düzey ikili görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı 2010 yılı Temmuz ayında Sırbistan'ı ziyaret etmiştir. Sırbistan ile Türkiye arasında Serbest Ticaret Anlaşması ise Eylül 2010'da yürürlüğe girmiştir.

20 Kasım'da, Türkiye'ye seyahat edecek Arnavutluk vatandaşları için vize uygulamalarını kaldıran bir anlaşma imzalanmıştır.

Bulgaristan'la ilişkiler olumlu şekilde sürmüştür.

Uluslararası Ceza Divanı (UCD) hakkında Bkz.31. Fası – Ortak Güvenlik ve Dış Politika

3. EKONOMİK KRİTERLER

Komisyonun Türkiye'deki ekonomik gelişmeleri tahlil ederken benimsediği yaklaşımda, Birliğe üyeliğin, işleyen bir piyasa ekonomisinin mevcudiyetini ve Birlik içinde rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesini gerektirdiğini belirten Haziran 1993 tarihli Kopenhag Zirvesi sonuçlarını temel alınmaktadır.

3.1. İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı

Ekonomik politikanın temel unsurları

Ocak 2010'da Komisyon'a iletilen Katılım Öncesi Ekonomik Program yeni reformların gerçekleştirilmesine olan ihtiyacı ve bu konudaki kararlılığı yeterince yansıtmakta ve büyük ölçüde 2009 ortasında yayınlanan Orta Vadeli Plan'a (OVP) dayanmaktadır. Ekim 2010'da yayınlanması öngörülen yeni OVP'de krizden çıkışa odaklanılmalıdır. Otoriteler, Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yayınlanan 4. Madde raporundaki ekonomi politikası ilkelerine önemli ölçüde bağlıdır. Ancak, sorumlulukların kurumlar arasında dağılmış olması bütçeleme ve orta vadeli ekonomik politikaların belirlenmesi konusunda koordinasyonu zorlaştırmaya devam etmektedir. Türkiye'nin karşı karşıya olduğu bir diğer zorluk ise gelecekteki ekonomik başarısını ve istikrarını daha geniş tabanlı bir üretimi ve daha yüksek bir işgücü katılımını hedefleyen tutarlı ve kapsamlı bir çerçeveye oturtması gereğidir. Artan enflasyonist baskılar ve hızla artan cari açık dikkatle izlenmeli ve değerlendirilmelidir. Sonuç olarak, ekonomi politikasının temel unsurlarına ilişkin mutabakat korunmaktadır. Bununla birlikte, daha iyi bir planlama, koordinasyon ve iletişim sağlanması durumunda hükümetin ekonomi politikasına duyulan güven artabilecektir.

Makroekonomik istikrar

2004-2008 döneminde ortalama % 6 ve 2008 yılında % 0,1 oranında büyüyen Türkiye ekonomisi, 2009 yılında yaklaşık % 5 civarında daralmıştır. Türkiye'de kişi başına düşen GSYH, AB ortalamasının % 46'sına tekabül etmektedir. Küresel mali kriz ekonomiyi derinden etkileyerek, sabit yatırımların ve dış talebin önemli ölçüde düşmesine neden olmuştur. Maliye ve para politikası kapsamında alınan teşvik tedbirleri ile, sağlıklı bir bankacılık sektörünün mevcudiyeti krizin olumsuz etkilerinin azaltılmasına yardımcı olmuştur. 2009 yılının ilk yarısında yaşanan ciddi daralmanın ardından, yılın ikinci yarısında ekonomik büyüme yeniden sağlanmış ve 2010'un ilk yarısında hız kazanarak 2009'da gerçekleşen daralmayı telafi etmiş ve son altı yılın en hızlı iç

³³ 1244/1999 sayılı BMGK Kararı kapsamında

talep genişlemesi gerçekleşmiştir. 2009 yılının ikinci yarısında % 2 olan reel GSYH artışı, 2010'un ilk yarısında % 11'e yükselmiş olup, bu durum son bir yılda ciddi bir toparlanma yaşandığına işaret etmektedir. 2010 yılının ilk yarısında tüm sektörlerde önemli ölçüde büyüme kaydedilmiş olup, ticaret, sanayi ve inşaat sektörlerindeki büyüme % 15'in üzerinde gerçekleşmiştir. İç talep ve özellikle yatırımların güçlü olması sayesinde gayrisafi sabit sermaye oluşumunun yıllık artış hızı % 22 olarak gerçekleşmiştir. İç talepteki ciddi artışla bağlantılı olarak ithalat % 20 seviyesinde artmış ve dış ticaret açığı büyüme performansını % 3,4 oranında aşağı çekmiştir. Tüketici kredileri ve ticari krediler hızlı artışını sürdürmüş ve iç talebi tetiklemeye devam etmiştir. Ekonomik göstergeler, oldukça yavaş ve yüksek seviyelerden olsa da, büyümenin 2010 ortasından başlayarak yavaşladığına işaret etmektedir. Sonuç olarak, Türkiye ekonomisi kriz karşısında yüksek dayanıklılık sergilemiş ve krizin etkilerini bertaraf ederek, 2009 ortasından itibaren yüksek hızla büyümeye başlamıştır.

Kriz döneminde iyeleşme gösteren cari işlemler dengesi üzerindeki baskılar, hızlı iç talep artışı ve yüksek enerji fiyatlarının ithalat harcamalarını artırmasının da etkisiyle 2009 yılı sonlarına doğru artmıştır. Nitekim, ithalat 2010'un ilk yarısında % 30 oranında yükselmiştir. Artan ithalatla birlikte, ihracat da göreceli olarak iyi bir performans sergilemiş ve 2010'un ilk altı ayında % 15 civarında artmıştır. Sonuç olarak, 2009 yılının ilk yarısında GSYH'nin % 3'u seviyesinde olan dış ticaret açığı ikiye katlanarak 2010'un aynı döneminde GSYH'nin % 6,2'sine ulaşmıştır. Cari işlemler dengesinde de benzer gelişmeler meydana gelmiş olup, cari açık hızlı bir şekilde artmaktadır. 2009 yılının ilk altı ayında GSYH'nin % 2,7'si düzeyinde olan cari açık 2010 yılının aynı döneminde % 6,2'ye yükselmiştir. 2010 yılında toplam finansman ihtiyacı neredeyse ikiye katlanmıştır. Cari açığın finansmanı doğrudan yabancı yatırımlardan, portföy yatırımları ve özellikle yerli bankaların dışarıdan sağladıkları kredilere (cari açığın üçte ikisini kapsayacak şekilde) doğru kaymaktadır. Uluslararası rezerv miktarı 4 milyar Euro civarında artarak 40 milyar Euro düzeyine çıkmıştır. Üçte ikisi özel sektör kaynaklı olan gayrisafi dış borç stoku 2010'un ilk yarısında GSYH'nin % 37'si düzeyinde gerçekleşmiş olup, bu oran 2009'un aynı dönemine göre % 5 daha düşüktür. Sonuç olarak, cari işlemler açığı ve buna ilişkin finansman ihtiyacı iç talepteki artışa bağlı olarak önemli ölçüde artmıştır. Bununla birlikte dış finansman kaynaklarına erişimde sorun yaşanmamaktadır.

2009 yılında işsizlik oranı % 14 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik toparlanmaya paralel olarak 2009'un ilk yarısındaki % 13 olan işsizlik oranı, 2010'un ilk yarısında % 11 seviyesine gerilemiştir. 2010'un ilk yarısında % 17 düzeyinde olan tarım dışı işsizlik oranı da benzer şekilde aşağı yönlü bir seyir izlemiştir. Genç nüfus işsizlik oranı, istihdam paketinde bu konuya verilen öncelik sayesinde daha hızlı bir düşüş sergilemiş ve 2009 yılının Temmuz ayındaki % 24 seviyesinden 2010 yılında % 20 seviyesine gerilemiştir. İstihdam verileri istihdamda önemli bir artış olduğunu göstermektedir. Nitekim, geçen yılın Temmuz ayına kıyasla istihdam edilenlerin sayısı 1.000.000'un üzerinde artmıştır. 2009'un ilk yarısında % 41,6 olan istihdam oranı, 2010 yılının aynı döneminde % 44 seviyesine çıkmıştır. Kadınların işgücüne katılımı 2009 ortasından bu yana % 1,5'in üzerinde artmış olmakla birlikte, hala düşük seviyelerdedir. Kayıtdışı istihdam çok önemli bir sorun olarak mevcudiyetini sürdürmektedir (Bknz. Fasıl 19: Sosyal Politika ve İstihdam). Yüksek işsizlik oranı ve çalışma çağındaki nüfusun yıllık bazda ortalama % 1,2 düzeyinde artmakta olduğu göz önünde bulundurulduğunda, işgücü piyasasının yalnızca işsizleri değil, aynı zamanda her yıl işgücüne katılan bir milyon kişiyi de absorbe etmesi gerektiği görülmektedir. İstihdamın çok katı kurallarla korunması sebebiyle işverenler yeni işçi istihdamı konusunda tereddütlü davranmaktadır. Sonuç olarak, işsizlik oranı kriz öncesi döneme göre yüksek seviyelerde kalmıştır. İşgücü piyasasında ilave reformlar yapılmaması ve esneklik ve iş güvencesine ilişkin doğru politika bileşimi uygulanmaması durumunda, demografik etkenler sebebiyle işsizlik oranının gelecekte de yüksek olması beklenmektedir.

2009 yılında yıllık enflasyon oranı % 6,3 olarak gerçekleşmiştir. İşlenmemiş gıda ve petrol fiyatlarındaki artışlar, baz etkileri ve saptanmış fiyat artışları gibi birçok olumsuz faktöre bağlı olarak, enflasyon 2009 yılının son çeyreğinden itibaren önemli ölçüde artmıştır. Bu faktörler temel enflasyonun merkez bankası tahmininin üzerine çıkmasına neden olmuş ve enflasyon beklentilerini olumsuz etkilemiştir. 2009 Kasım ayı ile 2010 Nisan ayı arasında enflasyon % 5.1'den, % 10.2'ye yükselmiş, Ağustos ayında ise % 8.3'e gerilemiştir. Bu durum, gıda fiyatlarında aşırı bir dalgalanma olduğuna işaret etmektedir. Merkez Bankası, enflasyonun yıl sonuna kadar bir miktar daha düşerek % 6,5 seviyesine gerileyeceğini tahmin etmektedir. 2009 ortasındaki % 3 seviyesinde olan çekirdek enflasyon, Temmuz 2010'da % 5 seviyesine çıkmıştır. Türkiye'nin mevcut politika faiz oranı ekonomideki ciddi toparlanma göz önüne alındığında düşük görünmektedir. Politika faiz oranındaki indirimler, değişik hız ve oranlarda piyasa faiz oranlarına da yansımaktadır. Kurumsal kredilere ilişkin faiz oranları 15 puandan fazla gerileyerek, en fazla düşen faiz oranı olmuştur. 2009 yılının ikinci yarısında toparlanan iç talep ve kredi koşullarındaki iyileşme, kredi arzının hızlanarak artmasına ve 2010'un ilk yarısında % 30 seviyesine çıkmasına yardımcı olmuştur. Merkez Bankası, güçlü büyümenin bir süre daha devam edeceği öngörüsüyle 2009 krizi sırasında uygulamaya konulan olağandışı tedbirleri geri çekeceğini, piyasaya daha az likidite enjekte edeceğini açıklamış zorunlu karşılık oranlarını artırmıştır. Merkez Bankası'nın likidite yönetimine ilişkin işleyiş yapısı, likiditenin bankacılık sistemi içinde daha dengeli dağılımını sağlamak ve bankaların merkez bankası kredilerine bağımlılığını azaltmak amacıyla değiştirilmiştir. Para Politikası Kurulu henüz kapanmamış olan hasıla açığını (Merkez Bankası tahminlerine göre) göz önüne alarak, para politikasının sıkılaştırılması/çıkış stratejisinin ihtiyatlı ve yavaş olması gerektiğini vurgulamıştır. Sonuç olarak, fiyat istikrarı, özellikle enerji ve gıda fiyatlarındaki artış ve canlanan ekonomik aktiviteden kaynaklanan baskılarla kötüleşmiş ve daha sıkı bir para politikası uygulanması ihtiyacını doğurmuştur.

2001 krizini takip eden son on yıllık dönemde mali disiplinin sağlanması yönünde Türkiye'de kayda değer bir başarı gösterilmiş olup, 2001 yılında % 70'in üzerinde olan kamu borç stokunun GSYH'ya oranı, 2008 ortası itibarıyla % 40 seviyesine gerilemiştir. 2008 ortasından 2009 ortasına kadar olan dönemde, yapısal gevşeme ve dönemsel faktörler mali disiplinin bozulmasına neden olmuştur. 2009- 2011 döneminde, krizin olumsuz etkilerini azaltmak ve ekonomik büyümeyi sağlamak amacıyla alınan ve GSYH'nin yaklaşık % 5'ine tekabül eden mali tedbirler kamu maliyesindeki bozulmayı hızlandırmıştır. Halihazırda aşamalı olarak kaldırılmakta olan bu tedbirler neticesinde özel tüketim artmıştır. Ancak bu tedbirler sebebiyle 2008 yılında % 2,2 olan bütçe açığının GSYİH'ye oranı 2009'da % 5,7'ye yükselmiştir. 2010 yılında bütçe performansı iyileşmiş olup, artan tüketimin vergi gelirlerini artırması neticesinde (yıllık % 20 artış), 2010'un ilk altı ayında bütçe gerçekleştirmeleri beklenenden daha iyi olmuştur. Artan vergi oranları da bu duruma katkı sağlamıştır (otomobil ve beyaz eşya gibi ürünler üzerindeki KDV ve özel tüketim vergileri daha önce tüketimi artırmak amacıyla düşürülmüştür). 2010'un ilk yarısında bütçe açığı önemli ölçüde düşürülmüş ve bir önceki yılın yarısı düzeyinde gerçekleşmiştir. Reel harcamalar 2009 yılı ile aynı seviyede kaldığından, çıkış stratejisi harcama tarafında pek etkili olmamıştır. Bazı harcama kalemleri üzerinde artış baskısı olduğuna dair işaretler vardır (ücretler ve yatırım harcamaları). Kamu borç stoku yıllık bazda % 6 oranında artarak 2010 yılı ortasında GSYH'nin % 45'i seviyesine yükselmiştir. Orta Vadeli Programa göre, kamu borç stokunun GSYİH'ye oranının 2010 yılı sonu itibarıyla % 40'lar seviyesine gerileyerek, düşmeye devam etmesi beklenmektedir. Ancak, 2011'de yapılması planlanan seçimler nedeniyle kamu maliyesine ilişkin görünüm değişebilecektir. Sonuç olarak, krize karşı alınan önlemler ekonomik daralmayı durdurmuş olsa da, bu önlemlerin zamanında terk edilerek güçlü, sürdürülebilir ve dengeli büyümeye temel oluşturacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

2007-2010 yılları arasında uygulanması öngörülen Kamu Mali Yönetimi Kanunu'nun, Türkiye'deki kamu maliyesi yönetimini, AB'nin iç kontrol standartlarıyla büyük ölçüde uyumlu hale getirmesi beklenmektedir. Ancak, Kanunun yürürlüğe girmesinden bugüne kadar geçen süre zarfında, kamu hesaplarının denetimi sisteminin modernizasyonu, özellikle bütçeleştirme sürecinde hesap verebilirlik, verimlilik ve şeffaflığın artırılması açısından fayda sağlayabilecek ve

ayrıca devlet destekleri kanununun kabulü de sağlanan devlet yardımlarına ilişkin belirsizliklerin giderilmesi açısından yararlı olabilecek unsurlardır. Daha önce açıklanan tüm vergi idaresi fonksiyonlarının Gelir İdaresi Başkanlığı altında birleştirilmesi hususu tam olarak uygulamaya geçirilmemiştir. Söz konusu birleşme, denetleme kapasitesini güçlendirecek ve standart risk temelli denetleme tekniklerinin artan ölçüde kullanımını kolaylaştıracaktır. Bu suretle şeffaflık artırılacak ve kayıt dışılığın azaltılmasına yönelik ciddi destek sağlanacaktır. Sonuç olarak, mali şeffaflığı artırmaya yönelik tedbirler orta düzeyde kalmıştır.

Son yıllarda, Türkiye güçlü bir istikrar programını başarıyla uygulamış, bankacılık, işletmelerin yeniden yapılandırılması, özelleştirme, eğitim ve enerji gibi birçok kilit alandaki kapsamlı yapısal reformlarla Türk ekonomisinin dayanıklılığı artırılmıştır. Mevcut mali krizin Türk reel sektörünü ciddi şekilde sarsmış olmasına rağmen, daha önce gerçekleştirilen düzenleyici ve denetleyici reformlar sayesinde büyüme yeniden güçlü ve hızlı bir şekilde sağlanmıştır. Kriz döneminde Türkiye tarafından uygulanmakta olan para ve maliye politikaları başarılı olmuş ve ekonomik toparlanmadan fayda sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Zaman içerisinde mali performansın kayda değer ölçüde artırılmasını ve maliye politikasının mevcut konjonktür yanlı eğilimine son verilmesini sağlayacak olan mali çığpaya ilişkin yeni bir taslak kanun Temmuz ayı ortasında Meclise sunulmuş, ancak görüşmeleri ertelenmiştir. Mali şeffaflık, enflasyon hedeflemesinin güçlendirilmesi ve mali istikrarın muhafaza edilmesi alanlarında daha fazla ilerleme kaydedilmesi, ani yükseliş ve düşüş senaryolarına ilişkin risklerin asgariye indirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Sonuç olarak, uygulanan mevcut politika bileşenleri geçtiğimiz dönemde etkinliğini kanıtlamıştır. Bununla birlikte, makroekonomik istikrara ilişkin kırılğanlıklar devam etmekte olup, daha güçlü mali çığpalar makro ekonomik istikrarın sürdürülmesine katkı sağlayabilecektir.

Piyasa güçlerinin etkileşimi

Düzenleyici ve denetleyici kurumların bağımsızlığı hükümetçe teyit edilmiştir. Ancak, düzenleyici çerçeveye rağmen, kamu otoriteleri elektrik ve doğal gaz piyasaları ile, kısmen telekomünikasyon ve başta demir yolu olmak üzere ulaştırma gibi bazı kilit alanlarda fiyatları belirlemeye devam etme eğilimindedir. Temel hizmetlerin serbestleştirilmesi önemli ölçüde sağlanmış olup bu durum enerji sektöründeki bazı başarılı özelleştirme faaliyetlerine zemin hazırlamıştır. Türkiye daha zorlu koşulların olduğu kriz ortamında özelleştirme çalışmalarını sürdürmüştür. 2008'de 4,4 milyar Euro (GSYH'nin % 1'i) olan özelleştirme tutarı, 2009 yılında 1,6 milyar Euro (GSYH'nin % 0.4'ü) seviyesine gerilemiştir. 2009 yılında 106 işlem tamamlanmış olup, devam eden başlıca özelleştirmeler arasında 52 küçük-ölçekli hidroelektrik santralinin işletim hakları ile dört adet şeker fabrikasının ve 13 bölge ile üç limanda elektrik dağıtımının özelleştirilmesi bulunmaktadır. Sonuç olarak, piyasa güçlerinin etkileşiminin iyileştirilmesi alanında bir miktar ilerleme kaydedilmiş ve olumsuz dış koşullar sebebiyle bir miktar yavaşlama yaşanmasına rağmen özelleştirme çalışmaları ilerlemiştir.

Pazara Giriş ve Çıkış

2009 yılında ekonomik koşullar pazara giriş ve çıkışta oldukça etkili olmuştur. Yeni kurulan firma sayısı % 10 oranında azalmış, kapanan firma sayısı ise % 8.5 oranında artmıştır. Deniz taşımacılığı, sivil havacılık, havaalanı yer hizmetleri, kara yolu taşımacılığı, radyo ve TV yayıncılığı, enerji, muhasebecilik ve eğitim alanlarında yabancı yatırımcılar hala bazı kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. Lisans verme süreçleri nispeten uzundur. Örneğin, bir antrepo kurmak için, lisans ve izin alınması, gerekli bildirimlerin ve teftişlerin tamamlanması ve altyapı bağlantılarının yaptırılması da dâhil olmak üzere 25 farklı işlem gerekmektedir. Bir işletmeyi kapatmak ortalama 3,3 yıl gerektirdiği için pazardan çıkış da güçlükler bulunmaktadır. Ayrıca, alacaklılar iflas eden şirketlerden alacaklarının yalnızca beşte birini tahsil edebilmektedir. Sonuç

olarak, pazardan çıkış işlemleri nispeten daha zordur. Kriz yeni kurulan firma sayısını olumsuz etkilemiştir.

Hukuk sistemi

Türkiye, piyasa ekonomisine ilişkin yasal çerçeveyi büyük ölçüde oluşturmuş olup, ilave uygulamaları da sağlamalıdır. Mülkiyet hakları da dâhil olmak üzere, yeterince iyi işleyen bir hukuk sistemi yıllardır mevcuttur. Türkiye’de bir taşınmazın tapuya tescil edilmesi altı işlem gerektirmekte ve altı gün sürmektedir. Ticari sözleşmelerin uygulanması ortalama 35 işlem ve 420 gün olmak üzere uzun bir süreç gerektirmektedir. Ticaret mahkemeleri hâkimlerinin ihtisaslaşma düzeyi yetersiz olup, bu durum davaların uzamasına yol açmaktadır. Bilirkişi sistemi, genel kaliteyi yükseltmeksizin, paralel bir yargı sistemi işlevi görmeyi sürdürmektedir. Uyuşmazlıkların mahkemeye intikal etmeden çözümü mekanizmalarının kullanılması hâlâ düşüktür. Sonuç olarak yargı ortamı, özellikle yargılama usulleri, uygulamada sorunlara neden olmakta ve daha iyi bir iş ortamının sağlanmasına engel oluşturmaktadır.

Mali Sektördeki Gelişim

Bankacılık sektörü, büyük ölçüde daha önceki yıllarda düzenleyici ve denetleyici çerçevede yapılan önemli iyileştirmelere bağlı olarak, küresel mali krize karşı kayda değer bir direnç göstermiştir. Mali sektörün risk oranları güçlü olmaya devam etmiştir. Sektör, Merkez Bankasının likidite önlemlerinden ve kredi sınıflandırma ve ödemesine ilişkin kolaylıklardan faydalanmıştır. Kriz ortamında, bankaların yüksek sermaye yeterlilik oranlarını muhafaza etmesi ve kredi verilmesinin teşviki amacıyla, kredilerin yeniden yapılandırılması koşulları geçici olarak kolaylaştırılmış ve yeni kredilere ilişkin genel koşullar geçici olarak kaldırılmıştır. Bu tedbirler, AB mevzuatı uyarınca % 12 olması gereken sermaye yeterlilik oranının, 2010 başında % 20 düzeyine çıkmasına yardımcı olmuştur. 2009 yılı sonunda % 6 seviyesinde olan geri dönmeyen krediler, 2010 ortasında % 5 seviyesine gerilemiştir. Düzenleyici otorite tarafından yapılan stres testleri sektörün sağlam olduğunu göstermiştir. Mali sektörün en büyük kısmını oluşturmakta olan bankacılık sektörünün toplam mali sektör içerisindeki payı % 78’e yükselmiştir. Sigortacılık sektörünün büyüklüğü, küçük bir artışla % 3’e yükselmiş olup, yatırım fonlarının büyüklüğüne eşdeğer duruma gelmiştir. Yurtiçi özel bankaların toplam varlıklar içerisindeki payı % 32,5 düzeyinde kalmış, yabancı bankaların payı ise, bankacılık sektörü varlıklarının % 20’sini oluşturan yabancıların borsadaki yatırımları da hesaba katıldığında, % 39,5’e ulaşmıştır. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 2009 yılı boyunca önemli ölçüde yükselmiş, menkul kıymetler piyasasının toplam kapitalizasyonu nerdeyse ikiye katlanarak, 2008’de GSYH’nin % 19’u iken, 2009’da GSYH’nin % 37’sine ve 2010 ortası itibariyle GSYH’nin % 40’ına yükselmiştir. Bankacılık sektöründeki yoğunlaşma genel olarak sabit kalmış ve ilk beş ve ilk on bankanın sektördeki payı sırasıyla % 60 ve % 80 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte artan tüketici ve yatırımcı güveni ile düşük faiz oranlarının etkisiyle hızla artan kredi büyümesine ilişkin olarak düzenleyici otoritelerin ihtiyatlı olmaları gerekmektedir. Sonuç olarak, mali sektör, zorlu kriz şartlarında, daha önce yapılan reformlar sayesinde kayda değer bir direnç göstermiştir.

3.2. Birlik içinde rekabetçi baskı ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesi

İşleyen Bir Piyasa Ekonomisinin Varlığı

Güçlü iç talep ekonomik daralmanın ardından hızlı bir ekonomik toparlanma yaşanmasını sağlamakta ve bu durum ekonominin şoklara karşı artan dayanıklılığını göstermektedir. Bununla birlikte söz konusu talep aynı zamanda cari işlemler açığını artırarak Türk ekonomisine ilişkin kalıcı dengesizliklerin geri geldiğini işaret etmektedir. Reel faiz oranlarındaki keskin düşüş,

toparlanma sürecinde Türkiye'nin kronik yapısal sorunlarının giderilebilmesi açısından gerekli yapısal reformların gerçekleştirilebilmesi için altın bir fırsat sunmaktadır. Bununla birlikte, yüksek durgunluk ve verimlilik artışının yeterince geniş tabana yayılmamış olması sebebiyle Türkiye'deki potansiyel büyüme düşmektedir. Sonuç olarak, kriz piyasa mekanizmalarının işleyişini tehlikeye sokmamıştır.

Beşeri ve Fiziki Sermaye

Kalkınma Planı'nın (2007-2013) önemli öğelerinden biri olan eğitim reformu programı yürürlüğe konulmuştur. Söz konusu program, eğitimin talebi karşılayabilirliğini artırmak ve eğitim sistemini geliştirmek olmak üzere, eğitim, modernizasyon ve reform alanında iki önemli öncelik ortaya koymaktadır. 2010 yılında sorunlar belirginliğini sürdürmektedir. Bazı ilerlemelere ve en üst seviyedeki öğrencilerin gösterdiği yüksek performansa rağmen, Türk öğrencilerin büyük çoğunluğu temel beceriler ve problem çözme alanlarında en düşük yeterlilik seviyesindedirler. Yükseköğretime katılım, uluslararası standartlara göre halen düşük seviyede seyretmektedir. 2006 yılında okul çağındaki çocukların % 10'u ilköğretimi tamamlayamazken bu oran günümüzde % 1,5'e gerilemiştir. 20-24 yaş arası gençlerin ortalama % 44'ü üniversiteye gitmekte olup, bu oran 2006 ya göre 8 puan daha yüksektir. Sonuç olarak, eğitim harcamalarındaki artış ve reformların belirgin pozitif etkilerine rağmen bu alanda önemli sorunlar mevcudiyetini sürdürmektedir.

Kriz süresince yatırımlar azalmış ve 2009 yılında gayrisafi sabit sermaye oluşumu % 3 oranında gerileyerek, GSYİH'nin yaklaşık % 20'si seviyesine düşmüştür. Bununla birlikte, 2010 yılının ilk yarısında yatırımlardaki artış % 22 seviyesinde gerçekleşmiştir. Özel sermaye oluşumu ise nominal GSYİH'nin % 15'ine tekabül etmektedir. Elektrik sektöründeki özelleştirmeler neticesinde 2009 yılında görece yüksek kalan doğrudan yabancı sermaye girişi, 2010'un ilk yarısında bir önceki yıla kıyasla yaklaşık % 20 oranında düşüş göstermiştir. Aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımların kompozisyonu iyileşmiş olup, son üç çeyrekte altyapı hizmetleri ve imalat sektöründe yoğunlaşmıştır. Kamu finansmanının iyileştirilmesi ihtiyacı ve harcamalarda doğru önceliklendirme yapılamaması, uzun yıllardır alt yapı yatırımlarında aksamalara yol açmıştır. Yetersiz altyapı ekonomik aktiviteyi artan şekilde olumsuz yönde etkilemektedir. 2009 ve 2010 yıllarında başta karayolu ve petrol boru hattı projeleri olmak üzere altyapı yatırımlarında bir miktar ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen özellikle enerji arzı alanındaki yetersiz altyapı olanakları ekonomik toparlanma açısından engelleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Toplam elektrik tüketimi artışı son birkaç yılda ortalama % 7 civarında gerçekleşmiş ve gecikmeli de olsa ilave enerji üretim kapasitesi yaratılmıştır. Hükümet 2010 yılı Ar-ge harcamalarını GSYİ'nin % 2'sine çıkarmayı hedeflemiş olmakla birlikte, Ar-ge harcamaları hali hazırda GSYİ'nin % 1,4'ü seviyesindedir. Genel olarak ülkenin beşeri ve fiziki sermayesinin geliştirilmesi hususunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

Sektör ve İşletme Yapısı

Düzenleyici ve denetleyici kurumların bağımsızlığı büyük ölçüde korunmuştur. Piyasaların serbestleştirilmesine ilişkin olarak, enerji sektöründeki fiyat mekanizmalarında bazı ilerlemeler kaydedilirken, tarım sektöründe bir gelişme olmamıştır. Ekonomideki yavaşlamaya bağlı olarak, tarım sektöründen hizmet ve sanayi sektörlerine olan kayma geçici olarak tersine dönmüştür. Aralık 2008-Aralık 2009 döneminde, tarımın toplam istihdam içindeki payı % 23,7'den % 24,7'ye yükselmiş, hizmet sektörünün toplam istihdamdaki payı ise % 50'de sabitleşmiştir. Diğer taraftan, hem sanayi hem de inşaat sektörlerinin toplam istihdamdaki görece paylarında toplam olarak % 1,5 düşüş yaşanmıştır. Küçük ve Orta Boy İşletmelere (KOBİ) ilişkin verilerin kalitesi ve yayımlanma sıklığı hâlâ yetersizdir. KOBİ'lerin finansmana erişimlerini iyileştirmek için birçok yeni tedbir alınmıştır. Bununla birlikte, KOBİ'lerin toplam bankacılık sektörü kredileri içindeki payı 2008 sonunda % 23 iken, Aralık 2009'da % 21,4'e düşmüştür. Örneğin, krizin KOBİ'lerin finansmanı üzerindeki etkisinin

hafifletilmesi amacıyla, destek paketlerinin bir parçası olarak, KOBİ'ler için yeni bir güvence fonu oluşturulmuştur. Ancak, 31 Mart 2010'a kadar yalnızca yedi KOBİ kredi garantisi desteği almış olduğu için, tahsis edilen 500 milyon avro'dan yeterli biçimde faydalanılmamıştır. Vergi ve harcama politikalarındaki ve hukuki yaptırımları zayıflığı sayesinde gelişen büyük kayıt dışı sektör önemli bir sorun olarak kalmıştır. Türkiye bu yüzden kayıt dışı ekonomiyle mücadele etmek amacıyla 2009 yılında kapsamlı bir eylem planı kabul etmiştir. *Sonuç olarak*, kriz ekonomik faaliyetlerdeki yapısal değişiklikleri yavaşlatmış, hatta sona erdirmiştir. Türk Hükümetinin birçok yeni girişimine rağmen, ekonomik kriz KOBİ'lerin finansman kaynaklarına erişimini güçleştirmiştir.

Devletin Rekabet Edebilirlik Üzerindeki Etkisi

Devlet yardımları alanında somut bir ilerleme kaydedilmemiştir. Karar alma sürecindeki şeffaflığın yetersiz olmaya devam etmesi nedeniyle, alınan münferit kararların gerekçesinin ve tutarlılığının değerlendirilmesi güç olmaktadır. Buna ilaveten, farklı mali destek paketlerinin açıklanması sonrasında, devlet yardımlarının büyüklüğü ve bazı kilit sektörler açısından önemi ciddi şekilde artmıştır. Türk Ticaret Kanununun kabulü bir kez daha ertelenmiştir. Rekabetin bozulmasının azaltılması amacıyla devlet yardımlarının ve destekleyici politikaların şeffaf biçimde izlenmesini sağlayan mekanizmanın bulunmaması, ekonomideki rekabet ve rekabet edebilirlik üzerinde olumsuz etkiler yaratmaya devam etmektedir. Kamu alımları politikası, düzenleyici yasal çerçeveye getirilen istisnalar nedeniyle zayıflatılmaya devam etmiştir. Sonuç olarak, devlet müdahalelerinin şeffaflıktan yoksun olmaya devam etmiş olması nedeniyle, rekabet ve rekabet edebilirlik olumsuz etkilenmiş olabilecektir.

AB ile Ekonomik Bütünleşme

Mal ve hizmet ihracatının toplam değerinin GSYİH'ye oranı olarak hesaplanan Türk ekonomisinin açıklığı, 2008 yılında % 52,2 iken, büyük ölçüde dünya ticaretindeki krizden kaynaklanan daralma sebebiyle, 2009 yılında % 47,5'e gerilemiştir. Türkiye'nin toplam ticaretinde AB'nin payı 2008'de % 41,4 iken, bu oran 2009 yılında % 42,6'ya yükselmiştir. 2008 yılında % 48 olan AB'nin Türkiye'nin toplam ihracatındaki payı ise 2009'da % 46'ya gerilemiştir. Türkiye'nin ticaretinde AB'nin payı, emtia fiyatlarındaki değişiklikler ve kur hareketleri gibi birçok faktöre bağlı olarak yıldan yıla küçük değişiklikler gösterirken, AB'nin toplam ihracattaki payının düşüşü büyük ölçüde AB tarafındaki talep daralmasından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde Türkiye ihracat kanallarını diğer bölgelere doğru çeşitlendirme imkanı bulmuştur. Türkiye'nin toplam ihracatı içinde Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin payı 2008'de % 10 iken, 2009 yılında % 20'ye yükselmiştir. AB ülkelerinden Türkiye'ye doğrudan yabancı yatırım girişi çok önemli boyutlarda olmaya devam etmiştir. 2008 yılında % 75 olan toplam doğrudan yabancı yatırımlar içerisinde AB'nin payı, 2009 yılında % 80'e yükselmiş olup, bu durum Türkiye ile AB arasındaki karşılıklı ekonomik bağımlılığa işaret etmektedir. Sonuç olarak, AB ile ticari ve ekonomik bütünleşme yüksek seviyelerde seyretmeye devam etmiştir. Türkiye ticaretini yeni piyasalara yönelerek çeşitlendirebilme imkanı bulmuş ve bu suretle krizin etkilerini kısmen hafifletmiştir.

2010 yılının ilk yarısında nominal döviz kurunun değerlenmesi yönünde baskı oluşmaya başladığı gözlenmiştir. Temmuz 2010'a gelindiğinde, Türk lirası, % 50 ABD doları ve % 50 Euro'dan oluşan bir döviz sepeti karşısında nominal bazda % 5 değer kazanmıştır. Hem üretici hem tüketici fiyatlarındaki gelişmeler dikkate alındığında ise, Türk lirası reel efektif bazda % 8 oranında değerlenmiştir. Sonuç olarak göstergeler Türkiye'nin ihracat rekabet edebilirliğinin artmadığına işaret etmektedir.

4. ÜYELİK YÜKÜMLÜLÜKLERİNİ ÜSTLENEBİLME YETENEĞİ

Bu bölümde, Türkiye'nin üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği incelenmektedir. Bu yükümlülükler, Antlaşmalar, ikincil mevzuat ve Birliğin politikalarından meydana gelen AB müktesebatından oluşmaktadır Türkiye'nin müktesebatı uygulamaya ilişkin idari kapasitesi de

değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme, 33 müktesebat faslı listesine uygun olarak düzenlenmiştir. Her bölümde, Komisyonun değerlendirmesi, Rapor döneminde kaydedilen ilerlemeyi kapsamakta ve ülkenin genel hazırlık düzeyini özetlemektedir.

4.1. Fası 1: Malların Serbest Dolaşımı

Malların serbest dolaşımına uygulanan **genel ilkeler** bakımından hiçbir ilerleme kaydedilmemiştir. Dış ticarete standardizasyon mevzuatı 2010'da ithalatta uygunluk değerlendirmesine tabi tutulan ürün listelerini çok küçük bir oranda azaltmıştır. Üçüncü ülkelerden gelen ve AB'de serbest dolaşımda olan mallara yönelik olarak 2009 yılından beri uygulanmakta olan kısıtlamalar 2010'da kaldırılmamıştır. Bu malların hâlâ gümrüklerde belge üzerinden ve gerekli görüldüğünde fiziksel kontrollerle uygunluk değerlendirme işlemlerine tabi tutulmasıyla Türk pazarına girişleri geciktirilmekte ve bazı durumlarda engellenmektedir.

İlaçlarda olduğu gibi, belirli alanlarda ticaretteki teknik engeller artmıştır. Beşeri ilaçların tescili için iyi imalat uygulaması sertifikası bulundurulmasını gerektiren yeni uygulama tescil işlemleri sırasında uzun gecikmelere neden olarak bu ürünlerin ithalatının *de-facto* yasaklanması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Tekstil ve hazır giyim ürünlerinin ithali için bir tescil belgesi alınmasını öngören uygulama hâlâ yürürlüktedir. Karşılıklı tanıma ilkesi henüz Türk hukuk sistemine aktarılmamış olduğundan düzenlenmemiş alanda malların serbest dolaşımı kısıtlanmaktadır. Eski, yenilenmiş ya da defolu olduğu düşünülen mallar, ikinci el motorlu araçlar ve alkollü içecekler için ithalatta lisans uygulaması hâlâ devam etmektedir. Ayrıca bakır hurdası ithalatı da lisansa bağlanmıştır. Bu da Gümrük Birliği hükümlerine aykırı bir biçimde ihracatta bir yasaklama oluşturmaktadır.

Yatay tedbirlerle ilgili olarak, *standardizasyon* konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. Rapor döneminde Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından Avrupa standartlarının kabul edilmesine devam edilmiştir. Bugüne kadar TSE, Avrupa Standardizasyon Komitesi (CEN) ve Avrupa Elektroteknik Standardizasyon Komitesinin (CENELEC) toplam 16.194 standardını kabul etmiştir. Avrupa Telekomünikasyon Standartları Enstitüsünün (ETSI) standartlarına uyum seviyesi yaklaşık 350 standartta kalmıştır. Avrupa standartlarını uyumlaştırma oranı bu yıl % 99,7'ye ulaşmıştır. TSE'de 67 operasyonel ayna komite çalışması, geçen seneki operasyonel ayna komite sayısının 86 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, gönüllü standardizasyon etkinliklerine olan ilginin azaldığını ortaya koymaktadır. TSE'nin, CEN/CENELEC'e tam üyelik için gerekli koşulları karşılayacak yeni yapılanmasını düzenleyen kanun değişikliği henüz kabul edilmemiştir.

Uygunluk değerlendirmesine ilişkin olarak, onaylanmış kuruluşlar konusunda daha fazla ilerleme sağlanmıştır. 2009'da 12 adet onaylanmış kuruluşu olan Türkiye'nin, hâlihazırda oyuncaklar, kişisel koruyucu donanım, asansörler, sıcak su kazanları, gaz yakan aletler, yapı malzemeleri (çimento), basınçlı kaplar, basınçlı ekipman, tıbbi cihazlar, gezi tekneleri ve makineleri kapsayan 14 adet onaylanmış kuruluşu bulunmaktadır.

Akreditasyon konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. TÜRKAK (Türk Akreditasyon Kurumu) aynı zamanda iyi laboratuvar uygulamalarının izlenmesinden sorumlu otoritedir. TÜRKAK'ın gerçekleştirdiği akreditasyon sayısı geçen yıla göre % 17'lik bir artış göstererek 465'e yükselmiştir. Avrupa Akreditasyon İşbirliği'nin (EA) bir üyesi ve EA'nın çok taraflı 7 adet anlaşmasını imzalamış olmasına rağmen TÜRKAK'ın yapısının Avrupa akreditasyon sistemi ile daha fazla uyumlaştırılmasını amaçlayan kanun değişikliği henüz kabul edilmemiştir.

Yasal metroloji konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, otomatik olmayan tartı aletleri, ölçüler ve ölçü aletlerinin tip onayları, muayene ve metrolojik kontrol yöntemleri ve uluslararası ölçü birimleri sistemi ve hazır ambalajlı ürünlerin nominal miktarı

hakkındaki yönetmeliği değiştiren bir yönetmelik yayımlamıştır. Daha fazla uyumlaştırma sağlanması yönünde ilerleme kaydedilmişse de Ölçüm Aletleri Direktifi'nin tam anlamıyla uygulanmasına henüz geçilmemiştir.

Piyasa gözetimi konusunda bir miktar ilerleme kaydedilmiştir. Dış ticaret Müşteşarlığı piyasa gözetim raporları ve bildirimleri için bir ortak şablon getiren bir yönetmelik yayımlamıştır. Ulusal Piyasa Gözetimi ve Denetimi Strateji Belgesi (2010-2012) kabul edilmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı piyasa gözetim ve denetim faaliyetlerinin kurumsal boyutlarıyla ilgili bir yönetmelik yayımlamıştır. Her ne kadar bazı otoriteler temel bilgileri girememiş olsalar da, Müşteşarlığın, 2009'daki piyasa gözetim faaliyetleri hakkındaki raporu Türkiye'de ürün mevzuatı uygulamasının daha iyi değerlendirilebilmesini mümkün kılacak biçimde, karşılaştırılabilir verilerin sistematik olarak toplanmasına yönelik önemli bir adım oluşturmaktadır. Sivil amaçlı patlayıcılar, deterjanlar, makineler ve genel olarak düzenlenmemiş alanda yer alanlar gibi bazı ürün kategorilerine daha fazla odaklanması gerekiyorsa da piyasa gözetimi faaliyetleri artmaya devam etmiştir. Piyasa gözetimine ayrılan mali kaynaklar ve insan kaynakları yetersizdir; özellikle daha fazla tam zamanlı uzman denetçiye ihtiyaç bulunmaktadır. Kısıtlı piyasa gözetimi bütçelerinden en iyi şekilde faydalanılmasını sağlayacak uygun risk değerlendirmesi ve örnekleme yöntemlerinin kullanımı da gerçekteşirilen eylemlerin etkinliğinin değerlendirilmesi gibi sınırlı olmaya devam etmektedir. Kazalar ve yaralanmaları ürünler ile ilişkilendirecek bir veri tabanı mevcut değildir. Piyasa gözetiminin görünürlüğü düşük seviyede olmaya devam etmektedir. Gözetimden sorumlu kurumlar içindeki ve bunlar arasındaki koordinasyon, bilgi teknolojilerinin kullanımı dâhil, hâlâ yetersizdir. Paydaşlar, piyasa gözetimi faaliyetlerinden ve tedbirlerinden düzenli olarak haberdar edilmemektedir ve bunların piyasa gözetimine katılımı zayıf kalmaya devam etmektedir. Özellikle tüketici örgütlerinin, teknik mevzuatı daha iyi anlayabilmeleri ve şikâyet mekanizmalarını daha etkili bir biçimde kullanabilmeleri için, desteklenmesi gerekmektedir. Genel Ürün Güvenliği Direktifi'nin 2001 versiyonuna tam uyum sağlanması hâlâ gerçekteşmemiştir. Ürünlerin Piyasaya Arzı ile İlgili Akreditasyon ve Piyasa Gözetimi ve Denetimi Gereklilerini Belirleyen 765/2008 sayılı Tüzüğün, sınır kontrolüyle ilgili hükümler de dâhil olmak üzere, tam ve sistemli uygulamasının sağlanması temin edilmemiştir.

Yatay tedbirlerin uyumu ileri seviyededir. Ancak, piyasa gözetiminin etkin bir biçimde sağlanması ve standardizasyon ve akreditasyon konularında mevzuatta yapılacak nihai değişiklikler henüz kabul edilmemiştir. Ayrıca, ürünlerin piyasaya arzı hakkındaki yeni yasal çerçevenin, piyasa gözetimi, uygunluk değerlendirme prosedürleri, CE işaretlemesi ve akreditasyon alanlarında da kabul edilmesi gerekmektedir.

Eski yaklaşım çerçevesindeki AB müktesebatına ilişkin olarak daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı motorlu araçların tip onayları ve motorlu araç ve traktör emisyonları hakkında çeşitli yönetmelikler çıkartmıştır. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı özellikle aynı konudaki AT Direktifini iç hukuka aktarmak amacıyla motorlu araçların yeniden kullanılabilirliği, geri dönüştürülebilirliği ve geri kazanılabilirliği hakkında bir tip onayı yönetmeliği yayımlamıştır. Aynı bakanlık, yayaların ve diğer korunmasız karayolu kullanıcılarının korunması hakkında motorlu araçların tip onayı hakkındaki AT Tüzüğünün iç hukuka aktarılması amacıyla bir yönetmelik ve uygulama tebliği yayımlamıştır. Sağlık Bakanlığı beşeri tıbbi ürünler ambalaj ve etiketleme yönetmeliğinde değişiklik yapılmasına dair bir yönetmelik yayımlamıştır. Aynı bakanlık beşeri tıbbi ürünlerin fiyatlandırılması hakkındaki tebliğin bazı maddelerinde değişiklik yapan bir tebliğ yayımlamış ve klinik araştırmalara ilişkin hükümler kabul edilmiştir. Veri münhasıriyeti sorunu devam etmektedir ve 1 Ocak 2005 tarihinden önce ruhsatlandırma başvurusu yapılan jenerik ilaçlar için ruhsatlandırma sistemine yönelik bir çalışma yapılmamıştır Türkiye bu alanda Gümrük Birliği yükümlülüklerini ihlal etmeye devam etmektedir. Çevre ve Orman Bakanlığı, iyi laboratuvar uygulamaları hakkında,

kimyasallar sektörü için büyük önem taşıyan bir yönetmelik yayımlamıştır. Alkollü içkilerin ithalinde uygulanan koşullar çok ağırdır. Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurulu, ithalat lisansı uygulaması kaldırılmadan önce olduğu gibi bazı belgeler talep etmeye devam etmektedir. Tarım Bakanlığı'ndan kontrol sertifikası almak için istenen belgeler sıkıntı yaratmaya devam etmektedir. Eski yaklaşım alanındaki AB müktesebatına uyum ileri seviyededir, fakat sürecin tamamlanması için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

Yeni yaklaşım çerçevesindeki ürün mevzuatında uyum durumu zaten ileri düzeydedir. Bu alanda sınırlı ilave ilerleme kaydedilmiştir. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı onaylanmış kuruluşların tabi olacağı kriterlere ilişkin bir yönetmelik ve yapı malzemelerinin sahip olması gereken teknik özellikleri yayımlamıştır. Aynı bakanlık, yapı malzemeleri alanındaki 188 zorunlu standardı kaldırmıştır. 22 standardı kapsamında kalan ürünler için sertifika beyanı zorunluluğu da Türk Standartları Enstitüsü tarafından kaldırılmıştır. Sağlık Bakanlığı, tıbbi cihazlarla ilgili bir uyarı sisteminin ilke ve usullerini belirleyen bir tebliğ yayımlamıştır.

Usule ilişkin tedbirlerle ilgili ilerleme kaydedilmemiştir. 765/2008 sayılı Tüzük henüz Türk mevzuatına aktarılmamış olsa da, Dış Ticaret Müsteşarlığı söz konusu Tüzüğü AB piyasasına giren ürünlerin kontrolüyle ilgili olarak alanlarda uygulamaya devam etmiştir. Kültürel mallar ve ateşli silahlarla ilgili ilerleme kaydedilmemiştir.

Düzenlenmemiş alanda ilerleme kaydedilmemiştir. Karşılıklı tanıma ilkesi Türk ticaret mevzuatına henüz aktarılmamıştır. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Temmuz 2010'dan itibaren geçerli olmak üzere, düzenlenmemiş alandaki tüm yapı malzemelerine G işareti iliştilmesine ilişkin uygunluk değerlendirmesi prosedürü getiren bir yönetmelik yayımlamıştır. Bu yönetmelik, TSE markası (Türk Standartları Enstitüsü kalite markası) taşıyan ürünlere avantaj sağlamaktadır. Bu amaçla uygunluk değerlendirme kuruluşları görevlendirilmiştir. AB'de serbest dolaşıma girmiş ve Türkiye'ye yeniden ihraç edilenler de dâhil, AB üyesi olmayan ülkeler menşeli ürünlerle ilgili hükümler gözden geçirilmemiştir. Bu yapı malzemelerinin Türkiye'de hâlâ uygunluk değerlendirmesi kontrollerinden geçmesi gerekecektir.

Türkiye, AB-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin 2/97 sayılı Kararı'nın 2. Ekinde sıralanan ticaretin önündeki teknik engellerin kaldırılmasına yönelik AB mevzuatını hâlâ kendi yasalarına tamamen aktarmamıştır. Ayrıca Türkiye, bu Kararın Ekinde yapılacak ve 1997'den sonra kabul edilen AB müktesebatını yansıtan güncellemeyi de hâlâ kabul etmemiştir.

“Malların Serbest Dolaşımı” 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesi'nde onaylanan Türkiye'ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

Bu fasılda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Mevzuat uyumu oldukça ileri seviyede olmasına rağmen ürün pazarlaması hakkındaki yasal çerçevenin Türk mevzuatına aktarılması ve müktesebatın tüm gereklerinin buna dâhil edilmesi gerekmektedir. Ticareti kısıtlayan teknik engeller hâlâ malların serbest dolaşımına zarar vermektedir ve ilaçlar ve yapı malzemeleri gibi alanlarda yeni engeller de eklenmiştir. Piyasa gözetimi sistemindeki yetersizlikler varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Karşılıklı tanıma ilkesi Türkiye'nin ticaret mevzuatına hâlâ aktarılmamıştır ve ilaçlarla ilgili olarak veri münhasıriyeti sorunu çözüme kavuşturulmamıştır. Türkiye'nin, 2/97 sayılı Karar Ek II'nin güncellenmesi de dâhil olmak üzere, AB-Türkiye Gümrük Birliği hakkındaki 1/95 sayılı

Kararı uygulaması, devam eden ithalat lisansı uygulamasını kaldırması ve başta motorlu araçlar olmak üzere kullanılan ürünlerin ithalatındaki kısıtlamaları yürürlükten kaldırması gerekmektedir.

4.2. Fasal 2: İşçilerin Serbest Dolaşımı

İşgücü piyasasına erişim konusunda, Türkiye Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun'u, "belirli bir meslekte çalışan" yabancıların bir yıla kadar süreli izin kullanabilmesini mümkün kılacak şekilde değiştirmiştir. Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanunun Uygulama Yönetmeliği de değiştirilmiştir. Yeni yönetmelik, Türkiye Avrupa Birliği Mali İşbirliği Programları kapsamında yürütülen projelerde görevlendirilen yabancı uzmanların, görevleri süresince çalışma izni almalarına gerek bulunmadığını açıkça belirtmektedir. Ancak, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunla ilgili geniş kapsamlı bir reform çalışması 2007'den beri parlamentoda beklemektedir.

Türkiye'nin, Avrupa İstihdam Hizmetleri Ağı'na (EURES) katılımıyla ilgili olarak, Türkiye İş Kurumu'nun (İŞKUR) bilgi işlem altyapısının, elektronik hizmet ve personel kapasitesinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Sosyal Güvenlik Kurumu, **sosyal güvenlik sistemlerinin koordinasyonunu** sağlamaya yönelik olarak kapasitesini artırmak amacıyla teknik destek ve eğitim almaya devam etmektedir.

Avrupa Sağlık Sigortası Kartı ile ilgili gelişme kaydedilmemiştir.

Sonuç

İşçilerin Serbest Dolaşımı konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Uyum erken aşamadır.

4.3. Fasal 3: İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi

İş kurma hakkı ve hizmet sunumu serbestisi alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. AB müktesebatına uyuma ilişkin kapsamlı strateji hazırlıkları sürdürülmektedir. İş kurma hakkı konusunda orantısız şartlar hâlâ mevcuttur.

Sınırötesi hizmet sunumu serbestisi alanında ilerleme kaydedilmemiştir.

AB müktesebatına uygun olmayan kayıt, lisans ya da izin şartı hâlâ mevcuttur. Bir üye ülkede yerleşik hizmet sunucuları, çalışma ve oturma izinlerini alabilmek için bu tür şartlara tâbidirler. Hizmetler Direktifine uyum sağlanmasına yönelik olarak herhangi bir yasal ya da düzenleyici adım atılmamıştır. Profesyonel turist rehberlerine ilişkin yönetmelik değişikliği, ziraat ve gemi mühendislerine ilişkin ticaret odası düzenlemelerinde olduğu gibi, AB müktesebatına uygun olmayan vatandaşlık şartının uygulandığını teyit etmiştir. Sınır ötesi hizmet sunumu serbestisinin kullanımı önünde yer alan engelleri belirlemeye yönelik sistematik bir yapı henüz oluşturulmamıştır. Hizmetler Direktifinin uygulanması alanında koordinatör kurum olan Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, hizmet sunumu için Tek Temas Noktası oluşturulması konusunda çalışmaya başlamıştır.

Posta hizmetleri konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Posta Kanunu Tasarısı hâlâ yasalaşmamıştır. Muhasebe sisteminin şeffaflığı hâlâ eksiktir. Hukuki tekel, hâlâ devam etmektedir ve bağımsız düzenleme otoritesi henüz kurulamamıştır.

Mesleki yeterliliklerin karşılıklı tanınması konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Anayasa Mahkemesi kararı ile, Hemşirelik Kanunu'nda kadınlara yapılan kalan atıflar iptal edilmiştir. Otomatik tanımayla tabi düzenlenmiş meslekler için asgari eğitim koşullarını belirleyen

yönetmelik değiştirilmiştir. Ancak, mesleki yeterliliklerin tanınması hâlâ akademik yeterliliklerin tanınmasından ayrılamamıştır. Bazı düzenlenmiş meslekler hâlâ karşılıklı tanımaya tabidir. Vatandaşlık ve dil şartları devam etmektedir.

“İş Kurma Hakkı ve Hizmet Sunumu Serbestisi” 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan Türkiye’ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak, bu fasıldaki uyum erken aşamadır. İş kurma hakkı, sınır ötesi hizmet sunumu serbestisi ve posta hizmetleri alanlarında ilerleme kaydedilememiştir. Mesleki yeterliliklerin karşılıklı tanınması konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir.

4.4. Fası 4: Sermayenin Serbest Dolaşımı

Rapor döneminde **sermaye hareketleri ve ödemeler** konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, mevzuatını AB müktesebatıyla uyumlu hale getirme konusunda önemli bir ilerleme kaydetmemiştir.

Yabancıların taşınmaz edinmesini düzenleyen yasal çerçevenin, Avrupa Birliği’nin İşleyişine Dair Antlaşma’nın 63. Maddesi ile uyumsuzluğu devam etmektedir. Türkiye’nin hâlâ, yabancıların taşınmaz edinmesinde AB müktesebatına uygun kademeli bir serbestleşmenin öngörüldüğü bir eylem planı sunması ve bu fasıldaki katılım müzakerelerinin kilit unsuru olan, kademeli serbestleşme yönünde ilerleme sağladığını göstermesi gerekmektedir.

Bu alandaki önceliklerden biri olan, AB menşeli doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması yönünde ilerleme kaydedilmemiştir. Sektörel kısıtlamalar, örneğin enerji, taşımacılık, eğitim, radyo ve televizyon yayıncılığı alanlarında, yürürlükte kalmaya devam etmektedir. Yukarıda bahsedilen alanlarda yabancı katılımına yönelik limiti artıran kanun taslağı TBMM gündemindedir. Sermaye hareketleri ve ödemeler alanında Türkiye’nin genel hazırlık durumu sınırlıdır.

Türkiye’nin **ödemeler sistemine** ilişkin mevzuatını AB müktesebatı ile daha fazla uyumlaştırması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Merkez Bankası, banka transferlerinde uluslar arası banka hesap numaralarının (IBAN) kullanımına ilişkin tebliğini, eğer alıcının IBAN’ı bilinmiyorsa IBAN’ın pratikteki kullanımı opsiyonel olacak şekilde revize etmiştir. AB müktesebatıyla uyumlu olarak, yeni ödemeler sistemine ilişkin kanunun kabulü beklenmektedir. Ödemeler sistemine ilişkin müktesebata genel uyum düzeyi eksiktir.

Kara paranın aklanması ile mücadele alanında AB müktesebatıyla uyum sağlanması yönünde ilerleme kaydedilmiştir. Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkındaki 2006 tarihli Kanunun ve bu fasıldaki katılım müzakerelerinde kilit unsur olan 2008 eylem planının uygulanması amacıyla bir dizi yönetmelik kabul edilmiştir. Gerçek kişiler, tüzel kişi ve kurumlar ve elektronik transferler de dâhil olmak üzere, müşteri tanımlamaya yönelik detaylı hükümler getiren bir yönetmelik çıkarılmıştır. Kabul edilen diğer bir yönetmelik, mükelleflerin müşterinin tanınması açısından basitleştirilmiş tedbirler alabilmelerini sağlamaktadır. Maliye Bakanlığı, bu yönetmelik kapsamına giren işlem türlerine ve uygulama tedbirlerine karar verme yetkisine sahiptir.

Mali Eylem Görev Gücü (FATF), on kilit ve ana tavsiyenin dokuzu açısından görülen eksiklikler nedeniyle, *hedeflenen incelemeye* tabi 25 ülke arasına Türkiye'yi dâhil etmiştir. Şubat 2010 tarihindeki genel kurulunun ardından FATF, Türkiye'yi de içeren 'Kara Paranın Aklanması / Terörizmin finansmanı ile mücadele (AML/CFT) konusunda küresel uyumun iyileştirilmesi: devam eden süreç' başlıklı bir liste yayımlamıştır. Belirlenen bazı eksiklikler, terörizmin finansmanın suç olarak kabulü ile teröristlerin malvarlığının tespit edilmesi ve dondurulmasına ilişkin yeterli düzeyde bir yasal çerçeve sağlanması gibi alanları içermektedir. Türkiye, eksikliklerin giderilmesine yönelik tedbirlerin yer aldığı bir eylem planını FATF'ye sunmuştur.

Türkiye Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK); Hırvatistan, Bosna Hersek, Ukrayna, Japonya ve Norveç'teki muadilleri ile bilgi değişimi konusunda mutabakat zaptı imzalamıştır.

Kara paranın olası aklanmasına ilişkin şüpheli işlem bildirimleri sayısında önemli bir artış kaydedilmiştir: 2008'de MASAK'a 4,924 bildirim rapor edilmiş iken, 2009'da 9,823 bildirim rapor edilmiştir. Bildirimlerin çoğu, bankacılık sektöründen gelmektedir. Buna karşılık, terörizmin finansmanına ilişkin şüpheli işlem bildirimleri sayısı 2008'de 228 iken 2009'da 49'a düşmüştür. 2008'de 42; 2009'da 23 olayda kovuşturma başlatılmış ve bunların 2008'de 34'ü; 2009'da 15'i mahkemede dava açılması ile sonuçlanmıştır. Mahkûmiyetler, müsadere, el koyma ve varlıkların dondurulması konuları hâlâ sınırlıdır.

Türkiye, bazı varlıkların milli ekonomiye kazandırılması hakkındaki 2008 tarihli Kanunu Aralık 2009'a kadar uygulamıştır. Bu kanun kapsamında yapılan şüpheli işlem bildirimlerine ilişkin istatistik mevcut değildir. MASAK, mükelleflere yönelik eğitim programına, kanuna ilişkin spesifik dersler dahil etmiştir. Müfettişler, hâkimler, savcılar ve mükellefler için eğitim faaliyetleri yürütmeye de devam etmektedir. MASAK'ın kapasitesinin güçlendirilmesi ile yargının ve kolluk kuvvetlerinin eğitiminin devam etmesi gerekmektedir. Türkiye, Avrupa Konseyinin Suç Gelirlerinin Aklanması, Araştırılması, El Konması ve Müsaderesi ile Terörizmin Finansmanı Hakkındaki Sözleşmeyi (CETS 198) 2007'de imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır.

Sonuç

Kara paranın aklanması ile mücadelede AB müktesebatı ile uyum konusunda ilerleme kaydedilmiştir fakat terörizmin finansmanı ile mücadeleye yönelik yasal çerçeve hâlâ tamamlanmamıştır. AB müktesebatı ile uyumun hâlâ tamamlanmamış olduğu alanlar olan sermaye hareketleri ve ödemeler ile ödeme sistemlerinde ilerleme kaydedilmemiştir. Yabancıların taşınmaz edinmesinin önünde hâlâ engeller vardır. AB menşeli doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki kısıtlamalar da dâhil olmak üzere, sektörel kısıtlamalar devam etmektedir.

4.5. Fası 5: Kamu Alımları

Genel ilkeler bakımından ilerleme kaydedilmemiştir. Yerli istekliler lehine % 15 fiyat avantajının yaygın kullanımı devam etmektedir. Yerli istekliler lehine hüküm, 2009'daki %18'lik oranla karşılaştırıldığında, eşik değerin üzerindeki toplam sözleşme bedelinin %24'üne uygulanmıştır. İstisnalar kapsamında yapılan ihale sözleşmelerinin sayısında ve doğrudan alımlarda kayda değer bir artış olmuştur. Toplamda, ihale sözleşmelerinin %28'i ve toplam sözleşme değerinin %12'si Kamu İhale Kanunu'nda yer alan ihale usullerine tabi olmamıştır. Alternatif ihale usullerinin kullanım sıklığını azaltmak için mevzuatın gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu alandaki çalışmalar, nispeten ileri düzeydedir.

İhalelerin sonuçlandırılması ile ilgili olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Şeffaflığın artırılması ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi amacıyla Şubat 2010'da kabul edilen

strateji, kamu alımlarıyla ilgili faaliyetlerde bütünlüğün geliştirilmesi yönünde atılan olumlu bir adımdır. Kamu İhale Kurumu, Ocak 2010'da, ihaleci idarelere danışmanlık hizmeti sağlamak üzere bir çağrı merkezi kurmuştur. Mayıs 2010'da, mal alımı, hizmet alımı ve yapım işleri ihalelerine ilişkin kapsamlı kılavuzlar yayımlanmıştır.

Türkiye'nin kamu ihale mevzuatı, çeşitli açılardan AB mevzuatıyla farklılık göstermeye devam etmektedir. Türkiye, AB müktesebatına aykırı olan istisnaları kaldırmamış ve mevzuatını veya mevzuatının kapsamını, başta su, enerji, ulaştırma ve posta sektörlerinde faaliyet gösteren kuruluşların alımları ile imtiyazlar ve kamu-özel işbirliği olmak üzere daha uyumlu hale getirmemiştir. Klasik sektörler ve su, enerji, ulaştırma ve posta sektörlerinde faaliyet gösteren kuruluşların alımları hâlâ aynı kamu ihale usullerine tabidirler. Uyumlu bir yasal çerçeve olmaması nedeniyle, kamu-özel sektör işbirliği ve imtiyazların verilmesinde şeffaflık bulunmamaktadır. Bu alandaki çalışmalar çok ileri düzeyde değildir.

Türkiye, kamu ihaleleri alanında tam uyum sağlanması yolunda önemli aşamaları da içeren AB mevzuatına uyum stratejisini hazırlamıştır. Stratejinin artık kabul edilmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Kamu İhale Kurumu ve Devlet Planlama Teşkilatı'nda gerekli idari kapasite bulunmaktadır. Maliye Bakanlığı politika oluşturulmasını koordine etmektedir ve kanunla onaylanan uygulayıcı role sahiptir. Kamu ihaleleri alanındaki reformların daha iyi koordine edilmesi amacıyla, 2009 yılında Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü bünyesinde bir *ad-hoc* birim kurulmuştur. Ancak, idari ve operasyonel kapasitenin daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir. Piyasanın işleyişi ve diğer taraflarla (idareler ve istekliler) rekabet birçok sektörde yeterli seviyededir. Bu alandaki çalışmalar çok ileri düzeydedir.

Şikâyetlerin incelenmesi Direktifine uyum ile ilgili olarak ilerleme kaydedilmemiştir. Memnun olmayan ihaleciler tarafından yapılan şikâyetlerin sayısı 2008'e kıyasla 2009'da % 47 oranında azalmıştır. Kamu İhale Kurulu, bir karara varmak ve bunu internet sitesinde yayımlamak için en fazla 20 takvim gününe sahiptir. Türkiye'nin inceleme usullerine ilişkin mevzuatını AB müktesebatıyla uyumlu hale getirmesi ve idari kapasitesi ile uygulama mekanizmalarını güçlendirmesi gerekmektedir. Bu alandaki çalışmalar nispeten ileri düzeydedir.

Sonuç

Bu fasılda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Kurumsal yapı ve idari kapasite ileri düzeydedir. Takvime bağlı bir eylem planını da içeren taslak uyum stratejisinin kabul edilmesi gerekmektedir. Türkiye, başta altyapı hizmetleri, imtiyazlar ve kamu-özel sektör işbirliği olmak üzere mevzuatının kapsamını AB müktesebatıyla uyumlu hale getirmemiştir.

4.6. Fası 6: Şirketler Hukuku

Şirketler hukuku alanında çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Uzun süredir bekleyen Türk Ticaret Kanunu'nun (TTK) ve Türk Ticaret Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun'un kabul edilmesi yönünde bir ilerleme kaydedilmemiştir. TTK kabul edilmeden şirket bilgilerinin elektronik ortamda açıklanması veya bu bilgilere elektronik ortamda ulaşılması mümkün değildir. Şirketlerin elektronik ortamda tescilleri de uygulamaya konmamıştır. Diğer kanun taslaklarının kabulü, TTK'nın yürürlüğe girmesine bağlıdır.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), çağrı yoluyla ortaklık paylarının toplanması ilkelerine ilişkin bir tebliğ yayımlamıştır. Özellikle, bir şirketin kontrolü kavramı, sermaye piyasası mevzuatında ilk kez tanımlanmıştır. Direktifle uyumlu olarak, teklif fiyatının belirlenmesi, zorunlu teklifler, gönüllü teklifler ve kamunun aydınlatılmasına ilişkin yeni kurallar getirilmiştir.

SPK, şeffaflığı artırmak amacıyla, birleşme esaslarına ilişkin tebliğinde ilave değişiklikler yapmıştır. Bir şirketin, hisselerinin % 95 ya da daha fazlasına sahip olan diğer bir şirket tarafından devralınması durumunda basitleştirilmiş bir usul uygulanacaktır. Birleşmelere ilişkin kamuyu aydınlatma belgesinin elektronik olarak yayımlanması gerekecektir.

Türkiye, sermaye piyasasında finansal raporlamaya ilişkin kanununu değiştirmiştir. Bunun neticesinde şirketler, yıllık ve ara finansal raporlarını internet sitelerinde yayımlamak ve bunları beş yıl süreyle kamuya açık tutmak zorundadırlar.

Muhasebe konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK), Uluslararası Muhasebe Standartları (IAS) konusunda birçok standart, yorum ve revizyon yayımlamıştır. Standartlar, borsaya kote 600 şirkete uygulanmaktadır. TMSK çalışanları için ihtisas eğitimi düzenlenmiştir.

Denetleme konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. SPK, sermaye piyasasında bağımsız denetim standartları hakkında bir tebliğ yayımlamıştır. Ayrıca SPK, bağımsız denetim lisansının “sürekli iptaline” ilişkin yaptırımını “en az iki yıl iptal” olarak değiştirmiştir. İki yılın ardından, bağımsız denetim kuruluşu yaptırımının kaldırılması için başvurabilir.

Bağımsız denetim kuruluşlarına ilişkin veritabanı, yıllık ve konsolide hesapların bağımsız denetimine ilişkin Direktif ile kısmen uyumlu olarak kamuya açılmıştır. SPK, denetim kuruluşlarına yönelik kalite kontrollerini hızlandırmış ve uluslararası örgütlerle işbirliğini artırmak amacıyla Uluslararası Bağımsız Denetim Düzenleyicileri Forumuna katılmıştır. Denetlemeye yönelik düzenleyici bir çerçeve bulunmamaktadır. Bağımsız denetçiler ve denetim kuruluşlarına ilişkin kamu gözetim kurumu henüz kurulmamıştır.

Sonuç

Genel olarak, Rapor döneminde bu fasılda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Yeni Ticaret Kanunu henüz kabul edilmemiştir. TMSK'nın idari kapasitesinin daha fazla güçlendirilmesi gerekmektedir. Denetlemeye ilişkin yasal ve kurumsal çerçeve henüz bulunmamaktadır.

4.7. Fası 7: Fikri Mülkiyet Hukuku

Telif hakları ve bağlantılı haklar konusunda, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü elektronik hizmetlerini geliştirmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, polis, yargı ve denetim komisyonları tarafından ortaklaşa düzenlenen eğitim neticesinde telif hakları birimleri arasındaki koordinasyon ve işbirliği daha da gelişmiştir. Polisin, denetim komisyonlarına katılmasının ardından fiziki korsanlık azalmıştır. Ancak, İstanbul, Ankara ve İzmir dışındaki şehirlerde, kolluk birimleri açısından mevzuata yönelik ortak bir anlayışın olmaması ve bandrollemeye ilişkin kuralların zor anlaşılır olması nedeniyle, korsan ürünlere karşı resen baskın yapılması çok zordur. Korsanlıkla mücadeleye ilişkin kural ve usullerin basitleştirilmesi gerekmektedir. Özellikle, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda değişiklik öngören paketin kabul edilmesi çok önemlidir.

Sınai mülkiyet hakları konusunda hukuki çerçeve bakımından ilerleme kaydedilmemiştir. Türk Patent Enstitüsü (TPE) ve sınai mülkiyet hakkı sahipleri arasında yapıcı ve yapılandırılmış bir diyalog kurulmalıdır. Kötü niyetli tescil ve benzer markalar ve endüstriyel tasarımlara ilişkin sorunlar hâlâ çözülememiştir. Yeniden İnceleme ve Değerlendirme Kurulunun daha fazla uzman hukukçuya ihtiyacı vardır. Patent biriminin araştırma ve inceleme kapasitenin geliştirilmesi gerekmektedir. TPE tarafından diğer paydaşlarla istişare halinde hazırlanan, caydırıcı cezai

hükümler de dâhil olmak üzere, endüstriyel tasarım, patent ve coğrafi işaret haklarını düzenleyen kanun tasarılarının, yeni mevzuatın kabul edilmesine ilişkin süre 10 Haziran 2010 tarihinde sona erdiğinden, TBMM tarafından ivedilikle kabul edilmesi gerekmektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin marka ihlallerine ilişkin cezai hükümlerini iptal eden kararını takiben, Türkiye yeni bir Marka Kanunu kabul etmiştir. Yargıtay, Anayasa Mahkemesi'nin bu kararına dayanarak, söz konusu Kanun Hükmünde Kararname'nin yürürlükten kaldırılan cezai hükümleri kapsamına giren davalının tüm suçlamalardan beraat etmesi gerektiğine karar vermiştir. Ayrıca, el konulan taklit malların, artık suç konusu oluşturmadıkları için davalıya iade edilmesi gerekmektedir. Bunun neticesinde, çok sayıda taklit mal Türk piyasasına ve muhtemelen diğer piyasalara yeniden girme imkanı bulmuştur. Türkiye bu olumsuz gelişmeyi önlemek için zamanında harekete geçmemiştir. Yargıtay, Türk Ticaret Kanunu'nun haksız rekabete ilişkin hükümlerinin marka davalarına uygulanamayacağına da karar vermiştir. Yargıtay'ın bu kararı, Türkiye'deki marka haklarıyla ilgili cezai uygulamalar bakımından olumsuz bir diğer gelişmedir.

Uygulamaya ilişkin olarak, üst düzey temsilcilerden oluşan bakanlıklar arası Fikri ve Sınâî Mülkiyet Hakları Koordinasyon Kurulu, AB ve Türkiye arasındaki diyaloga yönelik bir platform olarak bir fikri mülkiyet hakları çalışma grubu kurmayı nihayet kabul etmiştir. Fikri mülkiyet hakkı konularına yönelik böyle bir diyalogun kurulması ve bu diyaloga Türkiye'nin başarılı bir şekilde dahil olması, bu fasıldaki katılım müzakereleri için kilit unsurdur.

Gümrük birimlerinin bilgi teknolojileri (BT) sistemi tamamen merkezileştirilmiştir. Fikri mülkiyet hakkı ihlallerine ilişkin bir şikâyet, tüm gümrük noktalarında taklit mallara el koyulması için yeterli olacaktır. Ancak, taklit ve korsan mallara karşı gümrük kontrolleri hâlâ beklenen düzeyde değildir ve kontroller ve el koymalar hakkında net veri bulunmamaktadır.

Fikri mülkiyet haklarıyla ilgili cezai uygulamaların bir parçası olarak Türk polis gücü, Rapor döneminde korsanlık ve sahtecilikle mücadele konusunda başarılı operasyonlarını sürdürmüştür. Ancak, suçluların teknik takibi söz konusu olmadığı ve organize suçlarla mücadeleye yönelik gerekli araçlar kullanılmadığı için korsanlık ve sahtecilik hâlâ yaygındır.

Fikri mülkiyet hakları ihlallerine karşı, özellikle patent davalarında, ihtiyati tedbir kararı alınması zordur. Yargı süreci çok uzundur: nihai kararın alınması ortalama üç ila dört yıl sürerken, ihtiyati tedbir kararları bazen üç ya da dört ay içinde verilmektedir. Fikri mülkiyet haklarıyla ilgili yargı kararlarına erişim çok sınırlı ve düzensizdir. İlaçlara ilişkin olarak olumsuz sonuçlanan davalarda, patent sahibi (davalı), davacının belgelerini ya da ruhsat dosyalarındaki ürünle ilgili teknik bilgiyi inceleyememektedir.

Uyuşmazlığı çözmek için hâkimin hukuki ve mesleki uzmanlığının yeterli olduğu davalarda, bazı mahkemelerde gereksiz yere bilirkişi raporları talep edilmektedir. Bu yaygın uygulama, fikri mülkiyet haklarının uygulanmasının çok uzun ve masraflı olmasına neden olmaktadır. Ayrıca, bilirkişilerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı sağlanmamıştır. Bazı patent davalarında bilirkişiler, patent verilebilirlik kriterleri konusunda yeterince bilgi sahibi değildir.

Fikri mülkiyet hakkı davalarının diğer davalardan farklı nitelik taşıması nedeniyle, fikri mülkiyet haklarının uygulanma usulleri hakkında, AB Uygulama Direktifi ile uyumlu bir kanunun kabul edilmesi gerekmektedir. Fikri mülkiyet hakkı tarafları ve kamu kurumlarının, aralarındaki koordinasyonu ve fikri mülkiyet hakkı ihlallerinin taşıdığı riskler konusundaki farkındalıklarını artırmaları gerekmektedir.

Sonuç

Genel olarak, uygulama hâlâ sorunlu olsa da, mevzuatın AB müktesebatıyla uyumu göreceli olarak yüksektir. Türkiye'nin Komisyon ile birlikte fikri mülkiyet hakları çalışma grubu kurma kararı, bu fasıldaki katılım müzakerelerinin kilit bir unsuruna ilişkin olumlu bir gelişmedir. Caydırıcı cezai yaptırımlar da dâhil, sınai mülkiyet haklarını düzenleyen, güncellenmiş önemli kanun tasarıları hâlâ kabul edilmeyi beklemektedir. Fikri mülkiyet haklarıyla ilgili kamu kurumları ve uzmanlaşmış fikri mülkiyet hakları uygulama birimleri arasında daha fazla işbirliği ve koordinasyon sağlanması çok önemlidir. Fikri mülkiyet hakkı sahipleri, fikri mülkiyet haklarına ilişkin kamusal platformlarda daha iyi temsil edilmelidir. Taklit ve korsan malların, tüketici güvenliği, kamu düzeni ve halk sağlığı bakımından oluşturduğu riskler konusunda kamunun farkındalığının artırılması da bir öncelik olmalıdır. Bu alandaki ihtisas mahkemelerinin uygulamaları arasında görülen tutarsızlıklar ve TPE ile mahkeme kararları arasındaki farklılıklar devam etmektedir ve güvenilir istatistikler hâlâ mevcut değildir.

4.8. Fası 8: Rekabet Politikası

Türkiye, **antitröst** alanında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Rekabet Kurumu iki adet tebliğ kabul etmiştir. Bu kurallar, davalının sözlü savunma toplantılarına, dava dosyalarına erişim haklarına ve ticari sırların korunmasına dair kuralları ortaya koymaktadır. Rekabet Kurumu ile Kamu İhale Kurumu, kamu ihalelerindeki rekabet ihlallerini ele almak için bilgi değişimini ve işbirliğini kolaylaştıran bir protokol imzalamıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin, yatay işbirliği anlaşmalarına ve *de minimis* kurallarına ilişkin AB müktesebatını aktarması gerekmektedir. Ayrıca, Türk Rekabet Kanunu, pazar payları %20'nin altında olan banka birleşmeleri ile alımlarına uygulanmamaktadır.

Rekabet Kurumu'nun toplam idari kapasitesi yüksektir. Söz konusu Kurum, tatmin edici düzeyde idari ve operasyonel bağımsızlığa sahiptir ve personeli için yüksek seviyede eğitim düzenlemeyi sağlamayı taahhüt eder. Kurum, rekabet kurallarının uygulanmasına yönelik olarak çok iyi uygulama geçmişine sahiptir.

Kamu teşebbüsleri ile münhasır ve özel haklara sahip olan teşebbüslere ilişkin kuralların uyumlaştırılmasına yönelik ilerleme kaydedilmemiştir.

Devlet yardımı alanında iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Devlet Yardımlarının İzlenmesine ve Denetlenmesi Hakkında Kanun kabul edilmiştir. Bu Kanunla, ayrıca bu görevin yerine getirilmesi için Hazine Müsteşarlığı bünyesindeki kurumsal bir yapı ile desteklenen yetkin bir otoritenin kurulması kabul edilmiştir. Bu birimlerin mümkün olduğu kadar kısa sürede operasyonel olmaları gerekmektedir. Kanun, Türkiye'nin Gümrük Birliği yükümlülüklerine uygun şekilde, yardım planlarının bildirimini ve izlenmesine ilişkin hükümler içermektedir. Hizmetler sektörü Kanunun kapsamı dışındadır.

2009 yılında, Türkiye, ülkenin en az gelişmiş bölgelerini hedefleyen bir teşvik paketini kabul etmiştir. Bu paketin bazı kısımları henüz Gümrük Birliği kuralları ile uyumlaştırılmamıştır.

Çelik sektörüne yapılan devlet yardımına ilişkin olarak çok kısıtlı ilerleme kaydedilmiştir. 2001 ve 2006 yılları arasında bu sektörün desteklenmesine yönelik devlet uygulamalarının nihai olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ulaştırma veya enerji sektöründe devlet yardımını düzenleyecek kurumların veya yasal bir çerçevenin oluşturulmasında ilerleme kaydedilmemiştir.

Sonuç

Antitröst ve birleşme kontrolü alanında, Türkiye yüksek seviyede bir uyum düzeyine sahiptir. Türkiye rekabet kurallarını etkili bir şekilde uygulamaktadır. Rekabet Kurumu tatmin edici düzeyde bir idari ve operasyonel bağımsızlığa sahip olmaya devam etmektedir. Devlet yardımı

alanında iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. İzleme otoritesi oluşturan Devlet Yardımı Kanunu kabul edilmiştir. Türkiye'nin, devlet yardımlarını, Gümrük Birliği ve AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması şartlarına uygun hale getirmesi beklenmektedir.

4.9. Fası 9: Mali Hizmetler

Bankalar ve mali gruplar alanlarında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Kurumlar, küresel krizin bankacılık sektörü ile bilançoları üzerindeki olumsuz etkilerini yumuşatmak amacıyla yeni tedbirler almışlardır. Türkiye Merkez Bankası ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) rezerv ve likidite şartlarına bazı esneklikler getirmişlerdir. BDDK, Lübnan Bankacılık Kontrol Komisyonu ve Ukrayna Merkez Bankası ile Mutabakat Zabitleri imzalamış, böylece bu tür anlaşmaların toplam sayısı 21'e yükselmiştir. BDDK, risk esaslı denetim rehberlerinin güncellenmesi ve taslak uygulama mevzuatının düzenleyici etki analizi için araştırmalar başlatılması yoluyla denetleme ve uygulama kapasitesini geliştirmiştir. BDDK, 2009 yılında Basel Bankacılık Denetim Komitesi ve Finansal İstikrar Kuruluna üye olarak kabul edilmiştir. Basel II Uzlaşısının kredi kurumları ile yatırım kuruluşlarına uygulanmasına yönelik ilerleme kaydedilmemiştir. Bankalar ve mali gruplar alanındaki mevzuat büyük ölçüde tatmin edici olmaya devam etmektedir.

Sigortacılık ve bireysel emeklilik alanlarında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Hazine Müsteşarlığı, hâlâ, gerekli görmesi halinde, motorlu araçlar zorunlu mali sorumluluk sigorta tarifelerini yeniden düzenleme hakkına sahiptir. Hazine Müsteşarlığı, maruz kaldıkları riskleri izlemek amacıyla, bütün sigortacılık şirketlerinin hizmet alımı faaliyetlerini 3 ayda bir bildirmesini zorunlu kılmıştır. Hazine Müsteşarlığı, katastrofik riskler ve sigortacılık şirketlerinin, müşterilerinin tazminat talepleri geçmişini göz önünde bulundurmaları şartına ilişkin ayrıntılı bir tebliğ yayımlamıştır. Yükümlülük karşılama yeterliliğinin hesaplanması, oldukça düşük olan motorlu araçlar, zorunlu mali sorumluluk sigortası asgari tazmin tutarları ile garanti fonunun kapsamı sigortacılık mevzuatındaki ana boşlukları teşkil etmektedir. Sonuç olarak, sigortacılık sektöründeki AB müktesebatıyla uyum kısmi kalmaya devam etmektedir.

Sigortacılık mevzuatının, Yükümlülük Karşılama II Çerçevesi ile -2009/138/AT sayılı Yükümlülük Karşılama II Direktifi ve uygulama tedbirleri- uyum çalışmaları hazırlanmaktadır.

Sigortacılık ve bireysel emeklilik sektöründe bağımsız bir düzenleyici ve denetleyici kurumun oluşturulmasına yönelik ilerleme kaydedilmemiştir.

Türkiye'nin **mali piyasa altyapısına** ilişkin yasal çerçevesi halihazırda AB müktesebatıyla büyük ölçüde uyumludur.

Menkul kıymet piyasaları ve yatırım hizmetleri konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), gayrimenkul yatırım ortaklıklarının halka arz işlemlerini kolaylaştırıcı bir tebliğ yayımlamıştır. SPK, Uluslararası Bağımsız Denetim Düzenleyicileri Forumu'na üye olmuştur. Menkul kıymetler piyasalarındaki işbirliğini geliştirmek için üst düzey koordinasyon birimi olarak Türkiye Sermaye Piyasası Danışma Konseyi kurulmuştur. Geçici bir tedbir olarak, yabancı menkul kıymetlerin İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda kotasyonu için, SPK genel bakanlık onayı almıştır. SPK, Aracılık Faaliyetleri ve Aracı Kuruluşlara İlişkin Esaslar Hakkında Tebliği değiştirmiş, böylece aracı kurum piyasasına girişi ve söz konusu piyasadan çıkışı kolaylaştırmıştır. Yatırımcı tazmin sistemleri, piyasanın kötüye kullanımı ve kolektif yatırım kuruluşları bağlamında ilerleme kaydedilmemiştir. Bununla birlikte, Finansal Araç Piyasaları Direktifi ve prospektüs şartları konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Yukarıda

atıfta bulunulduğu üzere, bankacılık ve banka dışı mali sektörde ihtiyati standartlar ve denetim standartlarının güçlendirilmesinde ilave ilerleme kaydedilmiştir.

“Mali Hizmetler”, 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihli AB Zirvesinde onaylanan Türkiye’ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

Denetleyici kurumların ilave ihtiyati tedbirler almış olmasından dolayı, mali hizmetler alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye’nin AB müktesebatına genel uyumu kısmi düzeyde kalmaya devam etmektedir.

4.10. Fasıll 10: Bilgi Toplumu ve Medya

Elektronik haberleşme ve bilgi teknolojileri alanında ilerleme kaydedilmiştir. Düzenleyici kuruluş (BTK), Kasım 2008’de 5809 sayılı Elektronik Haberleşme Kanunu’nun kabul edilmesi sonrasında, özellikle yetkilendirme, spektrum yönetimi, erişim ve arabağlantı, numaralandırma, numara taşınabilirliği, kullanım hakları ve tarifelerle ilgili olarak AB çerçevesiyle uyumlu yönetmelikler çıkarmaya devam etmiştir.

BTK, 2010-2012 için sektörün üç yıllık perspektifini ortaya koyan bir stratejik plan oluşturmuştur. BTK Kurul Kararlarının internette yayımlanması düzenleyici kuruluşun şeffaflığı ve hesap verebilirliği adına önemli bir gelişmedir.

Bununla birlikte, birincil mevzuat ve uygulama yönetmelikleri henüz AB müktesebatıyla tam olarak uyumlaştırılmamıştır. Yetkilendirme işlemleri, düzenleyici kuruluşa yasal belirsizliğe neden olabilecek bir takdir yetkisi tanımaktadır. Piyasa incelemesi süreci, özellikle erişim koşullarında operatörlere zaman ve nasıl yükümlülükler yükleneceği konusundaki takdir yetkisini düzenleyici kuruluşa bırakarak, yetersiz bir biçimde oluşturulmuştur. Ayrıca, Çerçeve Yasa, düzenleyici kuruluşun şeffaflığının ve bağımsızlığının temin edilmesi için gereken koşulları ve ortamı sağlamamaktadır. Bu fasılda katılım müzakereleri için en önemli hususlardan biri de budur. Evrensel hizmet yükümlülüklerinin uygulanması AB Direktifi’yle büyük farklılıklar göstermeye devam etmektedir.

Alternatif operatörlerin toplam geliri, telekomünikasyon sektörünün toplam gelirinin % 14’ünü oluşturmaktadır. Sabit hatlı telefon hizmetleri rekabete açılmıştır. Bununla birlikte, alternatif operatörlerin payı sınırlı kalmıştır. Sabit hatlarda numara taşınabilirliği konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Sanal mobil ağ operatörü hizmetlerinin yetkilendirilmesi ve geniş bant kablosuz erişim hizmeti operatörlerinin yetkilendirilmesi hakkında uygulama yönetmeliğinin yayımlanması beklenmektedir. Operatörlerden alınan iletişim ücretleri yüksek olmaya devam etmiştir.

Bilgi toplumu hizmetlerine ilişkin olarak, yasal uyum bakımından sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, şartlı erişime dayanan veya şartlı erişimi içeren hizmetlerin hukuki korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesine taraf değildir. Elektronik İmza Kanunu, hâlâ AB Direktifi’ne önemli aykırılıklar içermektedir. İnternet içeriği ve internet sağlayıcılarının çalışma koşulları hakkındaki kanunun, ifade özgürlüğünü koruyan uluslararası standartlarla uyumlu olmadığı ve vatandaşların internet erişimiyle ilgili haklarını kısıtlayabileceği anlaşılmaktadır. (*Bkz. İfade Özgürlüğü*)

Görsel işitsel politika konusunda, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Kasım 2009'da özel yayıncılar için zaman sınırlamasını kaldıran ve Türkçe dışındaki dillerde 24 saat yayın yapılmasına izin veren bir yönetmeliği kabul etmiştir. Bu Yönetmelik ayrıca altyazılı/ardıl çeviri zorunluluğunu kaldırmış ve böylece canlı yayınların önünü açmıştır. Çocuklar için eğitim ve dil eğitim programlarına ilişkin kısıtlamalar da kaldırılmıştır. Sonuç olarak, Türkçe dışındaki dillerde yayın yapan radyo ve TV kanalı sayısı 15'e yükselmiştir (5 TV kanalı ve 10 radyo kanalı) ve bu kanalların hepsi bölgesel yayın yapmaktadır.

Yayıncılarla istişare forumu, düzenli olmamakla birlikte, devam etmiştir. RTÜK Kırmançı ve Zazaca konuşan yeni personel alımıyla izleme kapasitesini güçlendirmiştir. Ancak, şimdilik, bütün yerel TV ve radyo yayınlarının izlenmesi, 1998 yılında imzalanan ve 2006 yılında değiştirilen protokol doğrultusunda bölge emniyet Amirliği izleme birimlerinin katkılarıyla yürütülmektedir.

TRT, Ocak 2010'dan beri 7 gün 24 saat Türkçe canlı yayın yapan Euronews'e hissedar oldu. Euronews Türkçe, TRT vasıtasıyla tüm Türkiye'ye yayın yapmaktadır ve tüm dağıtım ağlarında mevcuttur. Ayrıca, TRT2 Euronews programlarını kullanmaktadır ve Türk internet hizmeti de Euronews programlarının isteğe bağlı olarak izlenmesine imkan vermektedir.

Bununla birlikte, AB müktesebatına uyum açısından gelişme kaydedilmemiştir. Medya mevzuatı Görsel İşitsel Medya Hizmetleri Direktifiyle uyumlu değildir. Mayıs 2010'da direktifin uygulanmasını hedefleyen kanun taslağı TBMM'ye sunulmuştur. RTÜK frekans tahsillerini hâlâ yenilememiştir ve yayıncılar *fili* temelde karasal frekansları kullanmaya devam etmişlerdir. Lisanslamada yaşanan kilitlenme, yayıncılık sektörüne zarar vermeye ve hem telekomünikasyon hizmetlerinde hem de televizyon ve radyo yayınlarında sınır-ötesini kapsayan, parazit gibi teknik sorunlara neden olmaya devam etmektedir. Komisyonun üye devletler için belirlediği hedefe uygun olarak 2009 yılında Türkiye dijital yayına geçiş için bir yol haritası kabul etmiştir ve dijital yayına geçiş bu sorunu çözecektir.

Yayıncılara uygulanan yaptırımlar ve yayıncılık yasasının bazı maddelerinin yorumlanması kaygıya yol açmıştır. RTÜK, Haziran ayında, Ermeni meselesi hakkında konuşan bir yazarın sözleri için kanala yayın yasağı getirmiştir ve bu da düzenleyiciye göre eleştiri sınırlarını aşmıştır.

Sonuç

Türkiye, elektronik haberleşme ve bilgi teknolojileri konusunda Türk mevzuatının AB düzenleyici çerçevesine uyumu açısından ilerleme kaydetmiştir. Ancak, birincil mevzuat ve uygulayıcı yönetmelikler henüz AB müktesebatıyla tam uyumlu değildir. Pazar gelişiminde, özellikle geniş bant internet pazarında, bazı engeller devam etmektedir. Sektördeki rekabeti artırmak için, düzenleyici otoritelerin bağımsızlığının ve etkinliğinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bilgi toplumu hizmetleri ve görsel-işitsel politika konusunda çok sınırlı ilerleme sağlanmıştır ve mevzuat uyumu konusunda erken aşamadır. Bilgi toplumu ve medya alanında, Türkiye yönetmeliklerin uygulanması ve daha fazla ilerleme için çabalarına devam etmelidir.

4.11. Fası 11: Tarım ve Kırsal Kalkınma

Ortak Tarım Politikası (OTP) alanında mevzuat uyumu bakımından sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, OTP'yi uygulamak için gerekli idari yapıları geliştirmede önemli bir

aşama olan Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın (TKB) yeniden yapılandırılmasına yönelik bir yasayı henüz kabul etmemiştir.

Yatay konulara ilişkin ilerleme, bu fasıldaki katılım müzakereleri bakımından kilit unsur olan entegre idare ve kontrol sistemine (IACS) yönelik hazırlıklarla sınırlı kalmıştır. Arazi parseli tanımlama sistemi (LPIS) ve çiftçi kayıt sistemi stratejisi Türk makamları tarafından kabul edilmiştir. Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (ÇMVA) konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Fasıldaki katılım müzakereleri bakımından diğer kilit unsur olan tarım istatistikleri konusunda, TKB ve Türkiye İstatistik Kurumu arasındaki işbirliğini geliştirmek üzere bir protokol imzalanmıştır. Ancak, benimsenen bir stratejinin bulunmaması eksiklik olarak devam etmektedir.

Bu fasıldaki katılım müzakereleri bakımından diğer bir kilit unsur olan Türk tarım politikasının OTP ile uyumu konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Üretimle ilişkili doğrudan destekler Türkiye'nin tarım sektörünün temel destek türü olmaya devam etmektedir. Türkiye, destekleme politikasının gelecekteki OTP ile entegrasyona uyum sağlamasını amaçlayan bir strateji geliştirmektedir fakat raporlama döneminde önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. 2010 yılı tarım bütçesi konusunda, fındığa yönelik önceki devlet müdahalesi tedbirlerinin yerine, bu ürünün üretimi için arazi esaslı ödemelerde önemli bir artış olmuştur. Sığır, koyun ve keçi başına yapılan ödemelerle ilgili uygulama yönetmeliğinin kabul edilmesi, mevcut OTP tedbirleriyle bir dereceye kadar uyum göstermektedir.

Bir önceki yılda tüketici et fiyatlarındaki kayda değer artışın ardından, Hükümet, canlı sığır ve sığır eti üzerindeki ithalat yasağının kısmen kaldırılmasını kabul etmiştir. Bu durum, uzun süren bir sorunun çözülmesi konusundaki ilerlemenin göstergesidir. Ancak, Türkiye, özellikle Üye Devletlerin büyük bir çoğunluğundan canlı hayvan ithalatına izin vermeyerek, tarım ürünleriyle ilgili ticaret anlaşması çerçevesindeki ikili yükümlülüklerini ihlal etmeye devam etmektedir. Canlı sığır ve sığır eti üzerindeki yasağın tamamen kaldırılması, bu fasıldaki katılım müzakereleri bakımından önemli bir unsur olmaya devam etmektedir.

Ortak piyasa düzenleri konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Kırsal kalkınmaya ilişkin olarak, IPARD'ın (Katılım Öncesi Mali Araç-Kırsal Kalkınma Bileşeni) uygulanmasına yönelik detaylı kuralları ortaya koyan sektörel anlaşma imzalanmış ve onaylanmıştır. Bu fasıldaki katılım müzakereleri bakımından kilit bir unsur olan IPARD Ajansı'nın akreditasyonu ve personelin istihdam ve eğitimine ilişkin olarak ilerleme kaydedilmiştir. 2009 yılının başında yapılması planlanan IPARD'la ilgili yapıların ulusal akreditasyonu işlemi Temmuz 2010'da tamamlanmıştır. IPARD programının uygulanmasının başlayabilmesi ve Türkiye'ye yetki devri yapılabilmesinden önce, bu yapıların IPARD akreditasyon kriterleri ile uyumluluğuna ilişkin ilave kontrollerin Avrupa Komisyonu tarafından yapılması gerekmektedir. Yönetim otoritesi ve IPARD Ajansı'nın, hazmetme kapasitesinin iyi düzeyde olmasını sağlamaya ve IPARD fonlarının kaybının önlenmesine yönelik olarak hâlâ önemli çaba göstermesi gerekmektedir. AB'nin Türkiye'ye yönelik IPARD desteğini tamamlayıcı nitelikte olan bir ulusal kırsal kalkınma planının kabul edilmiş olmasıyla bu alanda ilerleme kaydedilmiştir.

Kalite politikası ve **organik tarım** konusunda, yalnızca sınırlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Kalite politikası konusunda, coğrafi işaretlerin korunmasına ilişkin yeni bir kanun kabul edilmiştir. Organik tarım konusunda, Türkiye, sertifikasyon ve kontrol sistemini geliştirmeye yönelik ilave tedbirler almıştır.

“Tarım ve Kırsal Kalkınma”, 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan

Türkiye'ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

AB müktesebatına uyuma yönelik sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Geçmiş yıllarda raporlanan önemli düzeydeki ters yönde gelişen eğilimi takiben, tarımsal destek politikaları, oldukça önemsiz sayılabilecek düzeyde OTP'ye geçiş eğilimi göstermiştir. Entegre idare ve kontrol sisteminin geliştirilmesine yönelik ilk adımlar atılmıştır. Sığır türü ürünlerinin ticareti önündeki haksız teknik engellerin tam olarak kaldırılmamış olması ve Katılım Öncesi Mali Araç-Kırsal Kalkınma Bileşeninin kullanımına yönelik yapıların akreditasyonu konusunda devam eden gecikmeler önemli eksiklikler olarak göze çarpmaktadır. Aynı şekilde, tarım istatistikleri, çiftlik muhasebe veri ağı, kalite politikası ve organik tarım konularında da daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir.

4.12. Fasıll 12: Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığı Politikası

Gıda güvenliği konusundaki AB müktesebatının iç hukuka aktarılması ve uygulanması konusunda önemli derecede ilerleme kaydedilmiştir. Veterinerlik Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Çerçeve Kanunu kabul edilmiştir. Türkiye, ayrıca müktesebatın iç hukuka aktarılması, uygulanması ve yerine getirilmesi için detaylı bir strateji hazırlamıştır.

Veterinerlik politikası konusunda, AB müktesebatının iç hukuka aktarılması ve uygulanmasında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. İthalat kontrol sistemlerine ilişkin mevzuat uyumu hâlâ tamamlanmamıştır. Üç kara ve iki deniz limanı SKN'sinin yapımı tamamlanmıştır, ancak bunlar henüz tam olarak faaliyete geçmemiştir. Atatürk havalimanından Sabiha Gökçen havalimanına yapılan sevkiyatların yönlendirilmesine ilişkin sorunlar hâlâ çözülmemiştir ve İstanbul'da yer alan Sabiha Gökçen havalimanı SKN'sı hâlâ tam olarak faaliyete geçmemiştir.

Türkiye'nin, sığır türü hayvanların kimliklendirilmesi ve hareketlerinin kaydı sisteminin, AB müktesebatıyla tam uyumlu hale getirilmesine yönelik çabaları devam etmiştir. Sistem, işletmelere giren ve buralardan çıkan hayvanların hareket bildirimlerinin etkin çapraz kontrolüne imkan verecek şekilde etkili bir denetime izin vermek üzere güçlendirilmiştir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın idari kapasitesi, bilgilendirme ve personel ile paydaşların eğitim faaliyetleri gibi yollarla geliştirilmiştir. Koyun ve keçi türü hayvanların kimliklendirilmesi ve kayıt altına alınması uygulamasına tüm ülke çapında başlanmıştır. Hayvanların kimliklendirilmesi ve kayıt altına alınması sisteminin uygulanması bu fasılda katılım müzakereleri için kilit bir unsurdur. Türkiye, ev ve süs hayvanlarına yönelik ticari hareketlerin kontrolü konusunda hiçbir ilerleme kaydetmemiştir.

Türkiye'nin hayvan hastalıkları ile mücadele alanındaki çabaları devam etmiştir, bu konudaki temel odak noktası hâlâ Şap hastalığıdır. Ancak, hâlâ Şap hastalığına ilişkin bir acil durum planı oluşturulmamıştır ve Şap hastalığının kontrolüne ilişkin düzenleme yürürlüğe girmemiştir. Türkiye'nin Şap hastalığına yönelik yoğun aşılama programı ile Trakya ve Anadolu arasındaki hayvan hareketlerini düzenleyen sıkı tedbirleri uygulamaya konmuştur. Buna karşın, Şap vakalarının sayısı Anadolu'da önemli derecede artmaktadır. Trakya, Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü tarafından (DHSÖ) tarafından aşılama suretiyle Şap hastalığından arı bölge olarak tanınmıştır. Kuduz hastalığının kontrolüne ilişkin düzenleme hâlâ yürürlüğe girmemiştir. Rapor döneminde, kuş gribi vakası görülmemiştir ve TKB bu konuda farkındalık yaratma kampanyalarına ve tatbikatlara devam etmektedir. Türkiye, bulaşıcı süngerimsi ensefalopati

konusunda ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye, uluslararası yükümlülüklerine uygun olarak, hayvan hastalıklarını zamanında bildirmeye devam etmiştir. Hayvan hastalıklarının kontrolü ve eradikasyonu, özellikle Şap ve Bulaşıcı süngerimsi ensefalopati hastalıklarının, aynı zamanda hayvan hastalıklarının bildirimini bu fasıl için katılım müzakerelerinde anahtar unsurlardır.

Ulusal kalıntı izleme planının uygulanması ve izlenmesi ile veteriner tıbbi ürünlerin kontrolüne yönelik usuller geliştirilmiştir. Bununla birlikte, laboratuvar eksikliği ile tüm maddelerin ilavesine dair gelişme kaydedilmemiştir.

Veterinerlik denetimleri ve kontrollerinin finansmanına ilişkin mevcut sistem AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Canlı hayvanlar ile hayvan ürünlerinin ithal şartlarını AB kurallarıyla uyumlu hale getirmek yönünde ilerleme kaydedilmemiştir. Fiili sığır eti yasağı kısmen kaldırılmıştır (*ayrıca bkz. Fasıl 11*). Türkiye, zootekni konularında veya hayvan refahı konusunda ilerleme kaydetmemiştir. Hayvan refahı, bu fasıldaki katılım müzakerelerinin kilit faktörüdür.

Gıda ve yem ve hayvansal yan ürünlerinin piyasaya arzı konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Bu fasılın müzakereleri açısından kilit unsur olan hijyen paketi henüz iç hukuka aktarılmamıştır. Hijyen rehberleri hazırlanmış ve bazı sektörlerde uygulanmasına başlanmıştır. Risk esaslı denetimler ve kontroller uygulanmaktadır. Gıda güvenliği bilgi ağı sistemi kısmen faaliyete geçmiştir. Ulusal Gıda ve Yem Acil Uyarı Sistemi geliştirilmiştir. Aflatoksin ve bazı pestisit kalıntıları başta olmak üzere alınan bildirimlerin sayısı yüksek olmaya devam etmiştir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığının yeniden yapılandırılmasına ilişkin Yasa kabul edilmemiştir. Yoğun eğitim programları, idari kapasitede ilerlemeler sağlamıştır. Yıllık denetim ve izleme programları uygulanmıştır. Tarımsal gıda ve hayvansal yan ürün işletmelerinin sınıflandırılması AB müktesebatıyla uyumlu şekilde tamamlanmıştır. Bununla birlikte, söz konusu işletmeleri AB gerekliliklerine uygun hale getirmek yönünde kayda değer bir eylemde bulunulmamıştır. Bu durum, bu fasıldaki katılım müzakerelerinin kilit faktörünü teşkil etmektedir.

Gıda Güvenliği kurallarıyla ilgili olarak, etiketleme, sunum ve reklam; gıda katkı maddeleri ve saflık kriterleri; ekstraksiyon çözücüler; hızlı dondurulmuş gıda maddeleri; özel beslenme amaçlı gıdalar; ışınlanmış gıdalar ve mineral sulara ilişkin mevzuata uyum ve uygulamada daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. Bulaşanlar ile ilgili olarak, bazı gıda maddelerinde dioksin ve dioksin benzeri PCB'lerin düzeylerinin resmi kontrolü için numune alma ve analiz yöntemlerine ilişkin bir tebliği yürürlüğe girmiştir.

Türkiye, aroma maddeleri, gıda takviyeleri ve yeni gıdalar konusunda iç hukuka aktarımını henüz tamamlamamıştır. Biyogüvenlik Kanunu ve iki uygulama yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Ancak bu konuda hâlâ daha fazla uyum gerekmektedir. Gıda ile temas eden malzemeler konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Gıda Maddeleri ile Temasta Bulunan Rejenere Selüloz Filmlerden Yapılmış Madde ve Malzemeler ile ilgili düzenleme yürürlüğe girmiştir.

Yem için özel kurallar konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Bitki sağlığı politikasında, temel odak noktası bitki koruma ürünleri olmak üzere, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bitki koruma ürünlerinin reçeteli satışı, sertifikasyon ve kullanımı ile ilgili eğitim seminerleri sağlanarak bu alandaki kontrol sistemi daha fazla güçlendirilmiştir. Yasaklanan aktif maddeler ile ilgili olarak daha fazla uyum sağlanmıştır. Bazı pestisidlerin, örneğin, armutta amitraz, biber, domates ve salatalıklarda okzamil kullanımı yasaklanmıştır. Bitki sağlığı tedbiri olarak, Ahşap Ambalaj_Malzemelerinin_İşaretilendirilmesi Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Pilot düzeyde bir bitki pasaportu sisteminin uygulanmasına henüz başlanmamıştır.

Tohum ve çoğaltım materyalleri alanındaki ilerleme hâlâ çok sınırlıdır. Çeşit kaydı ve tohumluk sertifikasyonu yazılım sistemi halen faaliyete geçmemiştir. Uluslararası bitki sağlığı anlaşmalarının uygulanması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Sonuç

Bu faslın katılım müzakerelerine yönelik tüm kilit unsurlarda ilerleme kaydedilmiştir. Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Çerçeve Kanunu, Türkiye'nin gıda güvenliği, veterinerlik ve bitki sağlığı politikası alanında uyumlaştırma sürecine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Ancak, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılması henüz gerçekleşmemiştir. Tam bir uyum stratejisinin benimsenmesi, bu alanda ilgili AB müktesebatının iç hukuka aktarılması ve uygulanmasını kolaylaştırması gerekmektedir. Ancak, uyum süreci için halen daha fazla çaba gerekmektedir.

4.13. Fası 13: Balıkçılık

Balıkçılık alanındaki AB müktesebatına uyum sağlanması bakımından önemli ilerleme kaydedilmemiştir. Yeniden düzenlenen Su Ürünleri Kanunu ile Tarım ve Köyişleri Bakanlığının yeniden yapılandırılması Kanunu henüz kabul edilmemiştir.

Kaynak ve filo yönetimi alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Su Ürünleri Bilgi Sistemi (SÜBİS), balıkçılık tekneleri, ticari balıkçılar ve özel avlanma izinlerinin kayıtlarının tutulması ve mavi yüzgeçli ton balığının (BFT), beyaz kum midyesi kota tahsisatlarının ve hamsi avcılığının izlenmesini de kapsayacak şekilde iyileştirilmiştir. Av ve karaya çıkış verilerinin toplanması konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir.

Türkiye, iki yeni balıkçılık liman ofisinin inşaatını ve donanımını tamamlayarak, bunların toplam sayısını 36'ya çıkartmıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığının idari kapasitesi konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, stok değerlendirme ve veri toplama işlemleri için teknik kapasitenin oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Denetim ve kontrol konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, yasa-dışı, bildirilmemiş veya düzenlenmemiş avlanma ile ilgili Konsey Tüzüğü'nün gerekliliklerine yönelik olarak uygulama talimatları yayımlamıştır. AB'ye ithal edilecek olan ürünler için av sertifikaları ve yeniden ihraç sertifikaları çıkarılacaktır. Su Ürünleri Bilgi Sistemi (SÜBİS) kapsamında, bu ürünler de izlenmekte ve avlanma ve satış ile ilgili veriler denetlenmektedir. 15 metreden daha uzun olan tüm teknelerde, otomatik tanımlama sistemi cihazları kullanılmaya başlanmıştır. Tüm mavi yüzgeçli ton balığı tekneleri, uydu bazlı tekne izleme sistemi ile izlenmektedir.

Balıkçılık alanında kontrol ve balık stoklarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik tedbirler konusunda daha fazla iyileştirme yapılması gerekmektedir.

Yapısal eylemler, piyasa politikası ve devlet yardımları konularında ilerleme kaydedilmemiştir.

Türkiye'nin, herhangi bir yeni **uluslararası anlaşma** akdetmemiştir ancak Uluslararası Atlantik Ton Balıklarının Koruma Komisyonu (ICCAT) kararlarının uygulanması açısından bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ruhsatlı mavi yüzgeçli ton balığı teknelerinin sayısı 57'den 18'e indirilmiş ve ICCAT tarafından Türkiye'ye ayrılan kotanın tamamının dağıtılması için bireysel bir kota sistemi uygulanmıştır. ICCAT bölgesel gözlemci planı başlatılmış ve ICCAT gözlemcileri tüm mavi yüzgeçli ton balığı çiftliklerine ve ruhsatlı teknelere gönderilmiştir. Balık avlama dönemleri, mavi

yüzgeçli ton balığı ve kılıçbalığı için ICCAT şartları ile uyumludur. Doğu ton balığına yönelik çok yıllık iyileştirme planı şartlarıyla uyum sağlanması için daha fazla çaba gerekmektedir.

“Balıkçılık”, 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan Türkiye’ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak, kaynak ve filo yönetimi ile uluslararası anlaşmaların uygulanması konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Mevzuat uyumu, idari yapılar ve yapısal eylemler, piyasa politikası ve devlet yardımları konularında daha fazla ilerleme gerekmektedir.

4.14. Fasıll 14: Taşımacılık Politikası

Karayolu taşımacılığı konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, 22 Şubat 2010 tarihinde, Tehlikeli Maddelerin Karayoluyla Uluslararası Taşınmasına İlişkin Avrupa Anlaşmasına (ADR) taraf olmuştur. Ancak, Kara Ulaştırması Genel Müdürlüğü’nün ADR’nin uygulanması için kurumsal ve teknik kapasitesi sınırlıdır. 2010 yılında, 26 tane daha ticari araçların ağırlık ve boyut denetleme istasyonu inşa edilmiştir. Ocak 2010 tarihinde, Türkiye Ulaştırma Bakanlığı’nı sayısal takograf sisteminin kurulmasından sorumlu ulusal otorite olarak yetkilendirmiştir. Ulaştırma Bakanlığı, görevlerini, bir protokol yoluyla Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)’ne devretmiştir. Uluslararası taşımacılık hizmetleri veren taşıtlarda takograf cihazlarının kullanımı ile ilgili mevzuat 21 Mayıs 2010 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve ilk kullanıcı kartı Eylül 2010 tarihinde basılmıştır. Bu yönetmelik, (AET) 3821/85 sayılı Konsey Tüzüğü ve uluslararası karayolu taşımacılığı yapan taşıt personelinin çalışması hakkındaki Avrupa Anlaşması (AETR) ile uyumludur.

Karayolu taşımacılığı konusunda, sürücülerin araç kullanma ve dinlenme saatleri ile ilgili Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yürütülen mevzuat uyumu yavaş ilerlemektedir. Özellikle, 2007 yılından sonra AB tarafından kabul edilen yeni mevzuat paketleri ile uyum sağlanması için daha fazla çalışma gerekmektedir. Teknik kapasite ve insan kaynakları kapasitesi, mevzuat uyumu ile aynı düzeyde değildir.

Demiryolu taşımacılığı, bugüne kadar ilerleme kaydedilmeyen tek taşımacılık alt-sektörüdür. Bu sektörde hazırlık durumu oldukça erken aşamadır.

Türkiye’de, **iç su yolu taşımacılığı** mevcut değildir.

Hava taşımacılığı konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Havacılık alanındaki ilişkiler bakımından yeni bir hukuki dayanak teşkil edecek AB-Türkiye yatay havacılık anlaşması son aşamadır. Türkiye, Tek Avrupa Hava Sahası Girişimi ile oluşacak olan havacılık yapısına entegre olmaya istekli olduğunu ifade etmiştir. Havacılık sektörüne yönelik bir katılım öncesi stratejisi oluşturulması yönündeki hazırlıklar erken aşamadır. Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü (SHGM), müfredatın sistemli hale getirilmesi ve eğitim tesislerinin iyileştirilmesini hedefleyen aktif bir eğitim politikası aracılığıyla insan kaynaklarının teknik kapasitesini geliştirmiştir.

SHGM, uçaklarda sıvı taşınması ile ilgili yönetmeliğin kapsamını tüm uluslararası havalimanlarını içerecek şekilde genişletmiştir. SHGM, havacılık sanayii ile paydaş istişarelerinin sürdüğü yolcu haklarına ilişkin bir talimata son halini vermiştir. Ayrıca, SHGM, yerli ve yabancı hava araçlarına yapılan emniyet değerlendirmelerine ilişkin yönetmeliği (SAFA-SANA) yayımlamıştır. Uygulamada yaygın olarak kullanılmasına karşın, SHGM halen bilgisayarlı rezervasyon sistemleri ile ilgili bir yönetmelik yayımlamamıştır.

Hava trafiği yönetimi, bölgesel işbirliği eksikliğinden kaynaklanan sıkıntılara maruz kalmaktadır. Türkiye ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi hava trafik kontrol merkezleri arasındaki iletişim eksikliği, Lefkoşa uçuş bilgi bölgesinde hava güvenliği bakımından ciddi tehlike oluşturmaya devam etmektedir. Komisyon ve Eurocontrol tarafından, yeniden gözden geçirilmesi için taraflara ve Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü'ne (ICAO) teknik bir çözüm önerilmiştir. Taraflar arasında bugüne kadar anlaşmaya varılamamıştır.

Deniz taşımacılığı alanında, özellikle kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi konusunda, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Denizcilik Müsteşarlığı (DM) bir katılım öncesi sektör stratejisi hazırlamış ve kısa vadeli eylemler için öncelikli politika alanları belirlemiştir. Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü uzun mesafeden gemilerin tanımlaması ve izlenmesi sistemini (LRIT) kurmuş ve Türkiye Ulusal LRIT Veri Merkezi, Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) ve Uluslararası Mobil Uydu Örgütü (IMSO) ile entegre olmuştur. Ayrıca, Ekim 2009'da Yakamoz adında bir ulusal yardım, arama ve kurtarma otomasyon sistemi faaliyete geçmiştir. Bu yatırımlar, Denizcilik Müsteşarlığı'nın kıyı bölgelerinde denetleme, kirlilik tahmini ve entegre planlamaya yönelik teknik kapasitesini kayda değer oranda arttırmıştır. İzmit, İzmir, Mersin ve İskenderun limanlarında, gemi trafik izleme bilgi sistemleri (VTMIS) kurulmaktadır. Ayrıca, Denizcilik Müsteşarlığı petrol kirliliğine karşı hazırlıklı olma ve acil müdahale konusunda kapsamlı ve yıllık bir eğitim programı başlatmıştır. Ancak, kirliliğin önlenmesi ve acil müdahale konularında mevcut fiziki kapasite sınırlıdır. Gemi Adamları Yönetmeliği 28 Mayıs 2010 tarihinde değiştirilmiştir: Bahriye mezunlarının eğitim almaları ve Gemi Adamları Eğitim, Belgelendirme ve Vardiya Standartları (STCW) Sözleşmesi uyarınca gemi adamı sınavına girmeleri gerekmektedir.

Gemilerden atıkların alınması ve atık kontrolü ile ilgili yönetmelik değiştirilmiş ve atık tanımına ilişkin olarak MARPOL Eklerine spesifik olarak atıfta bulunulmuştur. Türkiye, Deniz Alacaklarına Karşı Mesuliyetin Sınırlandırılması (LLMC 1996) Protokolüne taraf olmuştur. Denizcilik Müsteşarlığı, onaylama süreci devam ederken, Paslanmayı Önleyici Sistemler Sözleşmesiyle uyum sağlamak amacıyla bir idari talimat çıkarmıştır. SOLAS-78, SOLAS-88, Uluslararası Deniz Trafikinin Kolaylaştırılması Sözleşmesine (FAL), Gemilerde Zararlı Paslanmayı Önleyici Sistemlerin Kontrolü hakkında Uluslararası Sözleşmeye (AFS) ve MARPOL' ün III. ve IV. Eklerine taraf olma konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

AB'nin 2009'daki % 2.2. ortalamasıyla kıyaslandığında, Türk gemilerinin alıkonulma oranı 2009'da % 4.2 (2010 yılının ilk yarısında % 5.6) olmuştur. Türkiye, Paris Mutabakat Zaptının beyaz listesinde. Deniz güvenliği konusundaki uyum iyi bir düzeydedir, ancak 11 Mart 2009 tarihinde kabul edilen üçüncü AB Denizcilik Paketi Türkiye'nin halihazırda uyumlaştırdığı mevzuatın bir kısmına değişiklik getirmektedir.

Kombine taşımacılık ve uydu navigasyonu konularında kayda değer bir gelişme olmamıştır.

“Taşımacılık politikası”, 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan Türkiye'ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da

son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin *AB müktesebatını* tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

Demiryolları sektörü dışında, taşımacılık sektöründe uyum konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Havacılık, denizcilik ve karayolları sektörlerinde mevzuat uyumu ileri bir düzeye ulaşmıştır. Ancak, AB tarafından yakın zamanda kabul edilen ve müktesebatı değiştiren bazı mevzuat paketleri ek uyumlaştırma çabaları gerektirmektedir. Demir yolları piyasası açılımı ve güvenliği konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi hava trafik kontrol merkezleri arasındaki iletişim eksikliği hava güvenliği bakımından ciddi tehlike oluşturmaya devam etmektedir. Denizcilik sektöründe, uluslararası sözleşmelere taraf olma konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Özellikle karayolları ve denizcilik alanında kirliliğin önlenmesi ve acil müdahale konularında uygulama kapasitesi sınırlıdır. İnsan kaynakları ve teknik kapasite, AB mevzuatının uygulanması bakımından sınırlı kalmıştır.

4.15. Fası 15: Enerji

Arz güvenliği konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Ağustos 2010'da Nabucco doğal gaz boru hattı ile ilgili hükümetlerarası anlaşmanın onay sürecini tamamlamıştır. Bir sonraki adım olarak, hükümetler arasında proje destek anlaşmaları yapılabilir. Haziran 2010'da Türkiye ile Azerbaycan, gaz fiyatlandırması ve Türkiye'den gazın transit geçişi ile ilgili olarak anlaşmaya varmıştır. Türk, İtalyan ve Rus şirketleri arasında Samsun-Ceyhan petrol boru hattının inşasına dair anlaşma imzalanmıştır. Petrol stokları konusunda az gelişme kaydedilmiştir. Petrol stoklama düzenlemelerini kolaylaştırmaya yönelik olarak kurulması planlanan petrol stoklama kurumu henüz kurulmamıştır.

Enerji iç piyasasıyla ilgili olarak, elektrik alanında iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Başlatılan yeni özel sektör yatırımlarıyla, Türkiye'nin kurulu güç kapasitesi 2.800 MW artmış ve elektrik sektöründe özel yatırımlar 2009 yılında € 3.1 milyar avro olmuştur. Yeni dengeleme ve uzlaştırma yönetmeliğinin uygulanmasıyla, modern elektrik piyasası ticareti uygulamaları başlatılmıştır. Dengeleme ve uzlaştırma sistemi vasıtasıyla gerçekleşen satışlar toplam elektrik satışı hacminin %75'ine karşılık gelmektedir. Elektrik piyasası lisans yönetmeliği değiştirilmiştir. Bu değişikliklerle, çevresel etki değerlendirmesi prosedürünün tamamlanması, üretim lisansların verilmesinin bir ön şartı haline getirmektedir. Serbest tüketici eşiği 100.000 kWh'ye düşürülmüştür, bu da % 63 piyasa açılımına denktir. % 100 hisse satışı vasıtasıyla uygulanan blok satış yöntemiyle elektrik dağıtım varlıklarının özelleştirilmesi devam etmiştir. Üç özel şirket elektrik dağıtım sektöründe faaliyetlerine başlamıştır. Beş dağıtım bölgesinin daha özelleştirme süreci tamamlanmış ancak varlıklar yeni mülk sahiplerine henüz devredilmemiştir. Gözden geçirilmiş strateji belgesi gereğince hükümet, dağıtım varlıklarının özelleştirilmesini 2010 yılında tamamlamayı planlamaktadır.

Doğalgaz piyasasında çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Serbest tüketici eşiği yılda 1 milyon m³'ten yılda 800.000 m³'e düşürülmüştür. Nisan 2010 itibarıyla, Türkiye'de altmış altı şehir doğal gaz şebekesine bağlanmıştır. İki şirket spot LNG ithaline 2009 yılında başlamıştır. Doğalgaz Piyasası Kanunu'nun gereklerini yerine getirmek üzere kontrat devri programı veya BOTAŞ'ın faaliyetlerinin ayrıştırılması konularında gelişme kaydedilmemiştir.

Yenilenebilir enerji konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Elektrik lisans yönetmeliği, 2007 yılında Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'na yapılan çok sayıda rüzgâr lisansı başvurusunun değerlendirilmesi amacıyla değiştirilmiştir. Yenilenebilir enerji yatırımlarına özel sektörün ilgisi önemli ölçüde artmıştır. 2009 yılı sonunda, özel sektör tarafından yaklaşık 1.000 MW ek yenilenebilir kurulu güç kapasitesi geliştirilmiştir. 2009 yılı sonu itibarıyla, Türkiye, elektriğinin %19.6'sını yenilenebilir enerji kaynaklarından üretmektedir. Yine de, özellikle AB müktesebatının gerektirdiği tüm sektörlerde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına uygun daha güçlü bir düzenleyici ortamın oluşturulması için daha fazla çabaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Enerji verimliliği konusunda daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. Binalarda enerji performansı yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. 2009 yılı sonu itibarıyla, 17 özel sektör ve bir meslek odası, enerji verimliliği konusunda hizmet vermek üzere yetkilendirilmiştir. Elektrik İşleri Etüd İdaresi Genel Müdürlüğü'nün kapasitesinin geliştirilmesinin yanı sıra, bu alandaki farkındalığın daha fazla artırılması amacıyla stratejiler geliştirilmesi, ülkedeki enerji verimliliğinin artırılmasına yarar sağlayabilir.

Nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konularında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Doğu Akdeniz kıyısında yer alan Akkuyu'da 4.800 MW kurulu güç kapasiteli bir nükleer santral kurulması ve işletilmesine yönelik Rusya ile yaptığı ilk anlaşmayı Ekim 2010'da onaylamıştır. Haziran 2010'da, Türkiye Elektrik Üretim A.Ş. Genel Müdürlüğü (EUAS) ile Güney Kore Elektrik Enerjisi Şirketi (KEPCO) arasında, Türkiye'nin ikinci nükleer santralının Karadeniz kıyısında Sinop'ta kurulması amacıyla bir protokol imzalanmıştır. Çekmece nükleer araştırma ve eğitim merkezindeki radyoaktif atık yönetimi biriminde, hâlen Komisyon tarafından değerlendirilmesi gerekmekte olan iyileştirmeler yapılmıştır. Türkiye'nin elektrik piyasası ve arz güvenliği ile ilgili gözden geçirilmiş strateji belgesine göre, Türkiye, kurulu kapasitesinin %5'ini 2023 yılına kadar nükleer enerjiden sağlamayı planlamaktadır. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) düzenleyici görevlerinin yanı sıra operasyonel görevlerini de yerine getirmeye devam etmektedir.

Mevcut yönetmeliklerin AB müktesebatı ile uyumu hâlen ortaya konmamıştır. Türkiye'nin nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konusundaki IPA yatay programına katılım sağlamaması, AB müktesebatının iç hukuka aktarım düzeyinin değerlendirilmesini oldukça zorlaştırmaktadır.

Türkiye'de nükleer güvenliğe ilişkin AB müktesebatı gerekliliklerini karşılayan bir çerçeve nükleer kanun bulunmamaktadır ve Türkiye, Kullanılmış Yakıt ve Radyoaktif Atık Yönetimi Güvenliği Birleşik Sözleşmesine taraf olmamıştır. Türkiye, Nükleer Güvenlik Sözleşmesi'ne taraf olarak, toprakları üzerindeki nükleer santraller konusunda komşu ülkelerle ve Euratom Topluluğu ile istişare etmekle yükümlüdür.

Sonuç

Elektrik, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğinin yanı sıra, arz güvenliği konularında iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Doğal gaz, nükleer enerji, nükleer güvenlik ve radyasyondan korunma konularındaki gelişmeler ilave çaba gerektirmektedir.

4.16. Fası 16: Vergilendirme

Dolaylı vergilendirme konusunda kısıtlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye'nin katma değer vergisi (KDV) konusundaki mevzuatı AB müktesebatıyla tam uyumlu değildir. Yapı, muafiyetler, özel planlar ve indirimli oran uygulamalarının daha fazla uyumlaştırılması gerekmektedir. Özel tüketim vergilerine ilişkin olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. 18 Mayıs 2009 tarihinde kabul

edilen eylem planı doğrultusunda, Türkiye, işlenmiş tütüne uygulanan tütün fonu vergisini 1 Ocak 2010 tarihi itibarıyla kaldırmıştır. Bu, tütünün vergilendirilmesinde ayrımcı uygulamaların tamamıyla kaldırılması yolunda olumlu bir adımdır. Tütün fonu, ithal edilen işlenmemiş tütün için yerli ürünlere uygulanmayan özel bir vergi belirlemektedir. Tütün ürünlerine uygulanan özel tüketim vergisinin asgari maktu tutarları ve oranları artırılmıştır. Ancak, AB müktesebatı ile Türk mevzuatı arasında tütün ve tütün ürünlerindeki özel tüketim vergisinin yapısı bakımından uyumsuzluklar devam etmektedir. Türk özel tüketim vergisi mevzuatında kıymet esaslı (ad valorem) oranlar ve asgari vergi tutarları belirlenmekte, ancak maktu (spesifik) vergi unsuru bulunmamaktadır.

Alkollü içeceklerin vergilendirilmesi konusunda bazı düzensiz ilerlemeler kaydedilmiştir. Alkollü içkilere, içerdiği alkol oranı yerine ürünün tipine göre belirli spesifik vergiler uygulanmaktadır. İthal ürünler için belirlenen vergi, eşdeğer yerli ürünlere göre daha yüksektir. Ayrımcı vergilendirmenin aşamalı olarak kaldırılmasına yönelik taraflarca kabul görmüş açık hedefler ortaya koyan 18 Mayıs 2009 tarihli Eylem Planı'nın bir parçası olarak Türkiye, Nisan 2009 tarihinde kabul edilen Bakanlar Kurulu Kararı ile bu farklılıkları azaltmıştır. Türk mevzuatını AB müktesebatı ile uyumlu hale getiren alkollü içeceklerin vergilendirmesindeki diğer değişiklikler, örneğin şaraba uygulanan kıymet esaslı vergilerin tümüyle kaldırılması da bu yönde olmuştur. Ancak, Ocak ve Ekim aylarında, bütün alkollü içeceklere uygulanan özel tüketim vergisi oranı sırasıyla genel olarak %10 ve %30 arttırılmıştır. Bu durum, eylem planına aykırı olarak, yerli alkollü içeceklerle ithal içeceklere uygulanan vergiler arasındaki farkı rakamsal olarak arttırmıştır. Türkiye'nin, bu fasıldaki müzakerelerde kilit gereklilik olan eylem planındaki taahhütlere uyması gerekmektedir. Türkiye'nin üyelik öncesinde, iç piyasa hareketleri ve mali antrepolar için gümrük vergilerinin askıya alınması rejimini uygulamaya koyması gerekecektir.

Doğrudan vergilendirme konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Gelir Vergisi Kanunu gözden geçirilmektedir.

İdari işbirliği ve karşılıklı yardım konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Gelir İdaresi Başkanlığı, kayıt dışı ekonomi ile mücadele eylem planı doğrultusunda dokuz kurum tarafından yürütülecek olan faaliyetleri denetlemiştir. Plan, 2008-2010 dönemini kapsamaktadır. Eylem planının uygulama sonuçlarına ilişkin genel değerlendirmenin kamu ile paylaşılması, şeffaflığın sağlanması için çok önemlidir.

Uygulama kapasitesi ve bilgisayar ortamına geçiş konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Gelir İdaresi Başkanlığı gönüllü uyumun artırılması için çabalarına devam etmiştir. Alınan tedbirlerle, usullerin basitleştirilmesi ve uygulamanın güçlendirilmesinin yanı sıra, mükellef hizmetlerinin de geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Mükellef çağrı merkezi, 2009 İstanbul çağrı merkezleri konferansında üç ödül³⁴ kazanmıştır. Gelir İdaresi Başkanlığı, VEDOP'un (vergi daireleri otomasyon projesi) bir uzantısı olarak VERIA (elektronik veritabanı) ve VEDOS (risk yönetimi sistemi) gibi bir dizi bilgi işlem altyapı projesi geliştirmiştir. Vergi konusunda verilen özgelelerde otomasyona geçilmesi, Türkiye'nin vergi mevzuatının şeffaflığının ve tutarlılığının arttırılmasında önemli bir adım olmuştur.

Sonuç

AB müktesebatıyla devam etmekte olan uyumsuzluklara rağmen, başta tütün üzerindeki ayrımcı vergilendirmenin kaldırılmasına yönelik gelişmeler olmak üzere, bu fasılda mevzuat uyumuna yönelik bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Vergi idaresinin güçlendirilmesi, kayıt dışı ekonomi ile mücadele ve gönüllü uyumun arttırılması çabaları devam ettirilmiştir. Ancak, alkollü içecekler

³⁴ Jüri özel ödülü, en iyi çağrı merkezi yöneticisi, en iyi müşteri temsilcisi

üzerindeki özel tüketim vergisindeki artışlar, ithal ve yerli ürünler arasındaki farklılıkların kaldırılmasına yönelik eylem planına aykırılık teşkil etmektedir. Türk vergi mevzuatının, Vergilendirme faslının açılması bağlamında Türkiye'nin üstlenmiş olduğu taahhütlerle yeniden uyumlaştırılması gecikmeksizin sağlanmalıdır. Vergilendirmede ayrımcı uygulamaların kaldırılması, bu fasıl ile ilgili katılım müzakerelerinde daha fazla ilerleme sağlanması için kilit bir unsurdur. Doğrudan ve dolaylı vergilendirme konusunda hemen hemen hiç ilerleme kaydedilmemiştir. Bu fasılda müktesebata uyum konusunda kısıtlı bir ilerleme sağlanmıştır.

4.17. Fasıl 17: Ekonomik ve Parasal Politika

Para politikası konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Merkez Bankası sistemdeki fazla likiditeyi tedricen azaltmayı amaçlayan para politikasına yönelik bir çıkış stratejisi açıklamıştır. Birinci adım olarak, Merkez Bankası, bankacılık sektörü için döviz mevduat karşılık oranını % 9'dan % 9.5'e çıkarmıştır. Türkiye'nin bu alanda *AB müktesebatı* ile kısmi uyumu devam etmiştir. Merkez Bankası Kanunu, bankanın bağımsızlığını tam olarak sağlamamaktadır. Enflasyon hedefine Hükümet ve Merkez Bankası birlikte karar vermektedir. Yasal çerçeve (örneğin yatırımcı koruma fonu ve emekli yatırım fonlarının işletimi hakkındaki yönetmelikler) kamu sektörünün finansal kuruluşlara imtiyazlı erişiminin yasaklanması ile uyumlu olmayan hükümler içermektedir. Sonuç olarak, para politikası alanındaki hazırlıklar ileri düzeydedir.

Ekonomik politika alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye G20'nin bir üyesidir ve AB de dâhil olmak üzere, diğer tüm üye devletlerle birlikte bu forumdaki ekonomik politikanın koordinasyonu hız kazanmıştır. Özellikle vize muafiyeti, ticaretin kolaylaştırılması ve işbirliği anlaşmaları yoluyla yetkililer, bölgedeki bazı ülkelerle ekonomik ilişkilerini canlandırma konusunda çok aktif olmuşlardır. Enerji sektöründeki özelleştirme faaliyetleri, öncelikle elektrik dağıtımında daha sonra üretiminde hız kazanmıştır. Türkiye, yeni bir stand-by düzenlemesi için Uluslararası Para Fonu (IMF) ile görüşmelerini sonlandırmıştır. Otoriteler yeni kredileri hazmetme kapasitelerini artırırken, özellikle Avrupa Yatırım Bankası (EIB), Dünya Bankası (WB), Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve İslam Kalkınma Bankası (IDB) olmak üzere uluslararası finansal kuruluşlar ile çalışmalarında daha aktif olmuşlardır. Türkiye'nin 2010 yılı bütçesi, özellikle kamu gelirlerini artırmak suretiyle bütçe açığını tedricen azaltmayı hedeflemektedir. Orta vadede bütçe açığını kontrol etmek için yeni mevzuat aracılığıyla mali kuralın kabul edilmesi için teknik çalışmalar tamamlanmış, fakat kanun taslağının kabul edilmesi ertelenmiştir. Türkiye, Katılım Öncesi Ekonomik Programını (PEP) Ocak 2010'da Komisyona sunmuştur. Sonuç olarak, ülke, ekonomik politika alanında ileri düzeydedir.

Sonuç

Ekonomik ve parasal politika konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Merkez Bankası krizle mücadeleye yönelik para politikası için bir çıkış stratejisi uygulamaya başlamıştır. Yetkililer, G20 bağlamında, bölgedeki ülkelerle ekonomik ilişkilerini geliştirmek bakımından çok aktif olmuşlardır ve muhtelif uluslararası finansal kuruluşlarla işbirliklerini arttırmışlardır. Özellikle Merkez Bankası'nın tam bağımsızlığı ve kamu sektörünün finansal kuruluşlara imtiyazlı erişiminin yasaklanması hususunda, yasal çerçeve AB müktesebatı ile tam olarak uyumlu değildir. Sonuç olarak, ekonomik ve parasal politika konularındaki hazırlıklar olumlu yönde ilerlemektedir.

4.18. Fası 18: İstatistik

İstatistiki altyapı konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı ile yeni işbirliği protokolleri imzalamıştır. İşletmelerle ilgili idari verileri tutan kurumlar arasında işbirliği büyük ölçüde iyileştirilmiştir. Bu çalışmalar, TÜİK'in koordinasyon sağlama rolünü daha fazla güçlendirmiş ve kurumun idari kapasitesini geliştirmiştir. Bu alanda hazırlıklar oldukça ileri düzeydedir.

Sınıflandırmalar ve kayıtlar konusunda ilerleme kaydedilmiştir. TÜİK iş kayıtları sistemini daha da iyileştirmiştir. TÜİK ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, istatistiki çiftlik kayıtlarının oluşturulması ile ilgili çalışmalara başlamış ve bu amaçla bir pilot çalışma başlatmıştır. Ancak Türkiye, bu fasıldaki katılım müzakerelerinde kilit unsur olan istatistiki çiftlik kayıtlarının oluşturulmasındaki hazırlıklar ile tarım alanında istatistik toplanması konusundaki metotlar ve organizasyonel yapı hakkında henüz detaylı bir açıklama sunmamıştır. Bu alanda hazırlıklar ileri düzeydedir.

Sektör istatistikleri konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. 2011 nüfus ve hane sayımı için hazırlıklar olumlu yönde ilerlemektedir. Ulusal hesaplar konusunda, aşırı bütçe açığı prosedürü istatistikleri, yabancı bağlı şirket dış yönlü ticaret istatistikleri ve kamu sektörü ile ilgili mali hesaplar ile ilgili ilerleme kaydedilmiştir. 2004 ile 2006 yılları için NUTS Düzey 2'ye denk gelen bölgeler için gayri safi katma değer verileri yayımlanmıştır. TÜİK, dönemsel rakamların yanı sıra, il bazında temel işgücü göstergelerini de yayımlamaya başlamıştır. 2008 işgücü maliyetleri anketlerinin sonuçları yayımlanmıştır. Yapısal işletme istatistikleri ile kısa dönem istatistikleri de daha fazla iyileştirilmiştir. Tarım alanında istatistik konusu ile ilgili olarak, TÜİK aylık hayvansal üretim konusunda istatistik veri toplamaya başlamıştır. Çevre alanında istatistik konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Bu alanda hazırlıklar ileri düzeydedir.

Türkiye, bu fasılda katılım müzakerelerinde kilit unsur olan ulusal hesaplar ile bunların derlenmesinde kullanılacak metodolojinin detaylı açıklamasını henüz sunmamıştır.

Sonuç

İstatistik konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. TÜİK istatistik sisteminin koordinasyonunu daha da iyileştirilmiştir. İş kayıtları ve sektör istatistikleri konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Ulusal hesaplar ve tarım istatistikleri –sadece istatistiki çiftlik kayıt sistemi ile sınırlı olmamak kaydıyla- konularında, daha fazla uyuma ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye'nin istatistik alanında AB mevzuatıyla genel uyumu ileri düzeydedir.

4.19. Fası 19: Sosyal Politika ve İstihdam

İş hukukuna ilişkin AB müktesebatının iç hukuka aktarımına yönelik ilerleme kaydedilmemiştir. İş hukuku ekonominin bazı sektörlerine uygulanmamaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde dezavantajlı gruplar için yeni bir dairenin açılması kararı olumlu bir adımdır. Başta kadroya ve sosyal ortaklarla işbirliğine yönelik olmak üzere, İş Teftiş Kurulu³⁵ güçlendirilmek üzere beklemektedir.

İş sağlığı ve güvenliği konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. AB tarafından fonlanan eylemlerin katkısıyla, idari kapasite ile farkındalık düzeyi artış göstermiştir. Sadece kayıtlı işçileri kapsayan resmi istatistiklere göre, 2008 yılında 72,963 adet iş kazası meydana

³⁵ İş ilişkileriyle ilgilenen iş müfettişlerinin sayısı 321'e yükselmiştir.

gelmiştir. Bu, 2007 yılındaki sayıdan çok az bir farkla olmak üzere daha azdır. Kayıt dışı sektörün dahil edilmesi durumunda, sayılar çok daha yüksek olacaktır. İş sağlığı ve güvenliğine ilişkin Çerçeve Direktifin ulusal mevzuata aktarılmasına yönelik ilerleme kaydedilmemiştir. Bu, halihazırda aktarılmış olan mevzuatın uygulanmasının önünde büyük bir engeldir. Bu konuda bir öncelik olan İş Teftiş Kurulu'nun kapasitesi, ilave personelin alınması ve eğitilmesi yoluyla güçlendirilmeye devam etmiştir. Bununla birlikte, ekonomi ile işgücü piyasasının büyüklüğüne kıyasla, iş müfettişlerinin sayısı çok düşük kalmaktadır³⁶. Madencilik ve taşocağı sektörlerindeki dramatik ve ölümcül iş kazaları, mevzuat ile kamu kurumları tarafından yürütülen denetimlerin uygulanması hakkındaki endişeleri artırmıştır³⁷. Kot kumlama tesislerindeki kötü çalışma koşullarından kaynaklanan ölümcül "silikozis" hastalıkları meydana gelmeye devam etmiştir.

Başta kamu sektörü olmak üzere, **sosyal diyalog** konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Memurlar ile diğer kamu çalışanlarına toplu görüşme ile toplu sözleşme yapma hakkını veren ve memurlara uygulanan disiplin cezalarını yargı denetimine tabi tutan anayasal değişiklikler kabul edilmiştir. Bu anayasal değişiklikler ayrıca bazı grevlere³⁸ uygulanan yasağın kaldırılmasını, aynı zamanda ve aynı iş kolunda birden fazla sendikaya üyelik yasağının kaldırılmasını ve aynı zamanda aynı işyerinde bir toplu sözleşme kısıtlamasının kaldırılmasını içermiştir. Ayrıca, söz konusu Anayasa değişiklikleriyle, Ekonomik ve Sosyal Konsey, hükümetin ekonomik ve sosyal konularda politika oluştururken danışacağı anayasal bir organ haline gelmiştir. Ayrıca, Başbakanlık, kamu sektöründe sendikal haklardan yararlanmanın kolaylaştırılması da dahil olmak üzere, memurların durumunu iyileştirmeyi amaçlayan bir genelge yayımlamıştır. Bununla birlikte, işçiler, istihdam edilenler ve memurların toplu eylemler düzenlemelerini ve görüşülecek hakların niteliğini belirlemek amacıyla Anayasa'nın atıfta bulunduğu hukuki çerçeve kısıtlı kalmaya devam etmekte olup, bu hukuki çerçevenin AB standartları ve ILO Sözleşmeleri ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Standartların Uygulanması Komitesinde görevli işverenler ile işçi sözcülerinden oluşan ikili bir üst düzey ILO heyeti, ilgili mevzuatın kabulüne yönelik kayda değer bir gelişme görememişlerdir. Hükümet, dernek kurma özgürlüğü ile işyeri düzeyinde toplu pazarlığı sağlamak gibi bazı kilit konuları özel sektördeki sendikal haklara ilişkin yeni bir taslak kanunda ele almaya teşebbüs etmiştir. Bu girişim, sosyal ortakların desteğini almakta başarısız olmuştur. Toplu iş sözleşmelerinde yer alan işçi sayısı düşük kalmaya devam etmektedir³⁹. Ana sosyal diyalog mekanizmalarının (Üçlü Danışma Kurulu, Ekonomik ve Sosyal Konsey) çalışmaları ile sosyal ortakların kapasitesinin daha fazla güçlendirilmesi gerekmektedir. (Bkz. Siyasi Kriterler – İşçi hakları ve sendikalar). Anayasa değişiklik paketi memurlar için grev hakkını getirmemiştir.

İstihdam politikası konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, ulusal istihdam stratejisini hazırlamaktadır. Mali krizin ortasında duyurulan iş yaratıcı teşvikler uzatılmıştır. 2009 yılına kıyasla işsizlik azalma eğilimindedir. Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) işsizleri

³⁶ Sağlık ve güvenlik konularıyla ilgilenen iş müfettişlerinin sayısı 314'tür. İş müfettişlerinin toplam sayısı 635'tir, diğer bir deyişle geçen seneden %7 oranında daha fazladır. Bununla birlikte, aynı dönemde, istihdamdaki insanların sayısı 1.5 milyon artmıştır.

³⁷ Bursa, Mustafakemalpaşa'da (Aralık 2009'da 19 ölü), Balıkesir, Odaköy'de (Şubat 2010'da 17 ölü), Zonguldak, Karadon'da (Mayıs 2010'da 30 ölü), Edirne ve Keşan'da (Temmuz 2010'da 3 ölü) büyük ölümcül kazalar meydana gelmiştir

³⁸ Siyasi saiklerden kaynaklanan grevler ile lokavtlar, dayanışma grevleri ile lokavtları, genel grev ve lokavtlar, iş yerlerinin işgal edilmesi, iş yavaşlatmalar, verimliliğin azaltılması ve diğer direnme yolları.

³⁹ 2008 ve 2009 yıllarında akdedilen toplu sözleşmeler toplam 767,582 işçiyi kapsamaktadır. İstihdam edilen toplam insan sayısı yaklaşık 23,5 milyondur.)

kaydetmek ve hizmetlerini onlara ulaştırmak yönündeki çabalarını devam ettirmiřtir⁴⁰. Aktif işgücü piyasası tedbirleri büyük ölçüde genişletilmiştir. Bununla birlikte, işsizlik yardımının kapsama oranı çok düşüktür. Mart 2010'da fondan, işsizlerin yalnızca % 6'sı yardım almıştır. Türkiye'nin kamu istihdam hizmetinin toplam idari kapasitesi güçsüz kalmaya devam etmektedir. Işgücü katılım ve istihdam oranları düřüktür⁴¹ Güneydoğu bölgesi en düşük katılım oranlarına sahiptir⁴². Gençlik işsizliği, yüksek kalmaya devam etmekle birlikte 2010 yılının ilk 2 çeyreğinde azalma eğilimi göstermiřtir⁴³. kayıt dışı işçi yüzdesi Haziran 2009'da en yüksek noktaya ulaştıktan sonra, kayıt dışı işçi yüzdesi azalan bir eğilim izlemiştir. Bununla birlikte, istihdam edilen insanların %44,8'inin sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmamalarından ötürü, Iř Kanunu'nun korumasından ve emeklilik haklarından mahrum kalmaktadırlar. Özellikle SGK ile diğer kamu ve özel kurumlar arasında artan koordinasyon ve işbirliği sağlanması suretiyle, kayıt dışı çalışmaya karşı mücadele yoğunlaştırılmıştır. Bu yolla, 336,838 kayıt dışı işçi belirlenmiştir. Ancak kayıt dışı ekonominin geniş kapsamına nazaran denetim kapasitesi yetersiz kalmaya devam etmektedir. İstihdam öncelikleri politikalarına ilişkin ortak değerlendirme belgesinin (ODB) sonuçlandırılmasına ilişkin ilerleme kaydedilmemiştir.

Avrupa Sosyal Fonu (ASF) hazırlıkları yönünde bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. IPA'nın IV. Bileşeni kapsamındaki insan kaynaklarının geliştirilmesi operasyonel programından (IKG OP) sorumlu olan ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bünyesinde kurulan program otoritesi kapasitesini artırmaya devam etmiştir. Bütün resmi yükümlölüklerin karşılanmasından sonra, İKG OP'nin uygulaması ilk hibe usullerinin başlatılması ve ilk sözleşmelerin imzalanması ile başlatılmıştır. Ancak, değerlendirme sürecinde ve sadece Mayıs 2010'da yapılan ilk sözleşmelerin imzalanmasında büyük gecikmeler meydana gelmiştir. Halihazırda başlatılmış olan operasyonların uygulanmasının, büyük fon kaybı riskini önlemek amacıyla hızlandırılması gerekmektedir. Programların izlenmesi ve değerlendirmesinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

Sosyal içirme konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Anayasa'da yapılan bir değişiklik, çocuklar, yaşlılar ve engelliler için pozitif ayrımcılığı mümkün kılmaktadır. Türkiye, yoksulluğu ele alan kapsamlı bir politika çerçevesine sahip değildir. Yoksulluk riski altındaki nüfusun yüzdesi yüksek

kalmakta ve çocuklar orantısız bir yoksulluk riskiyle karşılaşmaya devam etmektedirler. Yoksulluk, özellikle geçimlik tarımla uğraşanlar ve kayıt dışı işçiler gibi mevsimlik işçiler arasında olmak üzere, çalışan nüfus arasında endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.

Ekonomik Koordinasyon Komitesi tarafından, sosyal hizmetler ile kamu istihdamı hizmetleri arasında bağ kurmayı amaçlayan bir eylem planı kabul edilmiřtir⁴⁴. Hükümet, engelli kişilerin kamu kurumlarında istihdamına yönelik bütçeye ilişkin kadro kısıtlamalarını kaldırmıřtır⁴⁵. Bununla beraber, sosyal içermeyi teşvik eden ulusal kurumlar dağınık ve zayıf kalmaya devam etmektedirler. Engelli kişilerin kamu sektöründe ve özel sektörde istihdam edilebilirliğini artırmak

⁴⁰ Yararlanıcıların sayısı 2008 yılında 30,000'den 2009'da 200,000'e yükselmiştir.

⁴¹ Haziran 2010'a ait rakamlar %50 ve %44,7'dir. Bu, geçen yıla nazaran bir ilerleme göstermekle birlikte halen AB ortalamasına kıyasla çok düşüktür.

⁴² TurkStat 2008 oranlarına göre, katılım oranları Diyarbakır için %26,9, Siirt için %27,2 ve şırnak için %29,8'dir. Bununla birlikte, 2009 yılında istihdam oranındaki en yüksek artış Güneydoğuda kaydedilmiştir.

⁴³ Genç işsizlik oranı Haziran 2009'da %23,7 olmasına karşın 2010'un aynı döneminde 19,1%'ye düşmüştür.

⁴⁴ Bu eylem planı temelinde, çalışma yaşında olan ve çalışabilen sosyal yardım alıcıları kamu istihdam ajansı veri tabanında kaydedilecekler ve ilgili istihdam hizmetlerini almaları yönünde destekleneceklerdir.

⁴⁵ Ocak 2010'da, kamu sektöründe, kanunla, engelli bireylere 48,943 (tüm kamu sektöründeki işlerin %3'ü) iş imkanı tahsis edilmiştir, bütçe kısıtlamalarından dolayı sadece 14,325'i doldurulmuştur. Bundan böyle engelli bireylerin istihdamı için bütçeyle ilişkili sınırlandırmalar kaldırılarak ve boş kadrolar için alım süreci başlatılarak muafiyet sağlanmıştır.

yönünde daha fazla çaba sarfedilmesi gerekmektedir. Sosyal İçerme Belgesi sonuçlandırılmasına yönelik ilerleme kaydedilmemiştir.

Sosyal koruma konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Mevsimlik göçmen tarım işçilerinin, diğerlerinin arasında, ev, eğitime erişim, sağlık ve sosyal güvenlik koşullarını ele alan bir Başbakanlık Tebliği yayımlanmıştır. Sosyal yardım hizmetlerine yönelik olarak ücretsiz bir yardım hattı (144) hizmet vermeye başlamıştır. Sosyal güvenlik sisteminin kapsadığı kişi yüzdesi %80'de kalmıştır. Sosyal güvenlik ve primsiz ödemeler hakkındaki kanun taslağı halen askıdadır. Türkiye, emeklilik sisteminde, kriz ortamında kayda değer ölçüde genişleyen büyük bir açıklık karşı karşıyadır. Emeklilik sisteminin kapsamını kayıt dışı işçilere genişletmek ve söz konusu sistemin kapsadığı kişileri kayıtlı sektörde daha uzun süre çalışmaya teşvik etmek için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Temel sağlık hizmetlerine erişim ve genel sağlık sigortası planının genişletilmesi ilerlemiştir. Sağlık sistemi için, personel eksiklikleri önemli bir zorluk olarak kalmaya devam etmektedir.

Ayrımcılıkla mücadele konusundaki AB müktesebatının aktarımına yönelik ilerleme kaydedilmemiştir. İş Kanunu, bir iş sözleşmesinin sonuçlandırılmasından önceki döneme uygulanmamaktadır. Türk mevzuatında doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın tanımı yoktur. Irk veya etnik köken, din veya inanç, engel, yaş ve cinsel yönelim temelindeki ayrımcılığı kapsayan AB müktesebatı aktarılmamıştır.

Fırsat eşitliği konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Anayasal değişiklik, kadın ve erkek arasında sürekli eşitliği sağlamak için alınan tedbirlerin eşitlik prensibine aykırı olamayacağını şart koşmaktadır. Cinsiyet konularını, diğer hususların yanı sıra, istihdam ile ilgili mevzuat ve politikalar, işyeri denetimleri, stratejik planlar ve hizmet içi eğitime dahil etmek için Başbakanlık tarafından bir genelge yayımlanmıştır. TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu raporlar hazırlamak ve ilgili taraflarla istişarelerde bulunmak suretiyle çalışmalarına devam etmiştir. Kadınların istihdamı ve iş gücüne katılım oranları⁴⁶ tüm AB ülkelerinden düşük olmaya devam etmiştir ve bu oran OECD ülkeleri arasında en düşüktür. Kadınlar informal çalışma koşullarından ve tarımda yapılan işin karşılığında ücret ödenmemesinden orantısız bir biçimde etkilenmektedir. Masrafları karşılanabilir çocuk bakımı hükmü yetersizdir. Kadın ile erkek arasında ücret farklılıkları hâlâ devam etmektedir. Çalışma ve aile yaşantısını uyumlaştırmayı amaçlayan mevzuat ve politikalar henüz kabul edilmemiştir. 2008-2013 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planının uygulanmasına yönelik çabalar yeterli derecede insan ve mali kaynaklardan yoksundur (*Bkz. Siyasi kriterler – ekonomik ve sosyal haklar*)

Sonuç

Genel olarak, sosyal politika ve istihdam konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Anayasa değişiklik paketi kamu sektöründeki sosyal diyalog alanında önemli gelişmeleri beraberinde getirmekte ve kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler için pozitif ayrımcılığın yolunu açmaktadır. Ancak, Türkiye'nin sosyal politika ve istihdam konusundaki uyumu kısıtlı olmaya devam etmektedir. AB standartları ve ILO sözleşmeleri ile uyumlu sendikal hakların tam olarak elde edilmesini amaçlayan sendikal mevzuatın kapsamlı bir reformu hâlâ devam etmektedir. Anayasa değişiklik paketi, kamu görevlilerine grev yapma hakkını getirmemiştir. Türk iş piyasaları, büyük ölçekte kayıt dışı istihdam ve düşük kadın istihdam oranları sergilemeye devam etmektedir. İş kanununun sınırlı kapsamı ve sağlık ve güvenlik mevzuatının uygulanması endişe vericidir. Yoksulluk ile mücadele için genel politika çerçevesi kurulmayı beklemektedir. Sosyal politika ve

⁴⁶ Sırasıyla %22,3 ve %26.

istihdam alanındaki AB müktesebatının etkili bir biçimde uygulanması için idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir.

4.20. Fası 20: İşletme ve Sanayi Politikası

Türkiye, **işletme ve sanayi politikaları** ilkelerine ilişkin olarak ilave gelişme kaydetmiştir. Türkiye, henüz kabul edilmemiş olan, 2010-2013 yıllarını kapsayan revize edilmiş bir taslak Sanayi Stratejisi Belgesi ve Eylem Planına son halini vermiştir.

Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK), 2010 yılı için bir eylem planı kabul etmiştir. Kabul edilen stratejiler ve eylem planlarının, örneğin YOİKK eylem planlarının çıkarılan üçer aylık ilerleme raporları ve KOBİ strateji ve eylem planının değerlendirilmesi yoluyla düzenli olarak izlenmesi ve değerlendirilmesi çabaları devam etmektedir. 2010-2012 yılları için sanayi politikası alanlarını kapsayan Orta Vadeli Ekonomik Program açıklanmıştır. 12 Mart 2010 tarihinde, Bakanlıklar, ilgili kamu kuruluşları ve özel sektörü bir araya getiren İhracata Dönük Üretim Stratejisi İle İlgili Olarak Yeni Bir Değerlendirme Kurulu oluşturulmuştur. Türkiye, diğer Batı Balkan ülkeleriyle birlikte “Avrupa İçin Küçük İşletmeler Yasası”nın uygulama sürecine katılmıştır.

İşletme ve sanayi politika araçları konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) fonlarının yönetimi ile ilgili yeni mevzuatın kabulünü takiben, özellikle sektörel ve bölgesel önceliklere ilişkin KOSGEB tarafından kredi garanti aracı içeren yeni bir finansal programı başlatmıştır. KOSGEB, Kalkınma Ajansları ve Devlet Planlama Teşkilatı ile KOBİ’ler için ortak destek programları oluşturulması amacıyla protokol imzalamıştır. Beş bölgede İşletme Kuluçka Merkezleri kurulmuştur. KOBİ Eylem Planı kapsamında programlanan faaliyetlerin çoğu tamamlanmıştır. Ar-Ge harcamalarındaki artış devam etmiş, harcamalarda özel sektörün payı kamu sektörünü büyük ölçüde geçmiştir. Türkiye’nin AB Girişimcilik ve Yenilikçilik Programına ve özellikle Avrupa İşletmeleri Ağı’na katılımı olumlu yönde gelişmiştir. Ticari İşlemlerde Alacakların Geç Ödenmesiyle Mücadele ile ilgili 2000/35/AB sayılı Komisyon Direktifine uyum konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Sektör politikalarında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, esnaf ve sanatkarlara yönelik olarak, finansmana erişimin geliştirilmesi, kümelenme için destek, girişimcilik, yenilik ve üniversitelerle işbirliği gibi tedbirleri de kapsayan bir strateji ve eylem planı hazırlamıştır. Kimya, demir çelik ve otomotiv sektörleri için yol haritaları hazırlanmıştır. Geçen sene gerçekleştirilen revizyonu takiben, Türk çelik sanayii ile ilgili Ulusal Yeniden Yapılandırma Planı konusunda daha fazla gelişme kaydedilmemiştir. Bir devlet yardımlarının izlenmesi otoritesinin kurulması ve bu otorite tarafından, çelik sanayisinin yeniden yapılandırılmasının resmi olarak doğrulanması gerekmektedir.

Sonuç

Türkiye, bu fasılda, 2010-2013 dönemini kapsayan yeni Sanayi Stratejisi ve Eylem Planı’nın nihai haline getirilmesi, işletme ve sanayi politika araçlarına erişimin yaygınlaştırılması ve sektörel strateji ve yol haritalarının kabul edilmesi bakımından ilave ilerleme kaydetmiştir. İş ortamı ve devam edilen izleme ve değerlendirme çalışmaları bakımından bazı sınırlı iyileştirmeler kaydedilmiştir. Türkiye, genel olarak, işletme ve sanayi politikası alanında AB mevzuatına uyumunu yeterli düzeyde sürdürmektedir.

4.21. Fası 21: Trans-Avrupa Ağları

Taşımacılık ağları konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Ulaştırma Bakanlığı, Türkiye’de ileride uygulanacak Trans- Avrupa Taşımacılık Ağı (TEN-T) ile ilgili teknik belgeyi ve TEN-T Ağı ile ilgili Avrupa çıkarlarına yönelik öncelik projelerini nihai hale getirmiştir. Teknik belge, yerinde ziyaretlerce de onaylandığı üzere, daha sonraki müzakereler bakımından sağlam bir dayanak teşkil etmektedir. Bu arada, Türkiye, çekirdek taşımacılık ağı ile ilgili taşıma altyapısına yönelik teknik hazırlıklara devam etmek için katılım öncesi mali yardımından etkili bir şekilde faydalanmıştır. Ancak, uzun vadeli yatırım için bir ana plan henüz hazırlanmamıştır.

Enerji ağları konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Nabucco boru hattı ile ilgili Hükümetlerarası Anlaşmanın onaylanması prosedürü Ağustos 2010 tarihinde tamamlanmıştır. Bir sonraki aşama olarak, hükümetler arasında proje destek anlaşmaları sonuçlandırılabilir. Nabucco, AB, Türkiye ve bölgedeki diğer ülkeler arasında daha yakın bir enerji işbirliğini tesis etmek yönünde atılmış önemli stratejik bir adımdır ve AB’nin en önemli enerji güvenliği önceliklerinden biri olmaya devam etmektedir.

Türkiye-Yunanistan-İtalya doğalgaz boru hattı enterkonnektörünü (ITGI) faaliyete geçirmeye yönelik hazırlıklar devam etmektedir.

Elektrik ağları konusunda ise, gerekli tüm çalışma ve testlerin tamamlanmasının ardından, 18 Eylül 2010 tarihinde, ENTSO-E (Avrupa Elektrik İletim Sistemi İşletmecileri Ağı) ile deneme senkronize işletimi başlamıştır. 154 kV’de faaliyet gösteren 400 kV’lik bir hat olan İran elektrik iletim hattı, 220 kV’ye çıkarılmıştır. Gürcistan hattının geliştirilmesine yönelik çalışmalar da başlatılmıştır.

Telekomünikasyon ağları konusunda ilerleme kaydedilmemiştir.

Sonuç

Türkiye, Trans-Avrupa ağları alanında ilerleme kaydetmiştir. Özellikle, ileride uygulanacak Trans- Avrupa Taşımacılık Ağı kapsamındaki teknik tartışmaları kolaylaştırmış ve müzakerelerde ileri bir aşamaya ulaşmıştır. Enerji ağları alanında da bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

4.22. Fası 22: Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu

Hukuki çerçeve konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Daha önceki raporlama dönemi sırasında, III. ve IV. Bileşenler kapsamında stratejik koordinatörün resmi olarak atanması da dahil olmak üzere, IPA yapılanmasında yer alan kurumların resmi olarak belirlenmesine ilişkin olarak Başbakanlık bu dönemde tamamlanan bir genelge yayımlamıştır.

Kurumsal çerçeve konusunda ilerleme kaydedilmiştir. IPA Stratejik Koordinatörü olan Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı (DPT) tarafından oluşturulan teknik komite, 4 operasyonel programın (ulaştırma, çevre, bölgesel rekabet edebilirlik ve insan kaynaklarının geliştirilmesi) düzgün bir şekilde uygulanmasını desteklemek üzere her üç ayda bir toplanmaktadır. DPT, merkez kuruluşlar ve yerel idareler arasındaki bölgesel kalkınma politikalarını koordine edecek bir bölgesel kalkınma komitesinin oluşturulması üzerinde çalışmaktadır.

İdari kapasite konusunda ilerleme kaydedilmiştir.

IPA uygulamasının içerisinde yer alan merkez kuruluşların güçlendirilmesine yönelik eğitim ve teknik yardım faaliyetleri devam etmektedir ve yönetim ve kontrol sistemlerinin kurulması oldukça ileri seviyededir. IPA fonlarını etkili ve etkin bir biçimde yönetmede ilgili kurumların kapasitesi konusunda kaygılar devam etmektedir. Fon kullanımında, sözleşme yapılmasındaki gecikmeler dikkat çekmektedir ve tahsis edilen tüm fonların kullanılmaması ve etki ve sonuçların beklenilenden daha az olması gibi ciddi bir risk bulunmaktadır. Merkezi Olmayan Uygulama Sistemi kurumlarındaki yüksek orandaki personel cirosu, kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği ve ilgili bakanlıklarda program otoritelerinin Merkezi Finans ve İhale Birimi (MFİB)'nin ödeme ve sözleşme yapma görevlerini üstlenme yönündeki hazırlıklarında gecikmeleri bu kaygıları arttırmıştır. Tahsis edilen AB fonlarının tam ve etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak üzere MFİB'nin kapasitesinin ivedilikle yeni takvime uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Söz konusu risklerin ele alınmasında, NAO denetiminin güçlendirilmesi, acil önlemlerin alınması ve kapasitenin uygulama kapsamındaki fon miktarlarıyla ivedilikle uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Bölgesel düzeydeki idari kapasite yetersiz olmaya devam etmektedir. Merkez kuruluşların kendi aralarında ve yerel ve merkezi düzeyde bölgesel kalkınma politikalarını koordine etmeyi amaçlayan bölgesel kalkınma komitesi (RDC), Türkiye'nin yeni bölgesel kalkınma politikasının temel unsuru olarak öngörülmektedir ve komitenin 2010 yılı içerisinde oluşturulması planlanmaktadır, fakat henüz bu yönde somut bir gelişme kaydedilmemiştir.

Programlama ve program uygulama konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Özellikle, çevre, bölgesel rekabet edebilirlik ve istihdam operasyonel programlarında, IPA'ya yönelik proje havuzlarının oluşturulması konusunda ilerlemeler kaydedilmiştir. Bunun orta vadede fonların kullanımını geliştirmesi gerekmektedir. OP'lerin bazı küçük çaptaki revizyonlarında, coğrafi hedeflemenin yanı sıra bütçe ve zamanlama iyi ayarlanmıştır. Uygulama erken bir aşamada olduğundan, etki ve çıktılara ilişkin daha kapsamlı sonuçlara sadece ileriki aşamalarda ulaşılabilir.

İzleme ve değerlendirme konularında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. IPA program otoriteleri ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığından oluşan çalışma grupları aktif rol oynamışlardır ve Entegre Yönetim Bilgi Sisteminin (MIS) oluşturulması konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Tüm IPA bileşenlerinin sektörel izleme komite toplantıları, programa uygun bir şekilde yapılmaktadır.

Mali yönetim ve kontrol konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, kapasite oluşturma ve program otoriteleri bünyesindeki yetki devrine yönelik hazırlıklar gecikmektedir ve program otoritelerinin MFİB'den mali yönetim ve kontrol sorumluluklarını devralmalarının sağlanmasına ilişkin takvime bağlı kalınmamıştır; bu nedenle söz konusu devralmanın Ulaştırma ve İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi bakımından 2011 yılına, Bölgesel Rekabet Edebilirlik bakımından ise 2012 yılına kadar ertelenmesi gerekmiştir. Sonuç olarak, MFİB ile yapılan ortaklık anlaşmalarının süresinin 31 Aralık 2010 son tarihinden ileriki bir tarihe uzatılması gerekmektedir.

Sonuç

Bu konuda düzensiz de olsa ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle, IPA III. ve IV. Bileşenlerin uygulanmasına yönelik yasal ve kurumsal çerçeve tamamlanmıştır, yerel ve bölgesel paydaşların proje havuzunun hazırlanma sürecine katkıları artırılmıştır ve Kalkınma Ajansları tamamen faaliyete geçme aşamasındadır. Katılımla birlikte, yapısal araçların (Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu) kullanımına etkin bir şekilde hazırlanmak amacıyla, merkez kuruluşların ve bölgesel ve yerel kuruluşların idari kapasitelerinin artırılması gerekmektedir. Ayrıca, katılım öncesi fonlarının daha etkili bir biçimde kullanılması gerekmektedir ve MFİB ve ilgili Bakanlıktaki Program Otoriteleri gibi kilit kurumların daha büyük AB fonlarını kullanmaya hazır olduklarını göstermeleri amacıyla, fon kullanımı kapasitelerinin artırılması gerekmektedir.

4.23. Fası 23: Yargı ve Temel Haklar

Yargı alanında ilerleme kaydedilmiştir. (Bkz. Siyasi Kriterler).

Yargı bağımsızlığı konusunda, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu daimi üye sayısı yediden yirmi ikiye çıkartılmıştır: Yargıtay ve Danıştay temsilcilerinin yanı sıra, yeni üyelikler, birinci sınıf hakimlerden, Adalet Akademisinden, hukuk fakültelerinden ve avukatlardan temsilcileri içermektedir.

Anayasa değişiklikleri, yargı mensuplarının meslekten çıkarılmalarıyla ilgili Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarının yargı denetimine açık olmalarını sağlamıştır. Yüksek Kurul bünyesinde, kurula mesleki destek ve sekreteryaya hizmeti sağlayan bir Genel Sekreterlik kurulmuştur; bu Sekreterliğe hâkim ve savcılar Yüksek Kurul atamaktadır.

Hâkim ve savcılarının performansını değerlendirmekle görevli adalet müfettişleri, raporlarını artık Bakanlığa değil Yüksek Kurula sunmaktadırlar. Bu reformlar Katılım Ortaklığı ve İlerleme Raporlarının önceliklerini karşılamaktadır. Ancak, daha az yetkiye sahip olsa da, (Bakan, Kurulun üç dairesinin herhangi bir toplantısına katılamamaktadır.) Yüksek Kurulun başkanı halen Bakandır. Ayrıca, Yüksek Kurulun soruşturma yetkisi, Kurul Başkanı olarak Adalet Bakanının onayına tabidir.

Şemdinli davası, halen gündemdedir (*Bkz. Güvenlik Güçlerinin Sivil Denetimi*). Davanın halen devam etmesinin yanı sıra, davadan sorumlu sivil savcının görevden alınması Yüksek Kurulun bağımsızlığı konusunda soru işaretlerine neden olmuştur⁴⁷.

Tarafsızlık konusunda, askeri mahkemelerin sivil yargılabilmelerine ilişkin anayasa hükümleri Anayasadan çıkartılmıştır ve yeni hükümler bu gibi yargılamaları açık şekilde yasaklamaktadır. Devletin güvenliği, anayasal düzen ve bu düzenin işleyişine karşı işlenen suçlarla ilgili davaların sivil mahkemelerde görülmesi gerekmektedir. Bu, sivil mahkemelerin, organize suçlar ve Devlete karşı işlenen suçlardan dolayı askerlerin sivil mahkemelerde yargılanabilmelerine imkan tanıyan Ceza Muhakemesi Kanununun ilgili hükümlerinin o dönemki Anayasa hükümlerine aykırı olmaları nedeniyle Anayasa Mahkemesi tarafından Ocak 2010 tarihinde iptal edilmesiyle örtüşmüştür.

Anayasa Mahkemesi, anayasa değişikliklerinin kabul edilmesinden sonra, Cumhurbaşkanı ve Başbakan tarafından atanan on yedi üyeden oluşmaktadır. Yedek üyelik öngörülmemektedir. Bununla birlikte, hâkimlerden ikisinin askeri hakim olması devam etmektedir. Demokratik bir sistemde, Anayasa Mahkemesi içtihatının sivil yargılabilmelerine ilişkin bir konu olmasından dolayı, askeri hâkimlerin varlığı şüpheye yol açmaktadır. Ayrıca, askeri hâkimler Anayasa Mahkemesindeki görev sürelerinin dolmasının ardından askeri yargı sistemindeki görevlerine geri dönebilmekte ve bu durum, Anayasa Mahkemesi Hakimi olarak tarafsızlıkları ile ilgili kuşku uyandırmaktadır.

Yargının ve silahlı kuvvetlerin kıdemli üyeleri, yargının önemli davalardaki tarafsızlığını tehlikeye sokabilecek açıklamalar yapmışlardır.

⁴⁷ Bu davadan sorumlu sivil savcı iddianameyi 2006 yılında yayımlamıştır. İddianame, yüksek rütbeli askeri komutanlarla ilgili suçlamalar içermekteydi. Genel Kurmay Başkanlığı iddianameyi eleştirmiş ve anayasal sorumluluk taşıyanları göreve çağırmıştır. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu görevden uzaklaştırma kararını Nisan 2006'da almıştır.

Yargının *verimliliğiyle* ilgili olarak, yargı sisteminde bilişim teknolojilerinden faydalanılması, adli prosedürleri ve üçüncü tarafların adli muamelelere erişimini hızlandırmıştır. Yargı personelinin sayısı artmaya devam etmiştir. 20 Eylül tarihi itibarıyla, toplam hâkim ve savcı sayısı 11.394'tür. (1 Mayıs 2009 tarihinde 11.121 hakim ve savcı bulunmaktaydı). Çocuk adalet sistemi konusunda ilerleme kaydedilmiştir. (Bkz. *Çocuk Hakları*).

Bununla birlikte, 20 Eylül 2010 tarihi itibarıyla (1 Mayıs 2009 tarihinde 3.875) toplam hâkim ve savcı açığı 3.299'dur. Bölge Adliye (İstinaf) Mahkemeleri henüz faaliyete geçmemiştir. Kanun gereğince bölge adliye mahkemelerinin Haziran 2007 itibarıyla faaliyete geçmiş olması gerekmektedir.

Kamuoyunca takip edilen bazı davalarla ilgili soruşturmanın niteliği kaygı uyandırmaya devam etmektedir. Sadece polis, jandarma ve yargı arasındaki iş ilişkisini değil aynı zamanda polis ve jandarmanın çalışmalarını geliştirme ihtiyacına yönelik ilerleme kaydedilmemiştir.

Hukuk yargılamasında arabuluculuk yönteminin uygulamaya konulması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. 2005 yılında ceza yargılamasında uygulamaya konulan uzlaşma, etkili bir biçimde kullanılmamaktadır. Adli yardımın sağlanması, kapsamı veya sunulan hizmetlerin kalitesi bakımından yetersizdir. Yargılama öncesi tutukluluk hâlinin uygulanması kamu yararı için kesinlikle gerekli olduğu durumlarla sınırlı değildir. Bu da, içinde bulunanların yarısından fazlasının yargılanmayı beklediği hapisanelerin aşırı kalabalığı daha da artırmaktadır. Şartlı tahliye sistemi hakimler tarafından tüm kapsamıyla kullanılmamaktadır.

Adli Tıp Kurumunun işleyişiyle ilgili kaygılar bulunmaktadır. Bir kaç davaya ilişkin olarak Kurum, farklı zamanlarda aynı dava ile ilgili çelişkili raporlar vermiştir. Kurumun birikmiş işyükü adli soruşturmalarda gecikmelere neden olmaktadır.

Yargı mensuplarının *mesleki yetkinliği* ve *yeterliği* konusunda, 2009 tarihli Danıştay kararı, hizmet içi eğitim hükmüyle ilgili olarak, Adalet Bakanlığı Eğitim Dairesi ve Adalet Akademisinin birbirleriyle çakışan yetkilerine dikkat çekmektedir. Hazırlayıcı eğitim ve hizmet içi eğitim Adalet Akademisinin sorumluluğunda bulunmaktadır.

2009 yılı *Yargı Reformu Stratejisinin* uygulanmasına devam edilmektedir. Stratejinin bazı temel unsurları, anayasa değişiklikleriyle uygulanmıştır.

Yolsuzlukla mücadele konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. (Bkz. *Siyasi Kriterler*).

Hükümet, Şubat 2010'da "Saydamlığın Artırılması ve Yolsuzlukla Mücadelenin Güçlendirilmesi Stratejisi"ni (2010-2014)" kabul etmiştir. Daha fazla yolsuzlukla mücadele stratejilerinin oluşturulması ve bu stratejilerin uygulanmasının izlenmesi ve yönetilmesi amacıyla, kamu kurumları, işçi sendikaları ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) temsilcilerinden oluşan bir yürütme kurulunun⁴⁸ yanı sıra, Aralık 2009'da bakanlar seviyesinde bir komisyon kurulmuştur. Strateji, kamu idaresinde daha fazla şeffaflık, hesap verebilirlik ve güvenilirlik sağlayarak kamu yönetişiminin geliştirilmesinin yanı sıra, yolsuzlukla mücadeleye karşı önleyici ve caydırıcı tedbirlerin geliştirilmesini amaçlamaktadır.

⁴⁸ Bakanlık komitesi, Başbakan Yardımcısı ve dört bakandan (Adalet Bakanı, İç İşleri Bakanı, Maliye Bakanı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı) oluşmaktadır.

Nisan 2010 tarihinde her tedbirin kabulü ve uygulanmasına ilişkin takvimin yer aldığı bir eylem planı bakanlar seviyesindeki komisyon tarafından onaylanmıştır. Etkili bir uygulama, kamu idaresinin değişen yönlerine katkı sağlayabilir, böylelikle dürüstlük teşvik edilmiş ve korunmuş ve yolsuz uygulamalara yol açan imkanlar azaltılmış olacaktır. Ancak, sivil toplumun katılımı ile yürütme kurulu ve stratejinin uygulanmasındaki rolünün güçlendirilmesi gerekmektedir.

Haziran 2010 itibariyle, Türkiye, Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Devletler Grubunun (GRECO) 2005 yılı değerlendirme raporlarındaki 21 tavsiyeden 15'ini yerine getirmiştir. GRECO raporu, özellikle yolsuzlukla mücadele denetim biriminin temsilciliğinin genişletilmesi, yargı bağımsızlığının geliştirilmesi ve dokunulmazlık sisteminde değişiklik yapılması ve son olarak bir Ombudsmanlık kurumunun kurulması için daha fazla çaba gösterilmesinin gerektiğine işaret etmektedir. Anayasa değişiklikleri, yargı bağımsızlığının geliştirilmesi ve Ombudsmanlık kurumu konusundaki gelişmelere temel teşkil etmektedir.

Aralık 2009'da, Başbakanlık Teftiş Kurulu, Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Ofisinin (OLAF) bir muadili olarak atanmıştır ve AB ve Türkiye arasındaki mali işbirliği kapsamındaki düzensizliklerin incelenmesinden sorumlu Yolsuzlukla Mücadele Koordinasyon Yapısının (AFCOS) görevini üstlenmiştir. (*Bkz. Fası 32: Mali Kontrol*)

Şubat 2010'da, Anayasa Mahkemesi, etik kurallarını ihlal eden memurların isimlerinin yayımlanmasıyla ilgili Etik Kurulu kanunu hükümlerini, yargı kararı olmadan bu isimlerin halka duyurulmasının, suçsuzluk karinesini tehlikeye sokacağı gerekçesiyle iptal etmiştir. Etik eğitimi devam etmektedir; merkezi ve yerel yönetimlerde çalışan yaklaşık 7000 devlet memuruna, Ekim 2009 ve Eylül 2010 tarihleri arasında eğitim verilmiştir. Eylül ayında, Hükümet müfettiş ve denetçilerin görevlerini yerine getirirken bağlı kalmaları gereken etik kurallarıyla ilgili bir Yönetmeliği kabul etmiştir. Ancak, etik kurallarının akademisyenler, askeri personel ve yargı mensuplarını da kapsamaması konusunda gelişme kaydedilmemiştir.

Yolsuzlukla ilişkili suçlar bakımından TBMM üyelerinin dokunulmazlıklarının sınırlandırılması konusunda gelişme kaydedilmemiştir.

Siyasi partilerin ve seçim kampanyalarının finansmanı konusundaki şeffaflığın artırılması için mevcut mevzuatın tamamlanması ve etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamaya yönelik ilave tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Yasadışı uygulamaların daha etkin bir biçimde tespit edilmesi amacıyla özellikle mevcut izleme mekanizmasının partilerin ve adayların seçim kampanyaları finansmanına da genişletilmesi için daha fazla kaynağa da ihtiyaç duyulmaktadır.

İlk kez, bir büyükşehir belediye başkanı, ciddi yolsuzluk suçlamaları nedeniyle Mart 2010'da İçişleri Bakanlığı tarafından görevden uzaklaştırılmıştır. İdari ve adli soruşturmalar devam etmektedir.

Almanya'da açılan dolandırıcılık davası bağlamında, Deniz Feneri adlı yardım derneği ile ilgili 2009 yılında başlatılan soruşturma devam etmektedir. Polis, dernek yerinde ve şüphelilerin evlerinde incelemelerde bulunmuştur. Ancak, henüz mahkemeye bir iddianame sunulmamıştır

Sayıştay'ın güçlendirilmesini ve yetkilerinin genişletilmesini öngören Sayıştay Kanunu Tasarısı, Meclis Plan ve Bütçe Komisyonu tarafından Mayıs ayında kabul edilmiştir ve halihazırda genel kurul gündemindedir.

Türkiye'nin soruşturmalar, iddianameler ve mahkûmiyetlere ilişkin bir izleme mekanizması oluşturması gerekmektedir.

Temel haklar konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. (Bkz. *Siyasi Kriterler ve Fası 19 - Sosyal Politika ve İstihdam*).

İnsan haklarını izlemek ve geliştirmekle sorumlu olan *kurumlara* ilişkin olarak ilerlemeler kaydedilmiştir. Bağımsız bir Türkiye İnsan Hakları Kurumunun kurulmasına ilişkin yasa tasarısı Şubat 2010 tarihinde TBMM'ye sunulmuştur. STK'lardan gelen görüşler ilgili meclis alt komisyonlarınca ele alınmıştır. Meclise sunulmadan önce, özellikle bu yeni kurumun bağımsızlığı ve işlevsel özerkliği bakımından, yasa tasarısının BM çerçevesiyle uyumlu hale getirilmesi için değiştirilmesi gerekmektedir. Bu sürecin, STK'lar ile yakın istişarelerle yürütülmesi önemlidir.

İşkencenin ve insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele ya da cezalandırmanın yasaklanmasına ilişkin olarak, işkencenin ve kötü muamelenin önlenmesiyle ilgili olumlu eğilim devam etmektedir. İnsan haklarının ihlalleriyle ilgili kamuoyunca takip edilen bazı davalar, mahkûmiyetle sonuçlanmıştır. Ancak, kolluk kuvvetlerince orantısız güç kullanımı devam etmektedir ve endişe uyandırmaktadır.

Özel hayata ve aile hayatına saygıya ilişkin olarak, anayasa değişiklikleri, kişisel verilerin korunması ve bilgiye erişim hakkını anayasal hak olarak getirmiştir.

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü konusunda, ibadet özgürlüğüne genel olarak saygı gösterilmesine devam edilmektedir. Vakıflar Kanununun uygulanması, idari gecikmelerle beraber devam etmektedir. (Bkz. Mülkiyet Hakları). Aleviler ve gayrimüslim cemaatlerle olan diyalog devam etmektedir fakat henüz sonuç vermemiştir. Dini azınlık mensupları, aşırı eğilimli kişiler tarafından tehditlere maruz kalmaya devam etmektedir. Din adamlarının eğitimi de dâhil olmak üzere, tüm gayrimüslim cemaatlerin ve Alevilerin yersiz bir kısıtlama olmaksızın faaliyet göstermelerine imkân tanıyacak şekilde AIHS ile uyumlu bir yasal çerçeve henüz oluşturulmamıştır.

Basın özgürlüğü ve basında çoğulculuk da dâhil olmak üzere ifade özgürlüğü konusunda, sınırlı ilerleme kaydedilmiştir, öte yandan açık ve özgür bir tartışma ortamı devam etmekte ve gelişmektedir. Bununla birlikte, Türk hukuku, ifade özgürlüğünü, AIHS ve AIHM içtihadı doğrultusunda yeterli ölçüde güvence altına almamaktadır. Gazetecilere karşı açılan dava sayısının fazlalığı ve internet sitelerine sık sık getirilen yasaklar endişe konusudur. Basın üzerindeki gereksiz siyasi baskılar ve yasal belirsizlikler uygulamada basın özgürlüğünü etkilemektedir.

Siyasi parti ve sendika kurmak da dâhil olmak üzere toplanma ve örgütlenme özgürlüğü konusunda, derneklere ilişkin yasal çerçeve genelde Avrupa standartları ile uyumludur. Bununla birlikte, derneklerin faaliyetlerinden dolayı adli soruşturmaya ve orantısız denetimlere maruz kaldıkları durumlar halen devam etmektedir. Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin yasal hükümlerin değiştirilmesi konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. İdari makamlar tarafından LGBTT derneklerine karşı ahlaki gerekçelere dayanarak dava açılması, örgütlenme özgürlüğünün tam olarak uygulanmasını kısıtlamaktadır. Anayasa değişiklikleri, *sendikal hakları* genişletmiştir. Ancak, mevcut yasal çerçevede, AB standartları ve ILO Sözleşmeleriyle uyumlu olmayan sınırlayıcı hükümler bulunmaktadır. (Bkz. *Fası 19: Sosyal Politika ve İstihdam*).

Sosyal bakımdan korunmaya muhtaç ve engelli kişilere muamele ve ayrımcılıkla mücadele ilkesine ilişkin olarak, Anayasada yapılan bir değişiklikle engellilere karşı pozitif ayrımcılığın önü açılmıştır. Bu alanda mevzuatın varlığına rağmen, engelli kişilerin eğitim ve sağlık hizmetlerine, sosyal hizmetlere ve kamu hizmetlerine erişmeleri halen kritik meseleler arasında yer almaktadır. Hükümet, ayrımcılıkla mücadele ve eşitlik kurulunun oluşturulmasına ilişkin bir kanun tasarısı taslağı hazırlamıştır. Türk Ceza Kanununun “teşhircilik” ve “genel ahlaka karşı suçlar”a ilişkin hükümleri LGBTT'lere karşı ayrımcılık amacıyla kullanılmaktadır. Kabahatler Kanunu, travesti ve transseksüellere para cezası uygulamak için sıklıkla kullanılmaktadır.

Eğitim hakkına ilişkin olarak, 4 ve 5 yaş arası çocukların okul öncesi eğitime kayıt olma oranı 2008-2009 yılındaki %33 oranından 2009-2010 yılında % 39 oranına ulaşmıştır. İlköğretimdeki cinsiyetler arasındaki dengesizliklerin hemen hemen ortadan kalkmasıyla birlikte, erkek ve kız çocukları bakımından ilköğretime (1.-8. Sınıflar) kayıt olma oranları artmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı, okuldan atılma riskindeki öğrencilere yönelik bir erken uyarı sistemi geliştirmiştir. Orta öğretimde (9.-12. Sınıflar) net kayıt oranı da, 2008-2009 yılındaki %59'luk orandan, 2009-2010 yılında % 65'e yükselmiştir. Ancak, özellikle Doğu ve Güney Doğu illerindeki kız çocukları başta olmak üzere, yaklaşık olarak 200.000 çocuk okula gitmemektedir. Orta öğretim konusunda, geniş çaplı coğrafi farklılıklar bulunmaktadır. Ayrıca, kayıt oranlarının erkek çocuklarda % 67.55 ve kız çocukları arasında %62.21 oranında olması dikkate değer bir cinsiyetler arası dengesizlik yaratmaktadır.

Mülkiyet hakkı konusunda, Vakıflar Kanunu, bazı gecikmeler ve usule ilişkin sorunlara rağmen uygulanmıştır. Vakıflar Meclisi, bu sorunların varlığını kabul etmekle beraber, işlemleri hızlandırmaya çalışmıştır. Ancak, söz konusu Kanun, el konulan ve üçüncü kişilere satılan taşınmazlar veya yeni mevzuatın kabul edilmesinden önce birleştirilen vakıfların mülkleri konusunu düzenlememektedir. Süryaniler, mülkiyet konusu ile ilgili zorluklar yaşamaya devam etmektedir. Bu konuyla ilgili bazı davalar sürmektedir. Özellikle, Mor Gabriel Süryani Ortodoks Manastırı, arazi mülkiyeti ile ilgili sorunlarla karşılaşmaya devam etmektedir. Türkiye, tüm gayrimüslim cemaatlerin mülkiyet haklarına tam olarak saygı duyulmasını sağlamalıdır.

Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin olarak, yasal çerçeve genel olarak mevcuttur. (Bkz. Fasıllar 19- Sosyal Politika ve İstihdam). Bu çerçeve, kadınlar için pozitif ayrımcılık tedbirlerinin benimsenmesine izin veren anayasa değişikliği yoluyla güçlendirilmiştir. Ancak, bu yasal çerçevenin siyasi, sosyal ve ekonomik bakımdan uygulamaya geçirilmesi için daha fazla çaba gösterilmelidir. Töre cinayetleri, erken ve zorla yaptırılan evlilikler ve kadına yönelik aile içi şiddet ciddi sorunlar olmaya devam etmektedir. Mevzuat, ülkenin tümünde tutarlı bir şekilde uygulanmalıdır. Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında ilave eğitim ve farkındalık yaratılması gerekmektedir.

Çocuk haklarıyla ilgili olarak, çocuk hakları, çocuk mahkemeleri ve ilköğretimde cinsiyet eşitsizliğine ilişkin yasal çerçevede ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, eğitim, çocuk işçiliği, sağlık, çocuk adaleti, idari kapasite ve eşgüdümü içeren tüm alanlarda uygulamaya ilişkin çabaların güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Özgürlük ve güvenlik hakkı ve adil yargılanma hakkına ilişkin olarak, kırsal alanlarda adalete erişim konusunda bazı gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak, özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, ücretsiz adli yardıma erişim sınırlı kalmıştır. Adli yardım temini, kapsam veya sunulan hizmetin kalitesi bakımından yetersizdir ve sorunların çözülmesini sağlayacak etkili bir izleme mekanizması bulunmamaktadır. Terörle Mücadele Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Temmuz 2010 tarihli Kanun, teröre ilişkin suç işlemekle itham edilen çocukların çocuk mahkemelerinde yargılanmalarını sağlamaktadır. Söz konusu uygulama,

benzer suçların yetişkinlerle beraber işlenmesi durumunda dahi geçerlidir. Ayrıca, terör örgütü propagandası yapma veya miting ya da gösterilerde güvenlik güçlerine direnmekten mahkûm olan çocuklar, bundan böyle terör örgütü üyesi olmaktan dolayı hüküm giyemeyeceklerdir. Kanun, genel olarak, Terörle Mücadele Kanununun içerdiği bir dizi ağırlaştırıcı koşulun, çocuklara uygulanmamasını sağlamaktadır. Uygulamada, bu durumun toplantı ve gösterilere katılan çocuklara verilen hapis cezalarını önemli ölçüde azaltması beklenmektedir. Son olarak, Kanun, çocuk mahkemelerinin, kararın açıklanmasını ertelemeye, hapis cezasının alternatif yaptırımlara dönüştürülmesine veya terör suçlarıyla ilgili verilen hükümlerin ertelenmesine karar verebilmelerini öngörmektedir.

Azınlık hakları ve kültürel haklar konusunda, Türkiye, özellikle Kürtçenin özel TV ve radyo yayınlarında ve hapisanelerde de kullanılmasını daha da rahatlarak kültürel haklar konusunda ilerleme kaydetmiştir. Kürtçe yayın yapan TV kanalının bir önceki yıl yayına başlamasına ilaveten, 24 saat Arapça yayın yapan TV kanalı 2010 yılında yayına başlamıştır. Ancak, başta siyasi hayatta, eğitimde ve kamu hizmetleri alımı esnasında olmak üzere, Türkçe dışındaki diğer dillerin kullanılmasında kısıtlamalar devam etmektedir. Türkçe dışındaki dillerin kullanımına ilişkin mevzuat kısıtlayıcı yorumlara açıktır ve uygulama tutarsızdır. Romanlara ilişkin konuların daha açık tartışılır hale gelmesiyle birlikte Romanların durumunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir ve bazı önlemlerin uygulanması için çalışmalar devam etmektedir. Ancak, hâlâ, Romanlar, sıklıkla ayrımcı muameleyle karşılaşmaktadırlar.. Türkiye'nin azınlıklara yaklaşımı kısıtlayıcı kalmaktadır. Avrupa standartlarıyla uyumlu şekilde, dil, kültür ve temel haklara, tam olarak saygı gösterilmesi ve bu hakların korunması henüz tam olarak sağlanmamıştır. Türkiye, azınlıklara karşı hoşgörünün artırılması veya azınlıkların topluma dahil edilmesinin teşvik edilmesi için daha çok çaba göstermelidir.

Sonuç olarak, yargı alanında ilerlemeler kaydedilmiştir. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısına ilişkin anayasa değişikliğinin kabul edilmesi ve askeri mahkemelerin yetkilerinin sınırlandırılması olumlu bir adımdır. Genel olarak sivil toplumla ve tüm paydaşlarla etkili bir diyalogun oluşturulması ve bu reformların Avrupa standartlarıyla uyumlu bir şekilde uygulanması için gereken önem verilmelidir. Yolsuzlukla mücadeleyle ilişkin olarak, kapsamlı bir yolsuzlukla mücadele stratejisi ve eylem planı ile bunların uygulamalarını denetlemek ve izlemek için bir birimin geliştirilmesi konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, pek çok alanda halen yaygın olan yolsuzluğun azaltılması için Stratejinin etkili bir şekilde uygulanması gerekmektedir. Türkiye'nin soruşturmalar, iddianameler ve mahkûmiyetlere ilişkin bir izleme mekanizması oluşturması gerekmektedir. Temel haklara ilişkin olarak ilerleme kaydedilmiştir. Anayasa değişikliği, kişisel verilerin korunması, sendikal haklar ve kadın ve çocuk hakları alanlarında önemli değişiklikler getirmektedir. Ancak, başta ifade özgürlüğü ve din özgürlüğü olmak üzere, çoğu alanda kayda değer çabaya ihtiyaç vardır. Türkiye'nin azınlık haklarına yönelik yaklaşımı kısıtlayıcı kalmaktadır.

4.24. Fası 24 Adalet, Özgürlük ve Güvenlik

Göç konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türk Ceza Kanununun, göçmen kaçakçılığına ilişkin 79. Maddesinde yapılan ve göçmen kaçakçılığına karışanlara verilen cezaları artıran değişiklik, Temmuz 2010'da kabul edilmiştir. İçişleri Bakanlığı, Mart 2010'da, düzensiz göçle mücadeleye ilişkin bir genelge yayımlamıştır. Söz konusu genelgeye göre, adli işlemleri tamamlanan düzensiz göçmenlerin, geri gönderme merkezlerine veya Valilikler tarafından önceden belirlenmiş alternatif yerlere yerleştirilmeleri sağlanmaktadır. Genelgede, ayrıca, "geri gönderme merkezlerinin sahip olması gereken fiziksel koşullar ile bu merkezlerdeki uygulamalara ilişkin temel esasları" düzenlemektedir ve geri gönderme merkezlerinin, Vali, Kaymakam ve İl Emniyet Müdürlükleri tarafından düzenli olarak denetlenmesi, bu merkezlerdeki insan hakları ihlalleriyle ilgili iddiaların soruşturulması, düzensiz göçmenlerin, BMMYK ile iletişime geçmeyi talep etmeleri durumunda, kendilerine bu imkânın verilmesi ve yasa dışı göçmenlerin, bedeli

kendilerince karşılanmak kaydıyla, hukuki danışmanlığa erişimlerinin sağlanması gerektiği belirtilmektedir.

Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün, Mayıs 2009'da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na gönderilen genelgesiyle, düzensiz göçmen olan yabancıların ve insan ticareti mağdurlarının ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri sağlanmıştır. Ayrıca, İltica ve Göç Görev Gücü, IOM ve BMMYK ile yakın istişare halinde, Yabancılar Kanunu'nun revize edilmesi için kapsamlı bir çalışma yürütmektedir.

Özellikle düzensiz göçmenlere yönelik gözaltı ve sınırdışı uygulamalarında, adil usullerin oluşturulması ve bu kişilerin kabul koşullarının iyileştirilmesi açısından, yeni yayımlanan genelgelerin tamamen uygulanması ve hazırlık aşamasında olan mevzuatın süratle kabul edilmesi kilit önemi haiz bir önceliktir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının ve özellikle Türkiye ile ilgili iki dava olan *Abdolkhani ve Karimnia - Türkiye* ile *Z.N.S - Türkiye* davaları sonucunda alınan kararların dikkate alınması gerekmektedir. Mahkeme, söz konusu davalarda, gözaltına alma ve gözaltı süresinin uzatılmasına ilişkin açık hükümlerin eksikliğinden dolayı, düzensiz göçmenlerin gözaltına alınmalarının ve menşe ülkelerine sınır dışı edilmelerinin, kişilere sınırdışı edilme sebeplerinin bildirilmemesinin ve gözaltı kararına karşı herhangi bir yargı yolunun bulunmamasının, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ihlali anlamına geldiğine karar vermiştir ayrıca Mahkeme Charahili davasındaki kararıyla, başvuranın gözaltı koşulları nedeniyle, AİHS'nin işkencenin yasaklanmasına ilişkin 3. Maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

Sivil toplum kuruluşları, uluslararası kuruluşlar ve akademisyenlerle istişare içinde olunması da oldukça önemlidir. Türkiye, bu alanda özellikle AB tarafından sağlanmakta ve halihazırda yürütülmekte olan ortak işbirliği projelerindeki uzmanlıktan da yararlanmalıdır. Düzensiz göçün önlenmesi ve sonuçlarının ele alınması için Türkiye'nin idari kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar da devam etmektedir. Yasadışı göçle mücadele de alınacak tedbirlerin tespit edilmesi, kurumlararası işbirliği ve koordinasyonun güçlendirilmesi ve operasyonel faaliyetlerin izlenmesi amacıyla Yasadışı Göçle Mücadele Koordinasyon Kurulu Şubat 2010'da oluşturulmuştur. Kurul, İçişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı başkanlığında iki ayda bir toplanmaktadır. Genelkurmay Başkanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı, Kurulun üyeleridir.

Eylül 2010'da, Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan genelgeyle, yakalanan yasadışı göçmenlerin, Vali tarafından verilen yazılı izinle, geri gönderme merkezlerinde barındırılmaları sağlanmıştır. Genelge, geri gönderme merkezlerinde kalınan süre boyunca tüm masrafların devlet tarafından karşılanacağı hususuna açıklık getiren standart bir bildirim de getirmektedir. Avukatla görüşme hakkı da açıklığa kavuşturulmuştur. Genelge, ayrıca, sınır dışı edilme ve idari gözetim kararına karşı itiraz hakkını açıkça ifade etmektedir.

Düzensiz göçmenlerin geri gönderilme usulleri tamamlanana kadar, barındırma kapasitesinin uluslararası standartlara uygun olarak artırılmasına yönelik çabalar devam etmektedir. Ağustos 2010 itibarıyla, mevcut barınma kapasitesi 2.875'tir. Ulusal kaynaklarla finanse edilen ve her biri 650 kişi barınma kapasitesine sahip dört geri gönderme merkezinin (Bitlis, Van, Aydın ve Edirne) inşa/yenileme/donanım çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca, AB tarafından finanse edilen projeler yoluyla, her biri 750 kişi barınma kapasitesine sahip iki ilave geri gönderme merkezinin, Ankara ve Erzurum'da oluşturulma çalışmaları devam etmektedir.

İdareciler, valiler, kaymakamlar, belediyeler ve genel olarak kamuoyunda düzensiz göçmenlerin haklarına ve göç yönetimine ilişkin usullere dair farkındalığın somut tedbirler yoluyla artırılması kilit önemi haiz bir konudur.

AB ve Türkiye arasında bir geri kabul anlaşması akdedilmesine yönelik müzakerelerin sonuçlandırılmasına yönünde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Aynı zamanda, mevcut ikili anlaşmaların yeterince uygulanması hususu önceliğini korumaktadır.

Yunanistan ile Türkiye arasındaki mevcut geri kabul protokolünün uygulanması konusunda, protokolün hükümlerinin daha etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik olumlu adımlar atılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Yunanistan Cumhuriyeti Kamu Düzeni Bakanlığı arasında Mayıs 2010'da ortak bir bildiri imzalanmıştır.

Türkiye, Pakistan ile geri kabul anlaşması müzakerelerini tamamlamıştır. Diğer menşe ülkelerle (Azerbaycan, Bangladeş, Beyaz Rusya, Bosna-Hersek, Makedonya, Gürcistan, Lübnan, Libya, Moldova ve Özbekistan) geri kabul anlaşmaları görüşülmektedir. Rusya ile görüşmeler de Haziran 2010'da gerçekleşmiştir.

Kolluk kuvvetleri tarafından yakalanan düzensiz göçmenlerin sayısı 2008'deki 65.737 kişiden 2009 yılında 34.345 kişiye düşmüştür. 2009 yılında, Yunanistan ve Bulgaristan kara sınırından geçen düzensiz göç akışı, 2008 yılına kıyasla %40 azalmıştır. Yunanistan ve Türkiye deniz sınırında gerçekleşen düzensiz sınır geçişi, %16 azalmıştır. 2010'un ilk yedi ayında, 15.397 düzensiz göçmenin yakalandığı bildirilmiştir. 2009 yılında 970'i Türk vatandaşı olmak üzere, 1.027 kaçakçı yakalanmıştır.

İltica alanında, bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. 2009 yılında, 7.834 kişi ile yeni sığınmacıların sayısı 2008 yılındaki sayıya (11.248) kıyasla azaldığı bildirilmiştir. Başvuru yapan 7.834 kişi arasında, 3.763 Iraklı (%48), 1.981 İranlı (%25), 1.009 Afgan (%13), ve 295 Somalili (%4) bulunmaktadır. Ocak 2010'da, Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun Uygulanmasına Dair Yönetmelikte değişiklik yapılarak, sığınmacıların çalışma izni başvuru koşulları kolaylaştırılmıştır. İçişleri Bakanlığı tarafından sığınmacı statüsü verilen kişiler için, ikamet izinlerinin geçerlilik süresine bakılmaksızın çalışma izni başvurusunda bulunma hakkı getirilmiştir.

Sığınmacılara uygulanan ikamet harçlarına ilişkin olarak, Mart 2010'da İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan bir genelgede bu harçları açıkça kaldırmayan, ancak fiiliyatta benzer bir etki yaratan usuller düzenlenmektedir. Ayrıca, genelge, yürürlüğe girmesinden önce sığınmacılar tarafından ödenmesi gereken ancak tahsil edilmemiş harçlar ve ilave para cezalarıyla ilgili olarak geriye dönük etki yaratmaktadır. Kendilerine ev sahipliği yapacak üçüncü bir ülkenin bulunmasına rağmen, harç ve cezaları ödeyemedikleri için Türkiye'den çıkışlarına izin verilmeyen sığınmacıların yerleştirilme beklentileri bakımından, bu genelgenin etkin ve yeknesak bir şekilde uygulanması oldukça önemlidir.

Mart 2010'da, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'nün, kendi işlettiği kuruluşlarda barındırılan sığınmacılara yönelik yeni bir genelge yayımlamıştır. Genelge, verilerin korunması, sosyal güvenlik ve genel sağlık sigortası ile BMMYK personelinin bu kuruluşlara erişimini kapsamaktadır. Bu hükümlerden yararlanabilecek sığınmacılar, refakatsiz küçükler, fiziksel engelliler ve yaşlılardan oluşmaktadır.

Ayrıca, İltica ve Göç Görev Gücü, BMMYK ile yakın işbirliği içinde, 'İltica Kanunu' ve 'İltica ve Göç Biriminin Kurulmasına İlişkin Kanun'a yönelik çalışmaları yürütmektedir.

Türkiye Mültecilerin Hukuki Statüsüne ilişkin 1951 Sözleşmesi ve ilgili 1967 Protokolündeki coğrafi sınırlama uygulamasını sürdürdüğünden, ilerleme sınırlı olmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'ye temel uluslararası standartlara ve Avrupa standartlarına uygun, modern, etkili ve adil bir sistem sağlayacak önemli reformlar halen erken bir aşamadır. İltica ve göç

konusunda bir yol haritasının tamamlanması anahtar role sahiptir. Türkiye'deki kurumlar sınırlı kapasiteye sahiptir ve en önemlisi de Avrupalı olmayan sığınmacıların mülteci statülerinin belirlenmesi süreci sahiplenilmemektedir. Bu nedenle, Türkiye'de resmi bir statüsü olmamasına rağmen BMMYK fiilen, iltica usullerinin yürütülmesi ve yönetilmesinden sorumlu tek mercidir.

İlticaya ilişkin usullere eşit ve adil erişimin sağlanması, mevcut sınırlı kapasiteye rağmen, bekleme süresinin kısaltılması ve sığınmacıların adli yardıma ve BMMYK personeline erişimlerinin tam olarak sağlanması kilit bir öncelik olmaya devam etmektedir.

Menşee ülke bilgi ve iltica dosya yönetim sistemlerinin oluşturulmasına yönelik çalışmalarda ilerleme sağlanması ve sivil toplum kuruluşlarının, mülteci ve göçmenlere yardım sağlanması konusunda idare ile işbirliği imkanlarının kolaylaştırılmasının da kilit önemi haizdir. Göç ve iltica alanında çalışmalar yürüten bazı sivil toplum kuruluşları, 15 Mart 2010 tarihinde bir araya gelerek "Türkiye Mülteci Hakları Koordinasyonu"nu kurmuşlardır.

Vize politikasında çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ağustos 2010'da, Türkiye 180 gün içinde 90 gün kalış süresine izin verilmesi bakımından politikasını AB müktesebatıyla uyumlu olarak düzenlemiştir. Ancak, Türkiye vize yükümlülükleriyle ilgili olarak tüm AB vatandaşlarına yeknesak bir politika uygulamamaktadır. Hâlihazırda, 12 AB üyesi devletin vatandaşlarının Türkiye'ye girmek için Türk sınırlarından alınabilen vizeye sahip olmaları gerekmektedir. Diğer 15 üye devletin vatandaşları, 90 güne kadar olan kısa kalışlar için vize yükümlülüğünden muaf tutulmaktadır.

1 Haziran 2010'da, biyometrik güvenlik özellikleri olan pasaportlar kullanıma sunulmuştur. Vize uygulamaları, Konsolosluklar ve İçişleri Bakanlığınca çevrimiçi (elektronik ortamda) gerçekleştirilmektedir. Yüksek güvenlik özelliklerine sahip yeni Türk vize bandrollerinin kullanılması daha da gecikmiştir. Havaalanı transit vizelerinin kullanılması gerekmektedir. Sınırlarda bandrol ve damga tipi vize uygulamasının aşamalı olarak kaldırılması için idari bir girişim gerçekleştirilmemiştir. Türkiye, Aralık 2009'da Libya ve Ürdün, Ocak 2010'da Lübnan, Mayıs 2010'da Rusya ve Tanzanya ile vize muafiyeti konusunda anlaşmaya varmıştır. Umuma mahsus pasaport sahiplerini dışarıda bırakan /Sadece resmi pasaportlara karşılıklı vize muafiyeti getiren benzer anlaşmalar, Ekim 2009'da Suriye, Temmuz 2010'da Sırbistan ve Kamerun ile yapılmış ve Temmuz 2010'da yayımlanmıştır. Bu ülkelerden bazıları, negatif AB vize listesinde yer almaktadır.

Sonuç olarak, bu alanda AB müktesebatına uyum oldukça erken bir aşamadadır.

Dış sınırlar ve Schengen konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Dış Sınırlar Görev Gücü iki ayda bir toplanmakta ve Entegre Sınır Yönetimi Ulusal Eylem Planının uygulanması yönündeki çabaların bir parçası olarak, sınır yönetim sisteminin AB standartlarıyla uyumlaştırılması için taslak bir yol haritası hazırlanmaktadır. Karar vericiler seviyesinde resmi bir takip mekanizması oluşturulması ve entegre sınır yönetimi hedeflerinin gerçekleştirilmesine ilişkin ilerlemenin izlenmesi amacıyla Mayıs 2010'da yayımlanan Başbakanlık Genelgesiyle, Entegre Sınır Yönetimi Koordinasyon Kurulu kurulmuştur. Kurul, bu alanda yeni strateji ve politikaların geliştirilmesinden de sorumludur. Meclis'te beklemekte olan ve vali yardımcılarının görevlerini genişleterek sınır birimlerinde idare amiri olarak görev yapmalarını öngören mevzuat değişikliğinin kabul edilmesinde gecikmeler yaşanmasına rağmen Entegre Sınır Yönetimine yönelik olarak verilen hizmet içi eğitim, tüm vali yardımcılarını da kapsamaktadır.

Kurumlar arası işbirliği, reform süreci kapsamında, geliştirilmesi gereken kilit bir konu olmayı sürdürmektedir. Örneğin, veri tabanlarının ve risk analizlerinin etkin ve eşgüdüm içerisinde sınırlarda kullanımı, entegre sınır yönetimindeki eksik unsurlardır. Daha eğitimli personelin ve

ilave sınır kontrol teçhizatının sınır geçiş noktalarına yerleştirilmesi ve böylelikle profesyonelleşmiş sınır yönetiminin hazırlanması için tedbirlerin alınması gerekmektedir. Sınır kontrol görevlerinin yeni bir sınır güvenlik kurumuna devredilmesi için çaba gösterilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, bu yeni kurum oluşturulurken, mevcut kurumun da güçlendirilmesi gerekmektedir. Mayıs 2010'da, Emniyet Genel Müdürlüğünde pasaportlar için uzmanlaşmış bir birimin oluşturulması bu yönde atılmış ileri bir adımdır.

FRONTEX ile bir çalışma düzenlemesi yapılması için müzakereler sürmektedir ve söz konusu düzenlemenin sonuçlandırılması için önemli bir kaç sorunun çözülmesi gerekmektedir. Temas noktaları oluşturulmuştur ve Üye Ülkelerle ortak operasyonlar yürütülmektedir.

Sonuç olarak, bu alanda AB müktesebatına uyum sağlanması için daha fazla çaba gerekmektedir.

Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Hukuki konularla ilgili olarak, Türkiye, Çocukların Korunması ve Ülkelerarası Evlat Edinmede İşbirliği Hakkında 2007 Lahey Sözleşmesini ve Ebeveyn Sorumlulukları ve Çocuğun Korunması İçin Önlemler Hakkında Yargı Yetkisi, Uygulanacak Hukuk, Tanıma, Tenfiz ve İşbirliği Hakkında 1996 Lahey Sözleşmesini hâlâ onaylamamıştır. Adli yardım konusunda, suç mağdurlarına tazminat ödenmesine ilişkin bir kanun taslağı hazırlık aşamasındadır. Rapor döneminde, hukuki konularda adli işbirliği alanına giren 2.270 talepte bulunulmuş ve bunlardan 1.809'u sonuçlandırılmıştır.

Cezai konularda adli işbirliğiyle ilgili olarak, Türkiye, Avrupa Konseyi Siber Suçlar Sözleşmesini henüz imzalamamıştır. Türkiye, Avrupa Yargı Ağı'nın (EJN) düzenli toplantılarına katılım sağlamaktadır. Adalet Bakanlığı tarafından Eurojust ve EJN için oluşturulan internet sitesinde, temas noktalarına iletilen tüm talepler artık yayımlanmaktadır. Eurojust ile bir işbirliği anlaşması imzalanması konusunda adım atılmamıştır. Kişisel verilerin korunmasına yönelik etkili bir rejim, etkin bir uluslararası adli işbirliğinin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Rapor döneminde, Türkiye, toplam 159 suçlu iadesi talebinde bulunmuştur. AB'ye üye devletler 20 suçlu iadesi talebinde bulunmuş ve bunların 3'ü kabul edilmiştir. Karşılıklı adli yardımla ilgili olarak, Türkiye'ye 1.986 talepte bulunulmuş ve Türkiye tarafından 2.190 talepte bulunulmuştur.

Sonuç olarak, bu alanda AB müktesebatına uyum oldukça erken aşamadadır.

Polis işbirliği alanında, Türkiye, temel uluslararası sözleşmelere taraftır. Türkiye, polis işbirliği alanında bir dizi ikili anlaşma (Irak ile Ekim 2009'da, Ukrayna ile Aralık 2009'da ve Suriye ile Aralık 2009'da) imzalamıştır. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin bir kanunun kabul edilmesindeki gecikme, uluslararası düzeyde polis işbirliğini sınırlamaktadır ve Europol ile Operasyonel Düzeyde İşbirliği Anlaşmasının sonuçlandırılması hâlâ sorun teşkil etmektedir. Etik liderlik programı çerçevesinde, Türk polisine yönelik eğitim verilmesine başlanmıştır. Söz konusu program, Kamu Görevlileri Etik Kurulu tarafından hazırlanan ve etik ilkeler ve davranışları içeren bir eğitim programıdır. Polisin halkla ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlayan toplum polisi uygulaması tüm illere genişletilmekte ve kurumsallaşmaktadır.

Sonuç olarak, bu alanda AB müktesebatına uyum sağlanması için daha fazla çaba gerekmektedir.

Örgütlü suçlarla mücadele konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Temmuz 2010'da Başbakan tarafından, örgütlü suçlarla mücadele ulusal stratejisi (2010-2015) ve eylem planı (2010-2012) imzalanmıştır. Emniyet Genel Müdürlüğü, 60 ilde tanık koruma birimleri kurmuştur. Ulusal parmak izi ve DNA veri tabanı oluşturulması gerekmektedir. Kolluk kuvvetleriyle ilgili güvenilir ve benzer verilerin toplanması gerekmektedir. Kurumlararası işbirliğinin halen güçlendirilmesi gerekmektedir.

Rapor döneminde, insan ticaretiyle mücadele konusunda somut bir ilerleme kaydedilmemiştir. 87 insan taciri tutuklanmıştır. İnsan ticareti mağduru olarak tespit edilen ve yardım edilen kişi sayısı 37'dir. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Kadın Dayanışma Vakfı ve İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı ile bir anlaşma imzalamıştır. Bu kapsamda, söz konusu STK'lar, Ankara ve İstanbul'daki insan ticareti mağdurlarına sığınma imkânı sunmakta ve her bir sığınma evi yaklaşık 240.000TL (120.000 €) mali destek almaktadır.

Kurumsal olarak, koordinasyona ilişkin görevlerde insan ticaretiyle mücadele ulusal görev gücüne yardım etmesi öngörülen destek mekanizması henüz kurulmamıştır. İnsan ticareti mağdurlarının belirlenmesi ile farklı kurumlar arasında ihtiyaç duyulan destek ve koordinasyonun sağlanması, süreçte aktif olarak yer alan tüm paydaşları kapsayan Ulusal Yönlendirme Mekanizması (UYM) çerçevesinde yürütülmektedir. UYM'nın temel özelliklerinden biri olan 157 yardım hattı için, uygun yönetim ve örgütsel düzenlemelere özellikle ihtiyaç duyulmaktadır. Ulusal mevzuatın İnsan Ticaretine Karşı Avrupa Konseyi Sözleşmesi'yle uyumlaştırılmasına yönelik ilave çalışmalar ve onaylanmasına yönelik bir takvim oluşturulması önemlidir.

Sonuç olarak, bu alanda AB müktesebatına uyum sağlanması için daha fazla çaba gerekmektedir.

Kara paranın aklanması ile mücadele için *Bkz. Fası 4*

Terörle mücadele ile ilgili ilerlemeye yönelik olarak, ilgili kurumlar arasındaki eşgüdümü sağlamak ve terörle mücadeleye ilişkin politika ve stratejiler geliştirmek üzere, Mart 2010'da İçişleri Bakanlığı bünyesinde bir Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı kurulmuştur. Mali Eylem Görev Gücünün (FATF), terörün finansmanı ile ilgili kişilere yaptırım uygulanması yönündeki önerilerinin gerekliliklerini karşılamak üzere, terörizmin finansmanı ile mücadeleye ilişkin bir yasa hazırlanmaktadır. Türkiye, BM Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilen listede yer alan bazı kişilerin malvarlıklarını dondurmaya yönelik kararlar almıştır. Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK), 2008 yılında terörizmin finansmanı ile ilgili 228 adet şüpheli işlem bildirimini almasına karşın 2009 yılında 49 adet almıştır. MASAK, Bosna Hersek, Ukrayna, Japonya ve Norveç'teki emsal kuruluşlarıyla terörizmin finansmanı ve kara paranın aklanması ile mücadeleye ilişkin bilgi değişiminde bulunmak amacıyla mutabakat zabitleri imzalamıştır. Türkiye, 2010 yılında PKK'nın artan terör saldırıları ile karşı karşıya kalmıştır. Bu saldırılar, terörle mücadelede profesyonel güvenlik güçlerinin yer almasına yönelik hazırlıkları hızlandırmıştır.

Türkiye, Nükleer Terörizm Eylemlerinin Önlenmesine dair Uluslararası Sözleşme, Terörizmin Önlenmesine İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi ile Terörizmin Finansmanı ve Suçtan Elde Edilen Gelirlerin Aklanması, Aranması, Elkonması ve Müsaderesi hakkındaki Avrupa Konseyi Sözleşmesi'ni henüz onaylamamıştır.

Sonuç olarak, bu alandaki AB müktesebatıyla uyum sağlanması yönünde daha fazla çaba sarfedilmesi gerekmektedir.

Uyuşturucuyla mücadele alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bağımlılık Yapıcı Maddeler ve Bağımlılıkla Mücadele Ulusal Politika ve Strateji Belgesi'nin (2006-2012) kabul edilmesini takiben, 63 ilde yerel eylem planları hazırlanmıştır. Kırsal kesimlerdeki uyuşturucu kaçakçılığına karşı mücadeleye özel bir eylem planı Nisan 2010'da kabul edilmiştir. Anılan eylem planının, 2007-2009 yıllarını kapsayan eylem planının sona ermiş olmasına rağmen henüz kabul edilmeyen Bağımlılık Yapıcı Maddeler ve Bağımlılıkla Mücadele Ulusal Eylem Planı'nın (2010 – 2012) uygulamasıyla eşgüdümünün sağlanması gerekmektedir.

Türk kolluk kuvvetleri tarafından, 51,451 kg kenevir ile 16,391 kg eroinin ele geçirilmesiyle sonuçlanan başarılı operasyonlar gerçekleştirilmiştir. Toplamda 11 kontrollü teslimat operasyonu gerçekleştirilmiştir. Bu operasyonlar sonucunda, 453.5 kg eroin, 623 gr kokain ve 2 kg afyon ele geçirilmiştir. Türkiye, Avrupa Birliği'ne giden önemli uyuşturucu kaçakçılığı güzergâhlarından biri olmaya devam etmektedir. Uyuşturucu bağımlılarının tedavisine yönelik olarak, Şubat 2010'da Gaziantep'te yeni bir tedavi merkezi açılmıştır. Tedavi Merkezleri Uygulama Yönetmeliğine uygun olarak, Bupronorfin ile Naloksan, ikame tedavi olarak uygulanmaya başlanmıştır. Ağustos 2010'da "Uçucu Maddelerin Zararlarından İnsan Sağlığının Korunması Hakkında Yönetmelik" Sağlık Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır. Söz konusu yönetmelik, bu maddelerin üretimi, ithalatı, ticareti, denetimi, depolanması ve kullanım alanlarını kapsamaktadır.

Türkiye'nin, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığını İzleme Merkezine (EMCDDA) katılımına ilişkin anlaşma henüz onaylanmamıştır. Türkiye, Reitox odak noktası başkanları toplantılarına gözlemci olarak katılmaya devam etmektedir. Reitox Ulusal Odak Noktası'nın (TUBİM) durumuna ilişkin olarak, Ulusal Uyuşturucu İzleme Merkezi kurulmasına yönelik taslak mevzuat hazırlanmıştır ve kabul edilmesi gerekmektedir. TUBİM'in insan kaynakları kapasitesi 9'dan 17'ye yükseltilmiştir, ancak özellikle tüm verilerin toplanması amacıyla tahsis edilen için özerk bütçesi bulunmamaktadır. TUBİM'in kapasitesi daha fazla daha fazla güçlendirilmeli ve sabitleştirilmelidir. Tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin güçlendirilmesi de dahil olmak üzere, uyuşturucu arzının ve talebinin azaltılmasına yönelik daha dengeli bir yaklaşım izlenmelidir.

Sonuç olarak, bu alandaki AB müktesebatıyla uyum sağlanması yönünde daha fazla çaba sarfedilmesi gerekmektedir.

Gümrük işbirliği alanında, gümrük muhafaza kapasitesine yönelik bazı ilerlemeler kaydedildiği bildirilmiştir. Gümrük Müsteşarlığı, araç takip sistemi ile mobil denetim birimlerini güçlendirmiştir. Hamzabeyli sınır geçiş noktalarına bir tarayıcı kurulmuş, böylece anılan geçiş noktalarının muhafaza kapasitesi geliştirilmiştir. Sınırdaki gümrük muhafaza ile diğer kolluk kuvvetleri arasındaki eşgüdümün güçlendirilmesi gerekmektedir. Risk esaslı kontrollerin geliştirilmesi gerekmektedir. Türkiye, AB gümrüklerinde ele geçen sahte malların ana tedarikçilerinden biri olup, ithalat ve ihracatta Fikri Mülkiyet Hakları Kontrolleri konusunda kolluk kapasitesinden yoksundur.

Sonuç olarak, bu alandaki AB müktesebatıyla uyum sağlanması yönünde daha fazla çabanın sarfedilmesi gerekmektedir.

Avro sahteciliği için *Bkz. Fasıl 32.*

Sonuç

Adalet, özgürlük ve güvenlik alanında her kısımda eşit olmasa da ilerleme kaydedilmiştir. AB-Türkiye geri kabul anlaşması müzakerelerinin sonuçlandırılmasına yönelik önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Göç ve iltica konusundaki kurumsal düzenlemelerin, ilgili bütün kurumlar için açık sorumluluklar belirlemesi ve verilen görevleri etkili bir şekilde yerine getirmelerini teminen bu kurumlara gerekli kaynakların sağlanması ve vasıflarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Uyuşturucu ve gümrük işbirliği alanlarında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Dış sınırlar ile Schengen, organize suçlar ve terörizm konularında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Vize politikası konusunda çok az ilerleme kaydedilmiştir. Cezai ve hukuki konularda adli işbirliği, alanında ilerleme kaydedilmemiştir. Sonuç olarak, halihazırda yapılan mevzuat çalışmalarının kabul edilmesi ve imzalanan uluslararası anlaşmaların ivedilikle onaylanması gerekmektedir.

4.25. Fası 25: Bilim ve Araştırma

Bilim ve araştırma politikası alanında iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Uluslararası araştırmacıların Türkiye’de daha uzun süre kalmalarını veya daimi olarak yerleşmelerini teşvik etmek amacıyla bir dizi düzenleme yapılmıştır. Doktora çalışmalarını tamamlamış fakat halen yurtdışında yaşamakta olan Türk araştırmacıların Türkiye’ye dönmelerini teşvik etmek amacıyla yeni bir destek programı başlatılmıştır.

Türkiye Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK), Aralık 2009 tarihli toplantısında, 2011-2016 dönemi için bir ulusal bilim, teknoloji ve yenilik eylem planı hazırlamaya karar vermiştir. BTYK, Haziran toplantısında, TÜBİTAK’ın koordinasyonunda, enerji, su ve gıda alanlarında ulusal araştırma ve yenilik stratejileri geliştirmek amacıyla, kamu, özel sektör ve üniversitelerden katılan uzmanlardan oluşacak çalışma grupları kurmaya karar vermiştir.

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından sağlanan ulusal destek programları kapsamında Ar-Ge harcaması, 2008 yılında 205 milyon avro’dan (150 milyonu sanayi Ar-Ge’leri için) 2009 yılında 310 milyon avro’ya (210 milyonu sanayi Ar-Ge’leri için) çıkmıştır; bu, toplamda 50 % oranında bir artışa tekabül etmektedir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından toplam 62 adet yeni özel sektör Ar-Ge merkezi onaylanmıştır. Bu, yatırımcılara ve KOBİ’lere bir dizi teşvik ve destek mekanizması sağlamak suretiyle (vergi teşvikleri ve Ar-Ge konusundaki bazı bürokratik engellerin kaldırılması) araştırma ve teknolojik gelişme faaliyetlerini teşvik etmeyi amaçlayan, Mart 2008’de kabul edilen Ar-Ge Kanunu’nun ilk sonucudur.

Araştırmaya yapılan harcama miktarı, 2007 yılındaki 5.47 milyar avro’dan 5.63 milyar avro’ya yükselerek GSYİH’nin % 0,73’ü seviyesine ulaşmıştır. Bu, 2013 itibarıyla % 2’ye ulaşma yönündeki ulusal hedefin oldukça altındadır. Haziran 2010’da, Avrupa Yatırım Bankası Yönetim Kurulu, Hazine Müsteşarlığı’nın ortak finansmanıya, sürdürülebilir bir gelecek için araştırma altyapısını güçlendirmeyi amaçlayan 300 milyon avro’luk bir yatırım kredisini onaylamıştır.

TÜBİTAK’ın idari kapasitesi yeni personel alınarak güçlendirilmiştir. Böylece, TÜBİTAK’ın personel sayısında yaklaşık % 15 oranında artış sağlanmıştır.

Türkiye’nin araştırma ve teknolojik gelişme alanındaki 7. Çerçeve Program’a (7. ÇP) katılımı daha da artmıştır, ancak araştırma kapasitesini ve bilimsel mükemmeliyeti artırmak için çaba gösterilmesi gerekmektedir. Türkiye’nin 7.ÇP projelerine katılımını destekleme amaçlı 2010-2011 dönemini kapsayan eylem planını güncellemek için Komisyon ile yapılan görüşmeler sürdürülmektedir.

Ortak Araştırma Merkezi (OAM) ile etkin işbirliği; Türk araştırmacıların OAM’nin atölye çalışmalarına, yüksek düzeyli toplantılarına ve OAM projeleri ile ağlarına katılmaları ve OAM kurumlarında görevlendirilmeleri suretiyle devam etmiştir.

Türkiye, Haziran 2010’da, Türk araştırma camiasının 8.ÇP’deki ulusal pozisyonunu belirlemeyi amaçlayan bir elektronik danışma süreci başlatmıştır. Sonuç, 8.ÇP hazırlıklarına katkı sağlamak amacıyla daha sonra Komisyon’a iletilecektir.

Euratom Yedinci Çerçeve Programı’na, bir Bilim ve Teknoloji Anlaşmasının akdedilmesi yoluyla ortak ülke olarak katılıma yönelik müzakereler ve hazırlıklar devam etmektedir.

Avrupa Araştırma Alanı’na (AAA) entegrasyonu ile ilgili olarak Türkiye, ulusal araştırma faaliyetlerini uyumlaştırmak suretiyle Avrupa’daki başlıca toplumsal zorlukları ele almayı amaçlayan yedi Ortak Programlama Girişimine katılmaktadır. Türkiye, Stratejik Enerji

Teknolojisi Planı'na (SET Planı) ortak ülke olarak katılmakta ve buna paralel olarak araştırma çabalarını güçlendirmeyi taahhüt etmektedir. Türkiye, bilim adamlarının sayısını daha da artırmış ve araştırmacıların hareketliliğini geliştirmiştir.

Türkiye, Avrupa Araştırma Alanı Komitesi (AAAK) de dahil, Avrupa Araştırma Alanı'ndaki bütün organlara gözlemci olarak aktif katılım sağlamaktadır.

Sonuç

Türkiye'nin bilim ve araştırma alanındaki hazırlıkları iyi durumdadır ve Avrupa Araştırma Alanı'na gelecekteki entegrasyonuna yönelik olarak iyi düzeyde ilerleme sağlamıştır. Genel olarak, Türkiye'nin Çerçeve Programlara katılımı ve başarı oranı yükselmiştir. Bununla birlikte, araştırma ve teknolojik gelişme alanındaki 7. Çerçeve Programı süresince bu oranların muhafaza etmek için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir.

4.26. Fası 26: Eğitim ve Kültür

Eğitim, mesleki eğitim ve gençlik alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı, Avrupa Yeterlilikler Çerçevesi de dahil, AB'nin kilit standartlarına uygun Türkiye'nin reform gündeminin uygulanması için hedefleri ve performans göstergelerini içeren 2010-2014 Stratejik Planını kabul etmiştir.

Başta mesleki eğitim ve staj alanındakiler olmak üzere, Bakanlığın hizmetlerini yeniden yapılandırmayı amaçlayan Yeşil Kitap nihai hale getirilmiştir.

Türkiye, 2010 ve 2020 için AB düzeyinde kriterlerin belirlendiği bütün alanlarda performansını artırmıştır, ancak, özellikle okulu erken bırakanların oranı ve yetişkinlerin hayat boyu öğrenmeye katılımı bakımından AB ortalamasının oldukça altındadır. Bütün eğitim düzeylerinde okula kaydolma oranları artmaya devam etmiştir. Özellikle 32 pilot ilde zorunlu okul öncesi eğitimin getirilmesiyle, okul öncesi eğitimde kayıt oranı % 39'a çıkmıştır. Aynı tedbir 2010-2011 eğitim yılında bütün 57 ile genişletilmiş olup, 2012-2013 eğitim yılında tüm illeri kapsaması öngörülmektedir. Yükseköğretim alanında, 2009 ve 2010'da yedi yeni devlet üniversitesinin ve bir yeni özel üniversitenin kurulmasıyla Türkiye'deki toplam üniversite sayısı 154'e ulaşmıştır. 30-34 yaş aralığında yüksek eğitimi başarıyla tamamlayanların oranı 2009 yılında % 14,7'ye yükselmiştir.

Türkiye, Bolonya süreci tavsiyelerini uygulama bakımından ileri bir aşamadadır. Ancak, önünde birtakım güçlükler bulunmaktadır. Bunlar, yeterliliklerin tanınması, kalite garantisi ve Avrupa Yeterlilikler Çerçevesine (AYÇ) dayanan ulusal bir yeterlilikler çerçevesinin kurulmasıdır.

Hayat Boyu Öğrenme ve Gençlik Eylem programları mevcut bütçeyi oldukça aşan hibe başvuruları almaya devam etmektedirler. 2009 yılında 1200 proje başvurusu ve 10.000'den fazla bireysel hareketlilik finanse edilmiştir. 2010 yılında, Türkiye'nin programlara mali katkısı yaklaşık 80 milyon avro'ya ulaşmış ve zamanında ödenmiştir.

Kültür alanında, Türk operatörler, lider başvuru sahibi olarak değil ama proje ortağı olarak Kültür Programına katılmaya devam etmiştir. Türkiye ayrıca, Avrupa Kültürel Miras Günlerine

katılmıştır. Nisan 2010'da, Mardin Üniversitesi'nde sırasıyla Kürt dili ve kültürü, Arap dili ve kültürü ve Asur dili ve kültürü bölümleri kurulmuştur.

İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti faaliyetleri, organizasyondan sorumlu yapıdaki bazı kilit kişilerin istifalarına rağmen Ocak ayında başlatılmıştır. İstanbul 2010 etkinliklerinden sorumlu ajans yaklaşık 600 projeyi seçmiştir; bunların üçte ikisi şehir rehabilitasyonu/restorasyonu ile ilgiliyken geri kalanı sanatsal faaliyetleri içermektedir. Etkinlikler, geleneksel ve çağdaş sanatların bütün yönlerini kapsamaktadır. Gençlik, çocuklar, sanatçılar ve halkın tamamı hedeflenmiştir.

Türkiye, UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Desteklenmesine İlişkin Sözleşme'yi henüz onaylamamıştır.

Sonuç

Özellikle eğitim alanında olmak üzere, bu fasılda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Genel olarak okul kayıt oranı artmaya devam etmiş ve Türkiye ortak AB kriterleri bakımından performansını artırmayı sürdürmüştür. Kültür alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiş, ancak mevzuat uyumu konusunda ilerleme sağlanmamıştır.

4.27. Fası 27: Çevre

Yatay mevzuatta sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği'nin kapsamı genişletilmiş ve ÇED Direktifi büyük ölçüde iç hukuka aktarılmıştır. Ancak, halkın katılımına ve sınır ötesi istişarelere yönelik usuller tam olarak uyumlu hale getirilmemiş ve uygulanmamıştır. Sismik etkinliğin yüksek risklere yol açabileceği ve bugüne kadar hiçbir ÇED veya Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) çalışmasının yapılmadığı Türkiye'nin Doğu Akdeniz kıyısında inşa edilmesi planlanan Türk-Rus nükleer güç santrali projesine ilişkin olarak ulusal ve uluslararası kamuoyunun artan kaygıları bulunmaktadır. Türkiye Bulgaristan ile, iki ülkenin sınırı boyunca inşa edilecek AB destekli Nabucco boru hattı projesinin çevresel etki değerlendirmesinin sınır aşan yönlerini düzenleyen bir anlaşma akdetmek üzere görüşmelere başlamıştır. SÇD Direktifinin iç hukuka aktarılması erken aşamadır.

Hava kalitesi konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bazı sıvı yakıtların kükürt muhteviyatına ilişkin mevzuat AB müktesebatıyla tamamen uyumlu hale getirilmiştir. Atık yakma yönetmeliği kabul edilmiştir. Türkiye, Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stokholm Sözleşmesi'ne taraf olmuştur. Hava Kalitesi Direktifi'nin uygulanmasına yönelik idari kapasite yeterli değildir.

Atık yönetimi konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, 2009-2013 dönemi için ulusal atık yönetimi planını kabul etmiştir. Tehlikeli atık kontrolü, gemilerden atık alınması ve atık kontrolüne ilişkin mevzuat AB müktesebatına uygun olarak değiştirilmiştir. Ömrünü tamamlamış araçlara ilişkin yeni mevzuat kabul edilmiştir. Atık Çerçeve Direktifi'ndeki biyolojik olarak parçalanabilirlerin yüzdesinin azaltılmasına ilişkin hükümleri de kapsayacak şekilde, atığın düzenli depolanması hakkında mevzuat kabul edilmiştir. Madencilik faaliyetleri ile bozulan arazilerin ıslahına ilişkin bir yönetmelik kabul edilmiştir. Bazı AB şirketleri, elektrikli ve elektronik ekipmanlarda bazı tehlikeli maddelerin kullanımını kısıtlayan yönetmeliğin uygulanmasının ticarete engel teşkil ettiği yönünde şikayette bulunmuşlardır.

Su kalitesi konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Su kirliliğinin kontrolüne ilişkin mevzuat, izin usullerini düzenlemek amacıyla değiştirilmiştir. İlgili kurumlar arasında

koordinasyonu artırmak ve AB müktesebatına daha fazla uyum için stratejiler ve politikalar geliştirmek amacıyla su kalitesi yönetimi konusunda üst düzey bir yönlendirme komitesi kurulmuştur. Su yönetimine ilişkin kurumsal çerçeve bölünmüştür ve nehir havzası düzeyinde örgütlenmemiştir. Bir dizi havza koruma eylem planı taslağı hazırlanmış olup, bu planlar ilerde nehir havzası yönetim planlarına dönüştürülecektir. Su konularıyla ilgili sınır aşan istişareler hâlâ çok erken aşamadır. Türkiye Yunanistan ile, Meriç nehir havzası yönetiminde artırılmış işbirliği öngören bir ortak deklarasyon imzalamıştır.

Doğa koruması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türk Natura 2000 ağına faydalı katkılar sağlayabilecek birçok alanın mevcut koruma düzeyinin kaldırılması konusundaki kaygılara neden olan taslak doğa koruma çerçeve kanunun Meclise sevk edilmiştir. Ulusal biyo-çeşitlilik stratejisi ve eylem planı ile kuşlar ve habitatlara ilişkin uygulama mevzuatı henüz kabul edilmemiştir. Ülkenin doğusundaki yeni su ve enerji altyapısı inşasının, potansiyel olarak korunan flora ve fauna türleri üzerindeki olumsuz etkileri konusunda artan endişeler bulunmaktadır. Potansiyel Natura 2000 alanlarının listesi henüz derlenmemiştir. Sulak alanların korunmasına ilişkin yönetmelikte yapılan değişiklik, Sulak Alanların Uluslararası Önemi Sözleşmesi kapsamında korunan sulak alanların korunma durumunu zayıflatmıştır. Doğa korumasına ilişkin sorumluluk çeşitli yetkili kurumlar arasında açık bir şekilde paylaştırılmamıştır.

Endüstriyel kirlenmenin kontrolü ve risk yönetimi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Endüstriyel hava kirliliğinin kontrolü hakkındaki mevzuat, izin usullerini düzenlemek amacıyla değiştirilmiştir. Büyük yakma tesisleri ve büyük endüstriyel kazaların kontrolü hakkında yönetmelikler kabul edilmiştir. Entegre izin sistemine geçilmesi erken aşamadır.

Kimyasallar konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Biyosidal ürünlere ilişkin mevzuat kabul edilmiştir. Etkili uygulama için kapasite yetersizdir.

İklim değişikliğine ilişkin olarak çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ozon tabakasını incelten maddelerin ticareti konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Türkiye, yeni arabaların pazarlanmasıyla bağlantılı olarak, tüketicinin yakıt ekonomisi ve CO2 salımları konusunda bilgilendirilmesi hakkındaki AB müktesebatını uyumlaştıran mevzuatı uygulamaya başlamıştır. Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından UNDP/GEF desteğiyle bir ulusal iklim değişikliği stratejisi kabul edilmiştir. Ayrıca, Çevre ve Orman Bakanlığı bünyesinde bir İklim Değişikliği Dairesi kurulmuş ve kamu kurumları arasında koordinasyonu artırmak için bir iklim değişikliği üst düzey koordinasyon komitesi oluşturulmuştur. Bununla birlikte, AB'nin Sera Gazları Emisyon Ticareti Planına yönelik hazırlıklar henüz başlamamıştır. Türkiye, sera gazı envanterini sunmuş, ancak beşinci ulusal bildirimini bugüne kadar sunmamıştır. 2012 sonrası anlaşmaya ilişkin uluslararası iklim müzakerelerinde, Türkiye son zamanlarda AB pozisyonlarıyla uyumlu hareket etmeme eğilimindedir. Türkiye, kendisini Kopenhag Mutabakatı ile de ilişkilendirmemiştir. Türkiye'nin, sera gazı salımı artışını alışlageldik senaryo temelinde, 2020 için öngörülen oran muvacehesinde % 11'le sınırlamayı amaçlaması, iddialı bir hedef olarak değerlendirilemez.

Gürültü konusundaki mevzuat uyumu ileri düzeydedir. Ancak, gürültü haritalarının ve eylem planlarının hazırlanması hâlâ erken aşamadır.

İdari kapasite konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Çevre denetimlerini güçlendirmek amacıyla, çevre izin ve lisansları hakkındaki yönetmelik kabul edilmiştir. Farklı düzeydeki idari

makamlar arasındaki çalışmalarını koordine etmek için gerekli mekanizmalar oluşturulmuştur. Ulusal bir çevre ajansı kurulması yönünde ilerleme kaydedilmemiştir. Bütün düzeylerdeki ilgili kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması da dahil, idari kapasitenin daha fazla güçlendirilmesi gerekmektedir. Çevreyi koruma gereklilikleri, politikaların şekillendirilmesinde ve altyapı projelerinin uygulanmasında hâlâ dikkate alınmamaktadır.

Sonuç

Genel olarak, daha fazla uyum yönünde ilerleme kaydedilmiştir. Çevre alanındaki hazırlıklar erken aşamadır. Türkiye, yatay mevzuat, hava ve su kalitesi, endüstriyel kirlilik, kimyasallar ve idari kapasite konularında sınırlı ilerleme kaydetmesine karşılık, atık yönetimi konusunda iyi düzeyde ilerleme sağlamıştır. Türkiye, iklim değişikliği konusunda çok sınırlı ilerleme kaydetmiş ve doğa koruması konusunda ilerleme kaydetmemiştir. Türkiye, bu alanda, farklı düzeydeki idari makamlar arasındaki çalışmalarını koordine etmek için gerekli mekanizmalar oluşturmak suretiyle idari kapasite konusunda ilerleme kaydetmiştir. Çevre alanındaki yatırımların artırılması gerekmektedir.

4.28. Fası 28: Tüketicinin ve Sağlığın Korunması

Tüketicinin korunması alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Tüketici hareketi hâlâ zayıftır ve Hükümet desteği almamaktadır. STK'ların politika oluşturma ve yasal düzenleme yapılması mekanizmalarına etkin katılımları ve daha iyi diyalogun sağlanması gerekmektedir, ancak Hükümetin bu yöndeki faaliyeti düşük seviyededir.

Ürün güvenliği ile ilgili konularda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Dış Ticaret Müsteşarlığı, gözetim raporlarını ve bildirimleri daha etkin hale getiren mevzuatı yayımlamıştır. 2010-2012 dönemi için ulusal bir piyasa gözetimi stratejisi kabul edilmiştir. Piyasa gözetimi faaliyetlerindeki artış devam etmiştir; Müsteşarlığın 2009 yılında gerçekleştirilen piyasa gözetim faaliyetleri hakkındaki raporu kıyaslanabilir bilginin sistematik şekilde toplanması yönünde kayda değer bir adımdır. Kısıtlı piyasa gözetimi bütçelerinden en etkin şekilde istifade edilmesine yardım edecek olan risk değerlendirme yöntemlerinin kullanımı, eylemlerin etkinliğinin değerlendirilmesi gibi, yetersiz seviyede kalmaya devam etmiştir. Piyasa denetiminin, görünürlüğün artırılması, tüketici örgütlerinin katılımı, riskli ürünler kavramına ilişkin farkındalık ve Bilgi Teknolojisi (BT) araçlarının kullanımını da içerecek şekilde denetim ajanslarının kendi içlerinde ve aralarında daha iyi koordinasyon suretiyle daha da geliştirilmesi gerekmektedir. Bu fasıldaki katılım müzakereleri bakımından kilit unsur olan genel ürün güvenliği mevzuatının revizyonu henüz yapılmamıştır (Bkz. Fası 1).

Ürün güvenliği ile ilgili olmayan konularda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Bu fasıldaki katılım müzakereleri bakımından kilit unsur olan tüketicinin korunması hakkındaki kanununun kabulü de henüz gerçekleşmemiştir. Tüketicilere şikayetleri için e-başvuru hizmetleri veren tüketici portalı kullanıma açılmıştır. Tüketiciler artık şikayetlerini elektronik olarak iletebilmekte ve şikayet tüketici hakem heyetlerine yönlendirilmektedir. Bu, tahkim sürecini hızlandırmak ve tüketici mahkemelerinin bilgiye erişimini kolaylaştırmak yönünde olumlu bir adımdır. İstisari nitelikteki Tüketici Konseyinin kararlarının izlenmesinin ve tüketici kanunlarının hukuki yorumunun mahkemeler ve hakem heyetleri tarafından tutarlı biçimde yapılmasının sağlanması gerekmektedir. Hakem heyetlerinin ihtisaslaşması konusunda gelişme kaydedilmesi gerekmektedir.

Halk sağlığı konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Yatay konulara ilişkin olarak, Sağlık Bakanlığı, 2010-2014 yıllarını kapsayan ilk stratejik planını yayımlamıştır. Söz konusu plan, sağlığa yönelik tehditlerle savaşmak, sağlık hizmetlerinin

güvenliğini ve kalitesini artırmak ve insan odaklı bir hizmet yaklaşımıyla hakkaniyet ve erişebilirlik temelinde sağlık ihtiyaçlarına cevap vermek suretiyle toplumun refahını geliştirmeyi ve güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Halihazırda aile hekimliği uzmanlarının sınırlı sayıda olması ve iyi tasarlanmış bir raporlama sisteminin bulunmamasından ötürü kısıtlanmış durumda olan aile hekimliği sisteminin başlatılması, sağlık ihtiyaçlarını daha iyi karşılamayı ve nüfusun sağlık durumunu izlemeyi amaçlamaktadır.

Tütün konusunda olarak, Türkiye AB müktesebatı yükümlülüklerini büyük ölçüde karşılamaktadır. Sadece, tütün ürünlerinin üçüncü ülkelere ihracatına ilişkin hükümlerin nihai olarak doğrulanmaları gerçekleştirilmemiştir ve uygulama tedbirleri alınmamıştır. Türk makamları, üretilen bütün tütün ürünleri için kullanılması zorunlu 14 resimli uyarı belirlemiştir. Sigarayla mücadelede farkındalığı artırmak için çaba sarf edilmiştir. 2009'dan beri, kamuya açık bütün yerlerde uygulanan sigara yasağının görece başarılı uygulanmasının sonucu olarak, Türkiye, 2010 yılının ilk çeyreğinde son beş yıldaki en düşük sigara tüketim seviyesini yakalamıştır. Bununla birlikte, sigara yasağına, kişisel özgürlükler ve işletme çıkarlarına atıfla itiraz edilmiş ve Anayasa Mahkemesine bu yönde bir başvuru yapılmıştır.

Bulaşıcı hastalıklar konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. AB müktesebatına uyum nispeten ileri seviyededir ve verilerin AB düzeyinde uyumluluğunun ve karşılaştırılabilirliğinin sağlanmasına yönelik olarak bildirilmesi zorunlu hastalıklar ve vaka tanımları konusunda uyumlaştırma devam etmiştir. Ancak, mevzuatın uygulanması yetersizdir; kontrol ve surveyans tedbirlerinin sistematik şekilde izlenmesi, takibi ve uygulanmasına yönelik idari yapıların güçlendirilmesi konularında ve ulusal halk sağlığı enstitüsünün kurulması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Bağırsak hastalıkları için deneme amaçlı kurulan erken uyarı ve müdahale sistemi 10 ile daha yaygınlaştırılmıştır.

Kan ve kan ürünleri konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Mevzuat uyumu ileri düzeydedir. Tanımlar ve standartlar konusunda ilave uyumlaştırma çabaları devam etmektedir. İzleme, gözetim ve denetim görevlerinin yerine getirilmesine yönelik uygulama kapasitesinin yeterliliği ve yetkili makamların tam olarak tanımlanması konularının hâlâ teyit edilmesi gerekmektedir. Bu konudaki çalışmalar devam etmektedir.

Doku ve hücreler konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu konuda bir yönetmelik kabul edilmiştir, ancak bu mevzuatın AB müktesebatına tam olarak uyumlu olup olmadığının teyit edilmesi gerekmektedir. Türkiye Kök Hücre Koordinasyon Merkezi (TÜRKÖK) henüz faaliyete geçmemiştir ve bu alandaki gözetim faaliyetlerine yönelik idari kapasitenin güçlendirilmesi gerekmektedir. Her tür doku ve hücreye ilişkin (kas iskelet, kardiyovasküler, kornea, yardımcı üreme teknolojisi (YÜT), vb.) AB müktesebatına uyuma yönelik hazırlıklar hâlâ devam etmektedir.

Akıl sağlığı konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Akıl Sağlığı Eylem Planı hazırlanmış, fakat henüz kabul edilmemiştir. Genel olarak, bu alandaki hazırlıklar erken aşamadır.

Kanser konusunda çok sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Halka yönelik tarama programlarının yürütülmesine yönelik fiziki altyapı mevcuttur. Meme ve rahim ağzı kanseri hedef gruplarının taranmasında sırasıyla %12 ve %18 oranlarına ulaşılmıştır (2015 hedefi %70'tir). Elektromanyetik alanlar yönetmeliğinin hazırlık çalışmaları sürmektedir. Ulusal Kanser Enstitüsü henüz kurulmamıştır. Bu alandaki hazırlıklar olumlu yönde ilerlemektedir.

Sonuç

Tüketicinin ve sağlığın korunması alanında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Tüketicinin korunması konusunda, tüketici hareketini güçlendirmeye ve tüketicinin korunmasının genel olarak düzgün bir şekilde uygulanmasını sağlamaya yönelik olarak, özellikle ürün güvenliği ile ilgili olmayan konularda, hâlâ daha fazla çabaya ihtiyaç bulunmaktadır. Paydaşlar arasındaki koordinasyon ve

işbirliği zayıftır. Halk sağlığı konusunda mevzuat uyumu bakımından iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, tütün dışındaki konularda uygulama kapasitesi hâlâ yetersizdir. İç hukuka aktarılan mevzuatın uygulanması ve ilerlemenin izlenmesi amacıyla idari yapıların ve uygulama yetkilerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Tüketicinin ve sağlığın korunması alanındaki hazırlıklar olumlu yönde ilerlemektedir.

4.29. Fası 29: Gümrük Birliği

Gümrük mevzuatına ilişkin olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Türkiye, yeni Gümrük Kanunu çerçevesinde yönetmelikler kabul ederek gümrük kurallarını AB müktesebatıyla daha fazla uyumlu hale getirmiştir. Gümrük Müsteşarlığı, başta zorunlu laboratuvar testine tabi ürünleri ithal edenler olmak üzere, girişimcilerin bağlayıcı tarife bilgisi verilmesi için başvuruda bulunma haklarını sınırlayan bağlayıcı tarife bilgisi yönetmeliğini kabul etmiştir. Müsteşarlık, zorunlu laboratuvar kontrollerini sadece dökme halde ithal edilen veya gümrük tarafından tarife sınıflandırması tespit edilemeyen ürünlerle sınırlandırmak amacıyla işlenmiş tarım ürünlerine yönelik laboratuvar kontrolleri hakkındaki yönetmelikte değişiklik yapmıştır. Gümrük mevzuatı konusundaki AB müktesebatına genel uyum seviyesi, AB ile Türkiye arasındaki gümrük birliğinin de etkisiyle yüksektir. Ancak, fikri mülkiyet hakları konusundaki ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın sorumluluğundaki serbest bölgelerde kullanılan veya tüketilen mallara tanınan muafiyetler konusundaki gümrük kurallarının daha fazla uyumlaştırılması gerekmektedir. Giriş noktalarında gümrüksüz satış mağazalarına izin veren Türk vergi muafiyeti mevzuatı Türkiye'nin gümrük birliği yükümlülükleriyle uyumlu değildir.

Mal ithalatı ve ihracatının gözetimine ve tarife kotalarına ilişkin kurallara uyum sağlanmamıştır. Özellikle işlenmiş tarım ürünleri için öngörülen tarife kotalarına ilişkin mevzuat bulunmamaktadır ve az sayıdaki mevcut tarife kotalarının yönetimi AB standartlarıyla uyumlu değildir. AB menşeli olmayan ve AB'de serbest dolaşımda olan ürünler, AB'de gümrüklenmiş olmalarına, CE işareti taşımalarına ve ATR dolaşım belgesine sahip olmalarına rağmen, Türkiye'de hâlâ ürün güvenliği denetimine tabi tutulmaktadır. Bu denetimler çerçevesinde girişimciler, gümrüklenmeden önce menşe beyanı sunmaya sistematik olarak mecbur edilmektedir. Girişimcilerin gümrükleme öncesinde ürünlerin menşesini beyan etmeye mecbur tutulması gümrük birliğinin ihlali niteliğindedir.

İdari ve operasyonel kapasite konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Müsteşarlık, araç takip sistemini ve mobil denetim birimlerini güçlendirmiştir. Türk özel sektör kuruluşları ile imzalanan kamu-özel işbirliği sözleşmeleri yoluyla Müsteşarlık, bazı sınır geçiş noktalarındaki gümrük muhafaza kapasitesini daha fazla artıran tarayıcılar tedarik etmiştir. Müsteşarlık, riske dayalı analizleri, tüm gümrük birimlerinde sağlıklı ve yeknesak şekilde uygulanmasını hedefleyerek geliştirmelidir. Müsteşarlığın merkez risk analiz birimleri ile bölgesel gümrük ekipleri arasındaki geri bildirim raporlama mekanizmaları güçlendirilmelidir. Sınırlarda gümrük muhafaza birimleri ve diğer kolluk kuvvetleri arasındaki koordinasyonun geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Fiziksel denetimleri azaltmak suretiyle yasal ticareti kolaylaştırmayı amaçlayan basitleştirilmiş usullerin uygulanması gerekmektedir. Türkiye, AB gümrüklerinde el konulan taklit malların ana tedarikçilerinden biri olmaya devam etmiştir; ithalat ve ihracatta fikri mülkiyet hakları kontrolleri konusunda uygulama kapasitesi eksiktir.

AB'nin transit sistemi (NCTS) ve gümrük tarifeleri sistemi (TARIC, Kota ve Gözetim) ile bilgi teknolojileri (BT) yoluyla bağlantı kurulması yönünde daha fazla çaba harcanmıştır. Türkiye Ortak Transit Sözleşmesi'ne (OTP) katılma sürecini başlatma amacıyla transit alanında yüksek bir uyum seviyesine ulaşmıştır. Türkiye, tek noktadan kontrolleri içeren belgesiz gümrük işlemlerine

geçmeye yönelik çabalarını hızlandırmalıdır. Müsteşarlık tarafından bir BT stratejisinin kabulü konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Müsteşarlık, Pan Avrupa Akdeniz menşe kümülasyon sistemi çerçevesinde ürünlerin tercihli menşenin tespitine ilişkin kuralları belirleyen bir tebliğ yayımlamıştır.

“Gümrük Birliği”, 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan Türkiye’ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

Gümrük birliği, Türkiye’nin bu alanda gerek mevzuat gerek idari kapasite bakımından yüksek bir uyum seviyesine ulaşmasını sağlamıştır. Ancak, giriş noktalarında yer alan gümrüksüz satış mağazalarının durumu AB müktesebatıyla uyumlu değildir. Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın sorumluluğunda bulunan serbest bölgelere ve gözetim ve tarife kotalarına ilişkin mevzuatın hâlâ uyumlaştırılması gerekmektedir. AB’de serbest dolaşımda olan ürünleri ithal edenlerin gümrükleme öncesinde menşe bilgisi sunmaya mecbur tutulması gümrük birliği ile uyumlu değildir. Fiziksel kontrollerin azaltılması ve yasal ticaretin kolaylaştırılması amacıyla, riske dayalı kontrollerin ve basitleştirilmiş usullerin geliştirilmesi yönünde daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Gümrük Müsteşarlığı, fikri mülkiyet haklarının etkili biçimde uygulanmasına ve taklit mallarla mücadeleye yönelik taahhüdünün gereğini yerine getirmelidir.

4.30. Fası 30: Dış İlişkiler

Ortak ticaret politikası konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

Türkiye’nin AB’nin ortak ticaret politikasına uyum seviyesi yüksek düzeydedir. Genelleştirilmiş Tercihler Sistemine (GTS) uyum konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Irak, Türkiye’nin GTS’yi uyguladığı ülkeler listesine dahil edilmiştir. Türkiye, sanayi bileşenleri bakımından işlenmiş tarım ürünlerini de içeren bir GTS planını kabul etmiştir. Başta coğrafi kapsamı olmak üzere, AB’nin GTS’si ile daha fazla uyum sağlanması gerekmektedir.

Türkiye, dört çeşit üründe (ayakkabı, motosiklet, buharlı ütü ve elektrik süpürgesi) uyguladığı ve 2006 yılından beri yürürlükte olan korunma tedbirlerini üç yıl uzatma kararı almıştır. Türkiye son dört yıl içinde korunma tedbirlerini artan biçimde kullanmıştır.

Üçüncü ülkelerle yapılan ikili anlaşmalar konusunda ilerleme kaydedilmiştir. Rapor döneminde Türkiye, Ürdün ile bir serbest ticaret anlaşması imzalamıştır.

Özellikle Doha Kalkınma Gündemine ilişkin olarak, Türkiye’nin Dünya Ticaret Örgütü’nde AB ile sağladığı koordinasyon tatmin edici seviyededir, ancak özellikle tarım ve ticaretin kolaylaştırılması alanında olmak üzere bu alanda hâlâ iyileştirme yapılması gerekmektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) bağlamında, AB ile sağlanan koordinasyon tatmin edici seviyededir.

Orta ve uzun vadeli ihracat kredileri ve çift kullanımlı mallar konularında ilerleme kaydedilmemiştir. *Çift kullanımlı malların ihracat kontrolüne* ilişkin olarak Türkiye, Konvansiyonel Silahlar ve Çift Kullanımlı Mallar ve Teknolojilerin İhracat Kontrolüne ilişkin

Wassenaar Düzenlemesi ve Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi gibi belirli tedarikçi gruplara üyelik konusunda AB'nin tutumuna uyum sağlamamıştır.

Türkiye, **kalkınma politikası** ve **insani yardım** konularında bazı ilerlemeler kaydetmiştir. Türkiye tarafından yapılan resmi kalkınma yardımı miktarı 2009 yılında 707 milyon avro'ya ulaşmıştır. Bu konudaki uyum seviyesi yeterli düzeydedir.

“Dış İlişkiler”, 11 Aralık 2006 tarihinde Konsey (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi) tarafından kabul edilen ve 14-15 Aralık 2006 tarihlerinde AB Zirvesinde onaylanan Türkiye'ye ilişkin kararlar kapsamındaki 8 fasıldan biridir. Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde kayıtlı olan ya da son uğradığı liman Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde olan gemiler ve uçaklar tarafından taşınan malların serbest dolaşımına yönelik kısıtlamalar yürürlükte kaldığı sürece, Türkiye bu fasla ilişkin AB müktesebatını tam olarak uygulama konumunda olmayacaktır.

Sonuç

Türkiye, gümrük birliği sayesinde bu alanda yüksek bir uyum seviyesine ulaşmış olmasına rağmen, uyum henüz tamamlanmamıştır ve özellikle coğrafi kapsamına ilişkin olarak genelleştirilmiş tercihler sistemi konusunda olmak üzere pek çok alanda daha fazla çalışma yapılması gerekmektedir.

4.31. Fası 31: Dış, Güvenlik ve Savunma Politikası

Türkiye ile AB arasındaki düzenli **siyasi diyalog**, Irak, İran, Güney Kafkasya, Pakistan, Afganistan, Orta Doğu barış süreci ve Balkanlar gibi her iki tarafı da ilgilendiren uluslararası konuları kapsamayı sürdürmüştür. (*Diğer genişleme ülkeleri ve üye ülkelerle komşuluk ilişkileriyle ilgili olarak, bkz. Bölüm 2.3 - Siyasi Kriterler*)

Ortak dış politika ve güvenlik politikası (ODGP) konusunda Türkiye, rapor döneminde, davet edildiğinde, ilgili 73 AB bildirisini ve Konsey kararından 54 tanesine uyum sağlamıştır. (%74 oranında uyum).

Irak ile ikili ilişkiler olumlu şekilde gelişmeye devam etmiştir. Türkiye, Irak makamlarıyla yakın temaslarını sürdürmüştür. Irak Cumhurbaşkanı yardımcısı Adil Abdul Mehdi ve Bölgesel Kürt yönetimi başkanı Mesut Barzani'nin ziyaretleri de dâhil olmak üzere birkaç üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir. Türkiye, Mart ayındaki genel seçim sonrasında Irak'taki siyasi gruplarla kapsamlı istişarelerde bulunmuştur.

İran ile ilişkiler konusunda, Türkiye, İran'ı bölgede önemli bir ortak olarak görmektedir ve bu ülkeyle ilişkilerini daha fazla geliştirme yönünde çaba göstermiştir. Türkiye İran'ın askeri nükleer programına karşı olduğunu teyit etmiştir. Türkiye, Brezilya ile birlikte, Tahran Araştırma Reaktörü (TAR) için bir nükleer yakıt takası anlaşması yapılması yönünde İran'la müzakere yapmıştır. Türkiye, İran'a karşı ilave yaptırımlar konusunda BM Güvenlik Konseyinde yapılan oylamada AB, ABD ve diğer ülkelerin yanında yer almamıştır.

Güney Kafkasya ve Orta Asya ile ilişkiler konusunda, Ankara, Kırgızistan'da Nisan ayında yaşanan ayaklanmanın ardından kurulan geçiş hükümetine tam destek vermiş ve acil insani yardım sağlamıştır. Kazakistan'la bir stratejik ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Türkiye, Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı'na (AİGK) 2012 yılına kadar başkanlık edecektir. Haziran ayında AİGK zirvesine ev sahipliği yapmıştır. İlişkilerin normalleştirilmesine yönelik olarak Ermenistan'la imzalanan protokoller hâlâ onaylanmamıştır.

Orta Doğu konusunda, Türkiye, özellikle İsrail ve Suriye arasında arabuluculuk rolü üstlenmeyi önermek suretiyle yapıcı bir rol oynamaya çaba göstermektedir. Suriye ile ilişkiler, iki ülkenin vize kısıtlamalarını karşılıklı olarak kaldırması ve iki ülke arasında bir stratejik ortaklık konseyinin kurulmasıyla kayda değer gelişme göstermiştir. Türkiye, diplomatik faaliyetler ve UNIFIL'e katılımı vasıtasıyla *Lübnan*'da istikrarın tesisine katkıda bulunmayı sürdürmektedir. Ancak, İsrail'le ilişkiler, Gazze'deki ihtialf ve özellikle Gazze filosu olayının ardından kötüleşmiştir.

Türkiye, *Afganistan ve Pakistan*'ı yakınlaştırmaya yönelik çabalarını sürdürmüştür. Türkiye, NATO'nun Uluslararası Güvenlik Destek Gücüne (ISAF) katılmaya devam etmektedir. 31 Ekim 2009 tarihi itibarıyla Kabil bölgesinin komutasını ikinci defa üstlenmiştir. Büyükelçi Engin Soysal Pakistan'a yardımlardan sorumlu BM özel temsilcisi olarak atanmıştır. Türkiye, İstanbul'da iki adet üçlü zirve düzenlemiştir ve ayrıca Asya'nın Kalbinde Dostluk ve İşbirliği İstanbul Zirvesi'ne ev sahipliği yapmıştır. Türkiye, dördüncü Afganistan Bölgesel Konferansına (RECCA) ev sahipliği yapmıştır.

Türkiye, *Rusya ve Çin*'le ekonomik ve siyasi bağlarını yoğunlaştırmıştır. Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerde karşılıklı üst düzey ziyaretler ön plana çıkmıştır. İki ülke arasında üst düzey bir stratejik işbirliği konseyi kurulmuştur.

Türkiye, *Afrika ve Latin Amerika* ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmeye devam etmiştir. Cumhurbaşkanı ve Başbakan tarafından birkaç üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerde gerginlikler yaşanmıştır. ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesi'nin, 1915 yılında Ermenilerin öldürülmesinin sözde soykırım olarak tanınmasına ilişkin bir tasarıyı kabul etmesinin ardından Türkiye, kısa bir süre için ABD Büyükelçisini geri çekmiştir.

Kısıtlayıcı önlemler konusunda özel bir gelişme kaydedilmemiştir.

Kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesine ilişkin olarak Türkiye, Konvansiyonel Silahlar ve Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknolojilerin İhracat Kontrolüne ilişkin Wassenaar Düzenlemesi gibi belirli tedarikçi gruplara üyelik konusundaki tutumunu AB tutumuyla uyumlaştırmamıştır. (*Çift kullanımlı mallara ilişkin olarak, bkz. Fası 30 - Dış İlişkiler*).

Uluslararası örgütlerle işbirliği konusunda, Türkiye, 2010 yılında BM Güvenlik Konseyinde geçici üye olarak yer almaya devam etmektedir. BM destekli Medeniyetler İttifakının üçüncü forumu Mayıs ayında Rio'da yapılmıştır. Arap Ligi üyesi olmamasına rağmen, Türkiye, son iki Lig toplantısına katılmış ve Türk-Arap İşbirliği Forumu Dışişleri Bakanları üçüncü toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Türkiye ayrıca, Afrika Birliği'nde gözlemci ülke statüsündedir. 2010 yılında bir AK Parti milletvekili, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi başkanlığına seçilmiştir. Türkiye, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsünü imzalamamıştır.

Türkiye, Somali'de BM öncülüğündeki korsanlıkla mücadele koalisyonuna katılan deniz kuvvetlerinin uluslararası görev gücü içinde yer alma süresini bir yıl uzatmıştır.

Ortak güvenlik ve savunma politikası (OGSP) konusunda, Türkiye, AB tarafından Bosna Hersek'te yürütülen askeri misyona (EUFOR/Althea) katkıda bulunmayı sürdürmektedir. Türkiye ayrıca, AB tarafından Bosna Hersek'te yürütülen polis misyonuna (EUPM) ve Kosova'daki AB hukukun üstünlüğü misyonuna (EULEX) destek vermektedir. "Berlin +" düzenlemelerinin ötesinde AB üyesi tüm devletleri kapsayacak AB-NATO işbirliği meselesinin çözümü kavuşturulması gerekmektedir.

Sonuç

Türkiye'nin AB ortak dış ve güvenlik politikasına uyumu devam etmiştir. Türkiye, çeşitli dış politika konularını AB ile diyalog ve istişare içinde değerlendirmiştir. "Komşularla sıfır sorun" politikası çerçevesinde Türkiye, Yunanistan ve Ermenistan (Bkz. Bölüm 2.3 - Bölgesel konular ve uluslararası yükümlülükler) ve Bölgesel Kürt yönetimi de dâhil olmak üzere Irak ve Suriye gibi komşu ülkelerle ilişkilerin normalleştirilmesine yönelik çaba sarf etmiştir. İsrail ile ilişkiler önemli ölçüde bozulmuştur. Türkiye, OGSP'ye önemli katkılarda bulunmakta ve OGSP faaliyetlerine daha fazla dâhil olmayı istemektedir. "Berlin +" düzenlemelerinin ötesinde AB üyesi tüm devletleri kapsayacak AB-NATO işbirliği meselesinin çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Türkiye, Wassenaar Düzenlemesi'ne üyelik konusundaki tutumunu AB tutumuyla uyumlaştırmamıştır.

4.32. Fasal 32. Mali Kontrol

AB müktesebatına uyumun ileri düzeyde olduğu **kamu iç mali kontrolü** (KİMK) konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Bütçe harcama birimleri, geçen yıl yayımlanan rehber doğrultusunda, mali yönetim ve kontrol merkezi uyumlaştırma birimine (MYK MUB), kamu iç kontrol standartlarına uyum eylem planlarını sunmaya başlamıştır.

2002 kamu iç mali kontrol (KİMK) politika belgesinin ve ilgili eylem planının güncellenmesi gerekmektedir, bunu müteakip Kamu Mali Yönetim ve Kontrol (KMYK) Kanununda değişiklik yapılması gerekecektir. Bu belgelerde, yönetsel hesap verebilirlik, kontrol, denetim ve teftiş görevlerinin tarif edilmesi ve iç denetim için daimi bir merkezi uyumlaştırma biriminin (İD-MUB) kurulması gibi konuların düzenlenmesi gerekecektir. İD-MUB'nin yeri, kamu iç denetimi mesleğinin en uygun şartlar altında gelişebilmesini sağlamak açısından çok önemlidir. Maliye Bakanlığının reform sürecini yönlendirme rolünün daha fazla güçlendirilmesi gerekmektedir.

Dış denetim konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Sayıştay Kanunundaki değişiklik 2005 yılından bu yana TBMM'de beklemektedir. Bu kanun, sorumluluk alanı genişleyen kuruma hukuki ve yapısal zemin sağlayacak ve denetim uygulamalarını ilgili uluslar arası standartlarla uyumlaştıracaktır.

AB'nin mali çıkarlarının korunması konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Şüpheli yolsuzluk vakalarının değerlendirilmesi ve soruşturulmasına ilişkin olarak, Avrupa Yolsuzlukla Mücadele Bürosu (OLAF) ve Başbakanlık Teftiş Kurulu (BTK) ve diğer ilgili kurumlar arasındaki operasyonel işbirliği iyi düzeydedir. Aralık 2009'de yayımlanan bir Başbakanlık genelgesiyle BTK, OLAF ile işbirliğinden ve yolsuzlukla mücadelenin koordinasyonundan sorumlu daimi yapı (AFCOS) olarak resmen tayin edilmiştir. Şubat 2010'da saydamlığın artırılması ve yolsuzlukla mücadelenin güçlendirilmesi stratejisi kabul edilmiştir. Görevlerini yerine getirme ve bilgi verme bağlamında AFCOS'nin operasyonel bağımsızlığının sağlanmasına ve önleme, tespit ve takip konularında yatay olarak faaliyet gösterecek bir ağın kurulmasına yönelik daha fazla çaba gösterilmesine ihtiyaç vardır.

Avrupa Topluluklarının Mali Çıkarlarının Korunmasına İlişkin Sözleşmesinin (PIF Konvansiyonu) ve Protokollerinin uygulanmasına ilişkin olarak gelişme kaydedilmemiştir. Sözleşmenin uygulanması Türk makamlarınca yeterli düzeyde izlenmemektedir. Bu alanda müktesebata uyum yönündeki hazırlıklar sınırlı düzeydedir.

Avro'nun sahteciliğe karşı korunması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Fiili olarak ulusal analiz merkezi, ulusal madeni para analiz merkezi ve ulusal merkez ofisi şeklinde hizmet veren kurumlar, AB kurumları ile sürdürülebilir işbirliğini sağlamak üzere henüz resmi olarak görevlendirilmemiştir. Türk mevzuatında, sahte paraları tedavülden çekmeyen finansal kurumlara ve madeni avro'lara benzer madalyon ve hatıra paralara karşı yaptırımlara ilişkin hükümler yer almamaktadır. Bu alanda müktesebata uyum yönündeki hazırlıklar sınırlı düzeydedir.

Sonuç

Uyumun zaten oldukça ileri bir düzeyde olduğu mali kontrol alanında sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. (KMYK) Kanununun uygulanmasına ilişkin mevzuat mevcuttur, öte yandan, (KİMK) politika belgesi ve eylem planının gözden geçirilmesi gerekmektedir. Dış denetimi ilgili uluslararası standartlarla uyumlaştıracak olan Sayıştay Kanunundaki değişiklik henüz kabul edilmemiştir. Türkiye'deki AFCOS, henüz operasyonel bir ağa dönüşmemiştir. Avro'nun sahteciliğe karşı korunması konusunda Komisyon'la temaslarda bulunmak üzere daimi yapılara ihtiyaç vardır.

4.33. Fasıll 33: Mali ve Bütçesel Hükümler

Geleneksel öz kaynaklar konusunda özel bir gelişme kaydedilmemiştir. İlgili AB müktesebatına uyum çalışmaları, AB müktesebatıyla büyük ölçüde uyumlu olan gümrük mevzuatının da içinde olduğu bağlantılı müktesebat fasılları çerçevesinde sürdürülmektedir. Ancak, tam uyuma ve uygulamaya yönelik ilave çaba gösterilmesine ihtiyaç vardır.

Ulusal bir KDV sistemi hâlihazırda mevcuttur. Bu sistemin katılımı birlikte Türkiye'nin AB KDV öz kaynaklar sistemine uygun şekilde katkı sağlamasına imkan vermek üzere uygunluğunun daha fazla değerlendirilmesi gerekmektedir. **Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) kaynağı** konusunda, Türk mali ve istatistikî verileri Avrupa Hesap Sistemiyle (ESA 95) daha fazla uyumlaştırılmıştır. GSMH kaynağının uygun şekilde hesaplanması için, ESA 95 standartlarının tam olarak uygulanması yönünde daha fazla ilerleme kaydedilmesi gerekmektedir.

Öz kaynaklar sisteminin uygulanmasına ilişkin **idari kapasite** ve altyapı konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye'nin, öz kaynakların doğru tahsilâtına, izlenmesine, ödenmesine, kontrolüne ve AB'ye bilgi verilmesine ilişkin koordinasyon yapılarını ve uygulama kurallarını oluşturulması gerekecektir.

Sonuç

Bu fasılda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye'nin temel ilkeler ve kurumlar itibarıyla bu alandaki müktesebata uyumu ileri düzeydedir. Önümüzdeki dönemde etkin koordinasyon yapılarının, idari kapasitenin ve uygulama kurallarının geliştirilmesi gerekmektedir. Öz kaynaklara ilişkin AB müktesebatı konusundaki hazırlık durumu erken aşamadır.

İSTATİSTİKİ EK

İSTATİSTİKİ VERİ (14 Ekim 2010 itibarıyla) Türkiye

Temel Veri	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Nüfus (bin)	(1)	64.259	65.135	66.009	66.873	67.734	68.582	69.421	70.256	71.079	71.897
Ülkenin toplam yüzölçümü (km ²)	(2)	783.562	783.562	783.562	783.562	783.562	783.562	783.562	783.562	783.562	783.562
Ulusal hesaplar	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla (GSYİH) (milyon ulusal para birimi)		166.658	240.224	350.476	454.781	559.033	648.932	758.391	843.178	950.534	953.974
GSYİH (milyon avro)		289.446	219.816	243.570	269.322	314.304	387.655	419.013	472.879	501.339	441.600
GSYİH (kişi başına avro)	(1)	4.504	3.375	3.690	4.027	4.640	5.652	6.036	6.731	7.053	6.142
GSYİH (kişi başına Satın Alma Gücü Paritesine (SGP) göre)	(1)	8.000,0	7.400,0	7.400,0	7.400,0	8.600,0	9.100,0 b	10.500,0	11.100,0	11.400,0	10.800,0
GSYİH (kişi başına SGP'ye göre, AB-27=100)	(1)	41,9	37,4	36,1	35,7	39,6	40,4b	44,3	44,6	45,4	45,8
GSYİH gerçek büyüme hızı (GSYİH hacmi büyüme hızı, ulusal para, geçen yıla göre % değişim)		6,8	-5,7	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,9	-4,7
İstihdam artışı (ulusal hesaplar, geçen yıla göre % değişim)		-0,4e	-1,0e	-1,8e	-1,0e	3,0e	1,4e	1,3e	1,1e	1,8e	:
Emek verimliliği artışı: çalışan kişi başına GSYİH'de büyüme (geçen yıla göre % değişim)		7,2e	-4,7e	8,1e	6,3e	6,1e	6,9e	5,5e	3,3	-0,7e	-5,1
Birim emek maliyetinde gerçek artış (ulusal hesaplar, geçen yıla göre % değişim)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Emek verimliliği: çalışan kişi başına (SGP'ye göre çalışan kişi başına GSYİH, AB-27=100)		53,2f	49,0f	48,9f	49,6f	53,9f	58,0f	61,4f	62,5f	63,5f	63,4f
Temel sektörler itibarıyla gayrisafi katma değer (%)											
Tarım ve Balıkçılık		10,8	9,4	11,4	11,1	10,7	10,6	9,4	8,5	8,5	9,1
Sanayi		24,6	23,8	23,2	23,5	23,0	23,0	22,9	22,3	22,0	20,8
İnşaat		5,4	4,7	4,6	4,5	5,0	5,0	5,4	5,4	5,2	4,2
Hizmetler		59,2	62,1	60,8	60,8	61,3	61,3	62,4	63,7	64,3	66,0
Nihai tüketim harcamaları, GSYİH içindeki payı itibarıyla (%)		82,2	80,8	80,8	83,4	83,2	83,5	82,9	84,1	82,7	86,3
Gayrisafi sabit sermaye oluşumu, GSYİH içindeki payı itibarıyla (%)		20,4	15,9	16,7	17,0	20,3	21,0	22,3	21,4	19,9	16,8
Stok değişmesi, GSYİH içindeki payı itibarıyla (%)		0,4	-0,9	0,9	0,6	-1,0	-1,0	-0,2	-0,4	1,9	-2,0
Mal ve hizmet ihracatı, GSYİH'ye oranla (%)		20,1	27,4	25,2	23,0	23,6	21,9	22,7	22,3	23,9	23,2
Mal ve hizmet ithalatı, GSYİH'ye oranla (%)		23,1	23,3	23,6	24,0	26,2	25,4	27,6	27,5	28,3	24,3
Sanayi	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Sanayi üretim endeksi, hacim (2000=100)		:	:	:	:	:	100,0	107,8	115,3	114,2	103,2
Enflasyon oranı	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Yıllık ortalama enflasyon oranı (Harmonize TÜFE, geçen yıla göre % değişim)		53,2	56,8	47,0	25,3	10,1	8,1	9,3	8,8	10,4	6,3

Ödemeler dengesi	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ödemeler dengesi: Cari işlemler hesabı (milyon avro)		-10.741	4.198	-662	-6.643	-11.601	-17.843	-25.640	-27.954	-28.519	-10.067
Ödemeler dengesi cari hesap: Dış ticaret dengesi (milyon avro)		-23.882	-3.755	-6.758	-11.925	-18.278	-26.590	-32.699	-34.144	-36.049	-17.840
Ödemeler dengesi cari hesap: Hizmetler dengesi (milyon avro)		12.316	10.201	8.339	9.292	10.288	12.272	10.841	9.737	11.641	11.605
Ödemeler dengesi cari hesap: Gelir dengesi (milyon avro)		-4.333	-5.583	-4.816	-4.912	-4.509	-4.693	-5.301	-5.183	-5.547	-5.500
Ödemeler dengesi cari hesap: Cari transferler (milyon avro)		5.158	3.335	2.573	902	898	1.169	1.520	1.632	1.437	1.648
Resmi transferler (milyon avro)		221	224	526	257	252	485	495	590	495	853
Net doğrudan yabancı yatırım (DYY) (milyon avro)		121	3.188	993	1.080	1.612	7.208	15.340	14.550	10.688	4.359
Yurtdışına doğrudan yabancı yatırım (milyon avro)	(3)	-942	-555	-151	-424	-627	-855	-736	-1.537	-1.733	1.114
Rapor düzenlenen ülkenin AB-27'deki DYY'si (milyon avro)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Rapor düzenlenen ülkedeki doğrudan yabancı yatırım (DYY) (milyon avro)	(3)	1.063	3.743	1.144	1.505	2.239	8.063	160.076	16.087	12.421	5.473
AB-27'nin rapor düzenlenen ülkedeki DYY'si (milyon avro)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	:

Kamu maliyesi	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Genel devlet açığı/fazlası, GSYİH'ye oranla (%)		:	-33,0	-12,9	-11,3	-4,5	-0,6	-0,8	-1,0	-2,7	-6,7
Genel devlet borç stoğu, GSYİH'ye oranla (%)		:	104,4	93,0	85,1	59,2	52,3	46,1	39,4	39,5	45,4

Mali göstergeler	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tüm ekonomideki brüt dış borç, GSYİH'ye oranla (%)		44,7	57,7	56,2	47,3	41,2	35,3	39,4	38,4	37,4	43,9
Tüm ekonomideki brüt dış borç, toplam ihracata oranla (%)		427,0	362,5	359,2	304,9	254,8	231,0	247,7	232,5	210,3	265,5
Para arzı: M1 (banknot, madeni para, gecelik mevduat, milyon avro)		12.205	8.965	9.291	13.188	15.762	38.978	38.616	44.644	39.927	49.691
Para arzı: M2 (M1 artı iki yıla kadar vadeli mevduat, milyon avro)	(4)	51.591	37.253	36.325	47.398	59.415	150.152	160.193	201.366	203.840	228.237
Para arzı: M3 (M2 artı pazarlanabilir araçlar, milyon avro)	(5)	54.207	38.973	38.041	50.488	63.411	164.302	171.832	215.308	214.473	240.246
Parasal mali kuruluşların ülke mukimlerine verdikleri toplam kredi (konsolide) (milyon avro)		44.492	26.977	20.035	29.025	43.328	83.772	100.358	140.157	138.301	153.867
Faiz oranları: günlük oran, yıllık (%)		56,0	95,5	49,6	36,1	22,0	15,1	15,8	17,3	16,1	9,2
Borçlanma faiz oranı (bir yıllık vadeli), yıllık (%)	(6)	51,2	78,8	53,7	42,8	29,1	23,8	19,0	20,1	19,7	19,7
Mevduat faiz oranı (bir yıl vadeli), yıllık (%)	(7)	38,2	62,2	53,9	40,3	23,6	19,9	21,5	22,3	22,9	17,2
Avro kurları: dönem ortalaması - 1 avro = ... ulusal para		0,574	1,094	1,430	1,685	1,768	1,670	1,800	1,778f	1,896	2,151
Efektif döviz kuru endeksi (2000=100)		100,0	46,8e	40,1e	40,4e	39,3e	43,6e	39,1e	44,5e	:	:
Rezerv değerleri (altın dâhil) (milyon avro)		25.331	22.660	26.949	28.134	27.654	44.277	48.116	52.058	52.442	52.160

Dış ticaret	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İthalat: Tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		59.444,4	46.255,8	54.478,3	60.162,6	78.528,0	93.409,5	111.096,0	123.959,4	136.441,0	100.657,6
İhracat: Tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		30.181,9	35.062,2	38.137,1	41.679,1	50.891,1	58.849,5	68.020,2	78.126,4	89.557,2	73.304,9
Ticaret dengesi: Tüm mallar, tüm ortaklar (milyon avro)		-29.262,5	-11.193,5	-16.341,3	-18.483,5	-27.636,9	-34.560,1	-43.075,8	-45.833,0	-46.883,8	-27.352,7
Dış ticaret haddi (ihracat fiyat endeksi/ithalat fiyat endeksi)	(7)	103,0	100,7	100,1	100,0	102,0	99,3	96,0	103,5	96,9	104,9
AB-27'ye yapılan ihracatın toplam ihracat içindeki payı (%)		56,4	56,0	56,6	58,0	57,9	56,4	56,1	56,3	47,9	45,9
AB-27'den yapılan ithalatın toplam ithalat içindeki payı (%)		52,4	47,9	49,8	50,6	49,3	45,2	42,6	40,3	37,0	40,1

Nüfus	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Doğal büyüme oranı: Doğal değişim (doğumlardan ölümler çıkarılarak) (1000 kişi başına)		14,1	13,7	13,5	13,2	12,9	12,6	12,4e	11,4b	11,4	11,2
Bebek ölüm oranı: 1000 canlı doğum başına 1 yaşından küçük çocuk ölümleri		31,5	28,4	25,6	23,1	20,9	18,9	17,5	16,7	16,0	15,3
Doğumda yaşam beklentisi: Erkek (yaşlar)		69,0	69,4	69,8	70,1	70,5	70,9	71,1	71,2	71,4	71,5
Doğumda yaşam beklentisi: Kadın (yaşlar)		73,1	73,5	73,9	74,3	74,6	75,0	75,3	75,6	75,8	76,1

İşgücü piyasası	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ekonomik faaliyet oranı (15-64): 15-64 yaş arası ekonomik olarak aktif nüfusun oranı (%)	(9)(10)	52,4	52,3	52,3	51,1	49,6	49,8	49,8	49,8	50,6	51,7
İstihdam oranı (15-64): 15-64 yaş arası istihdam edilen nüfusun oranı (%)		48,9	47,8	46,7	45,5	44,1	44,4	44,6	44,6	44,9	44,3
15-64 yaş arası istihdam edilen erkek nüfus (%)		71,7	69,3	66,9	65,9	66,4	66,9	66,8	66,8	66,6	64,6
15-64 yaş arası istihdam edilen kadın nüfus (%)		26,2	26,3	26,6	25,2	22,3	22,3	22,7	22,8	23,5	24,2
Yaşlı çalışan istihdam oranı (55-64): 55-64 yaş arası istihdam edilen nüfus (%)	(10)	36,4	35,9	35,3	32,7	29,5	27,9	27,6	27,1	27,4	28,2
Temel sektörler itibarıyla istihdam											
Tarım	(10)	36,0	37,6	34,9	33,9	29,1	25,7	24,0	23,5	23,7	24,7
Sanayi	(10)	17,7	17,5	18,5	18,2	20,0	20,8	20,9	20,8	21,0	19,4
İnşaat	(10)	6,3	5,2	4,5	4,6	4,9	5,5	5,9	5,9	5,9	5,9
Hizmetler	(10)	40,0	39,7	42,1	43,4	46,0	48,0	49,2	49,8	49,5	50,0
İşsizlik oranı: İşsiz olan işgücü oranı (%)	(9)(10)	6,5	8,4	10,3	10,5	10,8	10,6	10,2	10,3	11,0	14,0
Erkeklerde işsizlik oranı (%)	(9)(10)	6,6	8,7	10,7	10,7	10,8	10,5	9,9	10,0	10,7	13,9
Kadınlarda işsizlik oranı (%)	(9)(10)	6,3	7,5	9,4	10,1	11,0	11,2	11,1	11,0	11,6	14,3
25 yaşın altındaki kişilerin işsizlik oranı: 25 yaşın altındaki kişilerin toplam işsizlik içindeki payı (%)	(9)(10)	13,1	16,2	19,2	20,5	20,6	19,9	19,1	20,0	20,5	25,3
Uzun dönemli işsizlik oranı: 12 ay ve daha uzun süre işsiz olan işgücünün payı (%)	(9)(10)	1,3	1,7	2,9	2,5	4,2	4,2	3,7	3,1	2,9	3,5

Sosyal uyum	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Ortalama aylık nominal maaş ve ücretler (ulusal para birimi)		:	:	372,1	492,0	529,4	595,4	:	:	:	:
Reel maaş ve ücret endeksi: Endeksin TÜFE'ye oranı (2000=100)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Okulu terk edenler: 18-24 yaş arası ilköğretimini tamamlamamış ve daha fazla eğitim ya da öğrenim görmeyen nüfus oranı (%)	(10)	58,1	58,1	55,1	52,9	52,2	50,0	49,1	47,2	45,7	44,6

Yaşam standardı	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
1000 kişiye düşen özel araç sayısı	(1)(11)	68,8	69,6	69,7	70,3	79,7	84,2	88,5	92,1	95,6	98,7
1000 kişiye düşen mobil telefon servislerine abonelik sayısı	(1)	234,4	280,9	353,3	417,0	512,4	635,9	758,6	882,1	926,1	873,2

Altyapı	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Demiryolu ağı yoğunluğu (çalışır durumdaki hatlar, 1000km ² başına)		11,1	11,1	11,0	11,1	11,1	11,1	11,1	11,1	11,1	11,5
Otoyol uzunluğu (bin km)		1,8	1,9	1,9	1,9	1,9	1,8	2,0	2,0	2,0	2,0

Yenilik ve araştırma	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İnsan kaynaklarına yapılan harcama (eğitime yapılan kamu harcamaları, % GSYİH olarak)		2,6	2,3	2,8	3,0	3,0	3,1	3,0	3,3	3,0	:
Araştırma ve geliştirmeye yönelik yurtiçi harcama, % GSYİH olarak		0,6	0,7	0,7	0,6	0,7	0,8	0,8	0,7	0,7	:
Evde internet erişimi olan hanehalkı oranı (%)	(12)	:	:	:	:	7,0	8,0	:	19,7	25,4	30,0

Çevre	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Sera gazı emisyonları, CO2 eş değeri (ton, 1990=100)		159,0	149,0	153,0	162,0	167,0	176,0	187,0	203,0	196,0	:
Ekonominin enerji yoğunluğu (1000 avro GSYİH başına petrol eşdeğeri, kg)		295,2	293,2	286,8	291,5	279,2	267,1	273,3	282,0	261,5	:
Yenilenebilir kaynaklardan üretilen elektriğin toplam elektrik tüketimindeki payı (%)		24,3	19,1	25,6	25,2	30,9	24,7	25,5	19,1	17,3	:
Karayolu yük taşımacılığının ülke içi yük taşımacılığı içindeki payı (% ton-km olarak)		94,3	95,3	95,5	94,6	94,4	94,4e	94,3	:	:	:

Enerji	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tüm enerji ürünlerinin birincil üretimi (bin TOE)		26.047	24.576	24.281	23.783	24.332	24.549	26.580	27.453	29.257	:
Ham petrolün birincil üretimi (bin TOE)		2.887	2.679	2.564	2.494	2.389	2.395	2.284	2.241	2.268	:
Kömür ve linyitin birincil üretimi (bin TOE)		12.487	12.282	11.360	10.777	10.532	11.213	13.087	14.797	16.674	:
Doğal gazın birincil üretimi (bin TOE)		582	284	344	510	644	816	839	827	931	:
Tüm enerji ürünlerinde net ithalat (bin TOE)		54.291	49.536	54.234	60.505	63.232	67.266	73.256	80.596	77.413	:
Toplam yurt içi enerji tüketimi (bin TOE)		80.500	75.402	78.331	83.826	87.818	91.074	99.642	107.625	106.338	:
Elektrik üretimi (bin GWh)		124,9	122,7	129,4	140,6	150,7	162,0	176,3	191,6	198,4	194,1

Tarım	Not	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Tarımsal mal ve hizmetlerin üretim endeksi, hacim (üretici fiyatları, önceki yıl=100)		104,2	93,3	108,5	98,0	101,6	106,9	:	:	:	:
Kullanımdaki toplam tarım arazisi (bin hektar)		38.757	40.967	41.196	40.645	41.210	41.223	40.496	39.505	39.073	38.935
Hayvancılık: Büyükbaş (bin baş, dönem sonu)	(13)	10.761	10.548	9.803	9.788	10.069	10.526	10.871	11.037	10.860	10.724
Hayvancılık: Domuz (bin baş, dönem sonu)		3	3	4	7	4	2	1	2	2	2
Hayvancılık: Koyun ve keçi (bin baş, dönem sonu)		35.693	33.994	31.954	32.203	31.811	31.822	32.260	31.749	29.568	26.878
Çiftliklerde süt üretimi ve kullanımı (toplam süt, bin ton)		:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Bitkisel üretim: Hububat (pirinç dâhil) (bin ton, hasat edilen ürün)		32.108	29.426	30.686	30.658	33.957	36.471	34.642	29.256	29.287	33.577
Bitkisel üretim: Şeker pancarı (bin ton, hasat edilen ürün)		18.821	12.633	16.523	12.623	13.517	15.181	14.452	12.415	15.488	17.275
Bitkisel üretim: Sebze (bin ton, hasat edilen ürün)		22.357	21.930	23.698	24.018	23.215	24.320	24.017	25.676	27.214	26.780

: = mevcut değil
p = geçici değer
e = tahmini değer
f = öngörülen değer

- (1) Yıl ortası nüfus tahminleri
- (2) Göller dâhil.
- (3) Ülke dışında gerçekleştirilen Doğrudan Yabancı Yatırıma ilişkin olarak, önünde eksi işareti olan yatırım rakamı yurtdışında gerçekleştirilen yatırımların geri dönen yatırımları aştığı, pozitif yatırım rakamı ise yurtdışından geri dönen yatırımların yurtdışında gerçekleştirilen yatırımları aştığı anlamına gelmektedir. Ülkeye giren Doğrudan Yabancı Yatırıma ilişkin olarak pozitif bir yatırım rakamı ilgili ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımların yurtdışına geri dönen yatırımları aştığı, negatif bir yatırım rakamı ise yurtdışına geri dönen yatırımların ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımları aştığı anlamına gelmektedir.
- (4) Aralık 2005'ten önce M2, M1'i ve vadeli mevduatı içermektedir (YTL). Aralık 2005'ten itibaren M2, M1'i ve vadeli mevduatı içermektedir. (YTL ve yabancı para); Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), ulusal para biriminde elde edilen verilerin (TRY) Avroya çevrilmesinde kullanılan satınalma paritesi; Aralık 2005'ten itibaren Katılım Bankaları, Kalkınma ve Yatırım Bankaları ve Para Piyasası Fonları miktarı para arzı verilerine ilave edilmiştir.
- (5) Aralık 2005'ten önce M3, M2'yi ve mevduat stoğunu (vadeli/vadesiz) içermektedir. Aralık 2005'ten itibaren M3, M2'yi ve repo işlemlerinden elde edilen fonları ve para piyasası fonlarını (B tipi likit fonları) içermektedir. Aralık 2005'ten itibaren Merkezi Yönetim Mevduatları ve diğer resmi mevduatlar ise vadelerine göre M1 ve M2 içerisinde gösterilmiştir; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), ulusal para biriminde elde edilen verilerin (TRY) Avroya çevrilmesinde kullanılan satınalma paritesi; Aralık 2005'ten itibaren Katılım Bankaları, Kalkınma ve Yatırım Bankaları ve Para Piyasası Fonları miktarı para arzı verilerine ilave edilmiştir.
- (6) İşletmelere bir yıldan uzun süreli krediler için aylık verilerin ortalaması.
- (7) Bir yıl veya daha uzun süreli olmak üzere, aylık verilerin ortalaması.
- (8) Paacshe endeksi olarak 2003 referans yıl olmak üzere ISIC Rev. 3'e göre hesaplanmıştır.
- (9) İşsizlik standart ILO kavramına göre tanımlanmamıştır. Daha yüksek işsizlik ve ekonomik faaliyeti oranlarıyla neticelenen daha geniş bir tanım kullanılmıştır. Örneğin, standart ILO tanımı kullanıldığında, 2009 için işsizlik oranı yüzde 1,5 ve 25 yaşın altındaki kişilerin işsizlik oranı yüzde 2,6 daha düşük olacaktır.
- (10) 2004'ten itibaren yıl ortası nüfus tahminlerine göre hesaplanmıştır.
- (11) 2004'ten itibaren veri kaynağı Emniyet Genel Müdürlüğüdür.
- (12) 2007'den itibaren yıl ortası nüfus tahminlerine göre hesaplanmıştır.
- (13) Mandaların sayısı dâhil değildir.